MARK GALEOTTI

Când totul devine armă

CORINT ISTORIE

MARK GALEOTTI

Când totul devine armă

Traducere din limba engleză de Anca Irina Ionescu

Prefață de Mihail E. Ionescu

CORINT ISTORIE

Prefață

Războiul azi
De la internetul secolului XXI
la tranșeele de acum un veac

Cartea lui Mark Galeotti este foarte densă, cu incursiuni frecvente și binevenite în istorie – de unde culege evenimente și personaje relevante subiectului – mai ales în Renașterea secolelor XIV–XVI în civilizația occidentală, dar preponderent recente și foarte recente, acoperind erele industriale și postindustrială – și are ca temă **„războiul fără împușcături”**.

Așadar, cărui fel de război îi este dedicată această carte?

Istoria războiului „cu împușcături” – contrar celui care face obiectului cărții – este sângeroasă, în care beligeranții luptă până la moarte (și victorie). Acest tip de război se confundă cu istoria omenirii, iar evoluția lui a fost subiectul unor cărți fără un număr știut, pentru că multe dintre ele au fost pierdute (așa cum se crede despre *De bello Dacico*, având ca autor pe împăratul Traian, care ar fi fost o nestemată pentru istoria noastră antică, dar din care s-au păstrat doar 2-3 fraze interpolate ulterior de alți autori). „Războiul cu împușcături” este cel **clasic,** însemnând înfruntarea fără limite pentru stăpânirea „celuilalt” și a bunurilor lui – teritorii cu orașe,

bogății și resurse râvnite –, dar și țintind o dominație politică, o construcție de imperii, o hegemonie larg profitabilă în sistemul de tip westfalian în care trăim azi prin controlul stăpânirii mărilor sau vazduhului planetei în dauna celorlalți etc. Acest tip clasic de război s-a purtat încă din zorii istoriei antice – amintiți-vă de „Iliada" lui Homer, când cucerirea Troiei și intenția de dominare a „celuilalt" a fost ascunsă sub miza frumuseții unei femei –, cu structuri distinct specializate (legiuni, cohorte, armate, flote etc.) și dotate cu armament letal diversificat în funcție de epoca și spațiul civilizațional (chinezii au folosit nu doar busola, ci și praful de pușcă înaintea europenilor). El a fost permanent, jalonând secol dupa secol narațiunea de evoluție a societății omenești – de altfel, chiar autorul prezintă o veritabilă, dar incompletă tipologie a lui, numindu-l metaforic fie „de spadă", fie „prin înjunghiere sau împușcare" – și acum pare a fi devenit mai puțin obișnuit și utilizat de către generațiile contemporane. Glisarea către acest nou stadiu este determinată de faptul că – menționează autorul cartii –, în epoca noastră, totul poate fi transformat sau utilizat într-o armă de supunere a adversarului/inamicului, iar „Războaiele fără bătălii, conflicte nonmilitare, în care lupta se duce cu tot felul de alte mijloace, de la subversiune la sancțiuni, de la meme la crimă, ar putea deveni noua normalitate".

Această nouă realitate, întrevăzută de autor ca fiind preponderentă și destinată cuceririi complete a

viitorului, este definită de transformarea în armă contra inamicului a tuturor uneltelor și proceselor umane, de la informații (reale sau imaginare, din surse știute sau anonime) la interdependența între state și comunități specifică erei globalizării, de la cuceriri științifice la huliganismul pe stadioane, de la legislație la sancțiuni și instituții internaționale organizate pentru a controla starea de pace și legalitatea comun acceptată a confruntărilor armate, așadar totul și pretutindeni este competiție. Deci și tipul de înfruntare, de război – declarat, „din umbră", prin „interpuși" – care – nu-i așa? – trebuie să fie definit. Iar experții domeniului, care au observat această evoluție în ultimele decenii a fenomenului belic vechi precum istoria omenirii, l-au numit „**război hibrid**". Ceea ce nu înseamnă că armatele specifice epocilor anterioare au încetat să existe – dimpotrivă, ele s-au dezvoltat prin amplificare fără precedent specializându-se în purtarea războiului „clasic" desfășurat în noi spații de înfruntare, cosmic și cibernetic –, dar totodată sunt utilizate din ce în ce mai mult în cu totul alte misiuni decât cele clasice sau doar apropiate de ele, multe fiind de control/supraveghere/pacificare a zonelor de conflict sau în cazul dezastrelor naturale.

Cartea aceasta nu este – ne asigură autorul – un ghid pentru a purta un alt tip de război ori de a genera „chiar o noua lume", nici nu lansează o predicție a viitorului ca fiind o eră a conflictelor nesângeroase, ci vrea să fie doar o posibila „traiectorie viitoare", tot mai puțin letală decât până acum, în evoluția căreia este de sperat că „baieții

buni" vor fi cel puțin la fel de bine dotați pentru confruntare precum adversarul, „băieții răi". Este o mențiune necesară și binevenită pentru cititor, care numai în cei trei ani de la apariția cărții a putut fi zguduit de alte realități, altminteri știute, ale războiului, cu pierderi umane uriașe și distrugeri chiar cu foarte puține precedente istorice ca amploare decât cele ale unui „război fără împușcături/rachete, bombe etc". Un război altfel decât cel hibrid de pe planșetele planificatorilor, dar bine știut pentru că nu a existat generație umană care să nu-l experimenteze.

Dar ce este „**războiul hibrid**", în jurul căruia își dezvoltă demersul autorul?

Observațiile făcute asupra incidenței, formelor și modalităților de desfășurare recentă a înfruntărilor militare sau combinate cu presiuni civile de tot felul (economice, diplomatice etc.), fie interstatale sau între state și formațiuni nonstatale, precum și proliferarea unei tipologii variate de astfel de conflicte, au generat o mistică a „războiului hibrid", insuficient înțeleasă, dar atât de des utilizată, încât în ultimii ani s-a impus. Între componentele oarecum mai clare ale acestui tip de război – pentru că altele sunt obscure – este acela că un inamic superior militar, chiar dotat cu armament nuclear, poate fi învins mutând încleștarea pe insurgență, terorism, turism, migrație pașnică, informații, chiar legislație, recurgând la subversiune, dezinformare, influențare cibernetică, psihologică, economică etc. Așadar, a învinge un inamic (superior în forțe

militare clasice sau nu) printr-un amestec bine dozat de mijloace militare și nemilitare, deschise sau ascunse, exercitându-se astfel o presiune multiplă asupra adversarului până la victorie. În jargonul specialiștilor și al presei internaționale a intrat sintagma de „**război hibrid**", tocmai datorită faptului că a devenit evident, mai ales în ultimele două decenii, că orice poate fi folosit ca armă, creație omenească, mașină sau proces, muzică sau vestimentație, pentru a amplifica propria putere – *soft* sau *hard* – și astfel a prevala asupra inamicului/adversarului. Asemuirea înfruntării pe câmpul de luptă clasic – cu un perimetru strict delimitat până la Al Doilea Război Mondial, chiar dacă avea întinderi terestre și maritime vaste sau fronturi de mii de kilometri – cu competiția acerbă de tip capitalist între firme, concerne și trusturi pentru a cuceri piața globală și a amplifica profitul în dauna concurenței a facilitat apariția acestei viziuni privind uzul dublu – militar și civil – în războiul hibrid a orice este la îndemână pentru victoria asupra adversarului/competitorului/inamicului.

Chiar autorul cărții este inventatorul unei doctrine (în fapt inexistente sau doar insuficient probată) a acestui război hibrid, numită de el dupa numele actualului general-șef al Statului Major al Rusiei, „doctrina Gherasimov", care (aproape) exclude războiul clasic. Au fost întemeiate, mai ales în cursul anilor 2000, numeroase institute, grupuri de reflecție, centre de excelență pretutindeni, unde specialiști, militari și civili cu profesii dintre cele mai

diverse, de la psiholog la atomist, medic ori regizor de film sau teatru, evaluează amenințările de tip hibrid și imaginează scenarii de acțiune specifice sau măsuri de raspuns la ele. Este însă la fel de adevărat că autorul ne avertizează că el însuși consideră acum a fi acționat în grabă atunci când a botezat doctrina cu pricină aflată în fruntea celor mai serioase analize ale fenomenului militar până acum câțiva ani (în unele locuri mai continuă să fie așa, ceea ce înseamnă că fenomenul nu este îndeajuns înțeles și că el continuă să existe).

Ceea ce nu este deloc surprinzător este faptul că mai ales ultimele două decenii au relevat pe arena internațională evenimente care au alimentat orientarea către o astfel de preponderență (dar nu exclusivitate) în peisajul multiform al războiului. Așa cum se știe, în ultimele două decenii a dominat „războiul împotriva terorismului", care a implicat înfruntarea unei mașinării militare superioare, îndeobște a marilor puteri sau a coaliților formate de ele împotriva unor mișcări de insurgență slab dotate și organizate (fără aviație sau rachete, ori artilerie), cu insurgenți fără pregătire militară („păstorii de capre"), dar acționând pretutindeni în teritoriul propriu, cunoscut la perfecție și astfel stăpânindu-l. În Afganistan sau Irak ori în alte părți în Orientul Mijlociu sau Africa, astfel de formațiuni nonstatale au putut să utilizeze mijloace letale asimetrice. Ele au făcut această alegere pe fondul favorabil al stăpânirii câmpului de înfruntare de tip nou (fie în mediul urban, rural, montan sau păduros, fie pe linii de comunicație ori pe frontul

pentru cucerirea inimilor și minților necombatanților) și au reușit să reziste vreme îndelungată cu succes, ba chiar să inducă adversarului „oboseala războiului" și, în final, să câștige.

Cartea lui Mark Galeotti este scrisă acum trei ani, așadar înaintea mai multor evenimente recente legate, unele foarte strâns, de războiul contemporan, anume retragerea forțelor militare americane din Afganistan (august 2021) după încheierea unui acord cu talibanii care punea capăt unui război demarat în octombrie 2001, agresiunea militară a Rusiei în Ucraina (începută în februarie 2022 și aflată încă în curs) și agresiunea Hamas împotriva Israelului, declanșată la 7 octombrie 2023). Între realitatea acestui tablou la zi al înfruntărilor militare și speranța exprimată de Galeotti privind războiul viitorului, ceea ce el numește „noua normalitate", este însă o diferență marcantă.

La prima vedere, ne aflăm în fața unui paradox, cu alte cuvinte imaginea proiectată războiului viitor este una total neadecvată realității prezente a înfruntărilor militare interstatale sau între un stat și o entitate nonstatală. Autorul arată că viitorul confruntărilor militare va fi dominat de inovația tehnologică pe deplin excepțională a ultimelor decenii – ne aflăm în plină revoluție postindustrială – în care combatanții vor utiliza aceste inovații pentru a substitui clasicei înfruntări sângeroase „războiul fără împușcături". În limba engleză este un cuvânt relativ nou prin care se

desemnează această utilizare ubicuă a noilor cuceriri științifice și tehnologice pe câmpul de luptă sau în diverse spații de înfruntare între beligeranți, impusă de cadența ultrarapidă a întrebuințării lor militare – verbul *weaponize*, derivat de la *weapon* însemnând armă – aflat azi în vocabularul militar de pretutindeni. O simplă cautare pe Google a acestui cuvânt și a derivatelor ne încredințează de această mutație profundă în arsenalul contemporan pentru război: 1 miliard și 970 milioane de „trimiteri" pentru a desemna *weapon* (armă), 36 400 000 pentru *weaponized*, transformarea în armă de luptă, iar adaptarea ca armă a oricarui obiect/inovație/proces/instituție (*weaponization*) ne oferă alte 29 900 000 de „intrări". Iar aceste rezultate sunt obținute într-un timp de 0,34–0,42 secunde.

O asemenea prezență, uriașă ca număr – să reținem: doar în limba engleză – pe internet este caracteristică indiscutabil erei postindustriale și revoluțiilor tehnologice succesive din cadrul ei, cu atât mai mult a anilor recenți când inovația s-a multiplicat exponențial. Nu doar pentru că au devenit arme cele mai diverse obiecte civile în comparație cu epocile preindustriale, dar spațiul cibernetic a devenit (laolaltă cu cel cosmic) spațiu de înfruntare militară, alături de cele clasice – terestru, aerian, naval – cu care am fost obișnuiți până acum. În context, trebuie menționat că însăși structurarea organismelor de purtare a războiului nu a putut ține pasul cu această diversificare enormă a mijloacelor de luptă și ucidere, în cadrul celor mai

multe state lipsind comandamentele destinate expres înfruntărilor cosmice sau chiar cibernetice. De altfel, spațiului cibernetic îi lipsesc încă reglementările internaționale privind regulile de conflict, ceea ce există din abundență în cazul celorlalte, precum cel terestru sau naval. Găsim aici și o explicație a faptului că statele mai puțin dezvoltate tehnologic tind să se alinieze celor mari și puternice, deținătoare ale sistemelor necesare de atac sau de apărare în aceste spații – cosmic si cibernetic, dar nu numai –, iar altele fac eforturi susținute și extrem de costisitoare de a se dota corespunzător sau de a găsi alte căi de contracarare (utilizarea tot mai frecventă a dronelor este un exemplu, raportul favorabil cost-eficiență comparativ cu utilizarea sistemelor sofisticate Patriot sau S-400 fiind impunător).

Această proliferare a mijloacelor de război, a produselor civile cu dublă întrebuințare – cum se mai cheamă aceasta *weapon*-izare recentă a oricărui produs uman de mai strictă ori mai largă utilizare – își găsește, bineînțeles, explicații. Menționăm pe cea mai importantă dintre ele, în opinia noastră, anume proliferarea extrem de rapidă a noilor tehnologii, explozia internetului și, mai ales, a rețelelor de socializare – așadar, spațiul cibernetic, aflat la dispoziția a miliarde de utilizatori, devenit azi însoțitor obligatoriu al oricărei înfruntări belice. Dirijarea rachetelor sau cunoașterea dispozitivului adversarului și mișcărilor forțelor militare din cadrul lui au devenit, prin sistemul de sateliți și

comunicație cibernetică, lucruri curente încă din anii ’80 ai secolului trecut, cu condiția să dispui de unul, ceea ce inițial a fost la îndemâna doar a superputerilor, dar proliferarea a fost foarte rapidă și a apărut chiar și o piață substanțială a ofertelor private în domeniu, la îndemâna oricui. Mai mult chiar, menținerea păcii globale și evitarea recurgerii la armele nucleare au generat, tot din anii ’80, înțelegeri între superputerile Războiului Rece, care au dus, la încheierea lui, la stabilirea cantității la dispoziție de armament strategic, inclusiv de focoase nucleare pentru menținerea unei balanțe a forțelor. Chiar și azi, astfel de înțelegeri sunt în vigoare (START-3, încheiat în 2010, START-1, datând de la sfârșitul Războiului Rece), până în februarie 2026 între SUA și Rusia, și care includ cantitățile de armament strategic la dispoziție, supuse bineînțeles controlului și verificării reciproce, chiar dacă în actualul tumult geopolitic unele prevederi ale lor sunt abandonate într-o escaladare atent gestionată.

Această folosire masivă a spațiului cibernetic și a celui socializant global a schimbat practic competiția geopolitică sistemică, furnizându-i alți algoritmi de existență reală. Mințile și inimile oamenilor au devenit o țintă de influență geopolitică, pentru că a le câștiga înseamnă a prevala asupra unui posibil inamic sau a dobândi o preponderență regională, chiar globală – cazul SUA – depășind de departe clasicul raport de forțe militare, ce reprezenta până deunăzi măsura propriei anverguri și influențe. Iar acest lucru s-a

împământenit sistemic în ultimele două decenii (Facebook apare în 2004, X sau Twitter în 2007, celelalte rețele răspândindu-se cu rapiditate), dând deținătorului un avantaj colosal geopolitic, indiferent de armamentul de diferite categorii aflat la dispoziție, dar aproape imediat a intervenit și aici concurența, deci lupta pentru întâietate. Ne aflăm acum în faza în care deținerea rețelei Twitter (devenită „X" prin achiziția sa de către multimiliardarul american Elon Musk) poate influența – chiar decisiv – alegerile în SUA, iar încercarea de control a Europei privind știrile diseminate pe rețea ar putea aduce izolarea bătrânului continent printr-o simplă deconectare (ceea ce Musk a și amenințat să facă); în care China și Rusia exercită controlul informațiilor diseminate prin aceste rețele pe propriul teritoriu ori realizează produse indigene concurente – VKontakte rusesc și Weibo chinezesc – sau de cucerire a pieței geopolitice internaționale, ca rețeaua Tiktok sau Telegram; sau când produsele comerciale ale firmelor de profil sunt supuse embargoului sau sancțiunilor internaționale pentru bănuita sau reala superioritate tehnologică (cazul celei mai puternice firme chineze în domeniu, Huawei).

Tot atât de recent, AI („inteligența artificială") propune și realizează o amplificare exponențială a eficienței acestor spații devenite de înfruntare „fără împușcături" în așa fel încât chiar din partea celor care se află în fruntea inovației specifice – marile firme din Silicon Valley, SUA – s-a lansat propunerea unui moratoriu de dezvoltare a

domeniului. Acest fapt, intervenit doar acum câteva luni, a fost însoțit și de avertismentul că, altminteri, se poate ajunge curând în faza în care omul nu va mai putea controla evoluția AI, iar roboții vor crea propriul viitor și pune în cumpănă civilizația umană. Cooperarea internațională în domeniu se impune, iar aici sunt de asteptat în viitorul apropiat pași importanți, ceea ce ar fi un început al reglementărilor necesare și în „războiul fără împușcături". Tot aici, adepții democrației trebuie să ia în considerare viitorul acesteia într-o lume în care AI va fi atotputernic sau la îndemâna unui segment restrâns de specialiști.

Agresiunea militară neprovocată a Rusiei în februarie 2022 în Ucraina și evoluțiile înfruntărilor militare de atunci in estul și sudul acestei țări au arătat că războiul clasic continuă să se afle la loc de frunte în panoplia înfruntării între actorii scenei internaționale, iar schițarea unor traiectorii de viitor de genul celor avansate de M. Galeotti sunt timpurii. De la bun început, forțele militare ruse au țintit o victorie-fulger angajând mase mari de tancuri și obținând supremația aeriană, deopotrivă cu acțiuni rapide de cucerire de aeroporturi – eșecul de la Kiev în această privință a fost decisiv pentru ruinarea planului de operații rusesc – sau alte puncte sensibile, ceea ce, în linii mari se înscrie în tipologia războiului clasic de manevră/mișcare. Dar, pentru cititorul acestei cărți, rememorarea câmpurilor de înfruntare ruso-ucraineană, în localități sau pe întinsele câmpii ale Donbasului și Niprului, a

imaginilor frecvent transmise pe posturile de televiziune ale orașelor și satelor devastate de lovituri aeriene sau de rachete rusești, cozile uriașe la apă și alimente ale locuitorilor, avalanșa de refugiați atât în interiorul țării, cât și în afara Ucrainei – mulți năvălind la propriu în țările vecine –, este neîndoielnic tabloul războiului clasic, sângeros, cu lovituri năprasnice împotriva comunității adverse. Războiul se desfășoară de atunci pe aceste linii clasice, iar analiștii și experții militari s-au încredințat că tabloul celor două conflagrații mondiale ale secolului trecut este cel mai apropiat de această realitate. Încleștări sângeroase pentru localități așa-zis strategice – gen Bahmut sau Avdiivka, unde pierderile umane se măsoara în zeci de mii de morți de ambele părți – amintesc mai degrabă de Verdun în perioada 1916–1917, unde își tocau metodic și programatic forța umană pentru a forța victoria prin lipsa de „carne de tun" a celeilalte părți beligerante, decât de un război al erei cibernetice. Desigur, nu au lipsit ingredientele care abundă în această carte, de la sancțiuni economice la utilizarea Starlink-ului pentru citirea exactă a inamicului pe câmpul de luptă (ceea ce a făcut diferența de multe ori în favoarea ucrainenilor, partea rusă neposedând această nestemată a spațiului cibernetic), dar imaginea generală a înfruntării a fost și este aceea a unui război clasic, mai degrabă în forma Primului Război Mondial, cu soldații adăpostiți în tranșee întinse pe mii de kilometri decât a înfruntării

manevriere din cea de-a doua conflagrație. Cu atât mai mult e neverosimilă această realitate departe de planșeta experților pentru înfruntarea militară contemporană cu cât Rusia este una dintre cele mai mari puteri nucleare ale planetei, iar Ucraina nu are armă nucleară, ceea ce prefigura o rezistență minoră a agresatului. Acest fapt a facut posibil ca, de pildă, serviciile americane de profil sa prevadă că Ucraina nu va rezista mai mult de 72 de ore la agresiunea rusă, iar cum vedem azi, nu doar ca aceasta din urmă a obținut victorii, eliberând o parte a teritoriului, dar și-a propus obținerea biruinței finale și înfrângerea Rusiei.

Așadar, cum arată sau va arăta războiul viitorului? Sau cine are dreptate, Galeotti sau Kievul?

Evident, răspunsul este dificil și nu pot fi avansate predicții sigure. Cucerirea de teritorii are loc – în afară de cedarea fără luptă – doar în forma „războiului cu împușcături", cu alte cuvinte, actorul/comunitatea care are voința de a rezista va impune celuilalt să pună „cizma pe teren", așadar sa recurgă la războiul clasic, tradițional.

Dr. Mihail E. Ionescu
Octombrie 2023

Pentru Anna, cu presupunerea că vor fi în continuare mai multe spade decât brăzdare de plug în jurul nostru.

Introducere

Este poimâine și, dintr-o dată, luminile încep să se stingă. Trenurile se opresc pe șine, fabricile care lucrează în schimbul de noapte își încetează activitatea, iar adolescenții frustrați din întreaga țară se întreabă unde a dispărut internetul. Mai târziu se va afla că, timp de mai bine de un an, hackerii au ocolit cu grijă și profesionalism seria aparent impresionantă de sisteme de apărare, de backup și de siguranță menite să securizeze rețelele electrice care alimentează atât estul, cât și vestul Japoniei. Centralele nucleare, turbinele eoliene și centralele de modă veche pe bază de combustibili fosili produc în continuare electricitate, dar aceasta nu mai ajunge nicăieri; rețelele naționale sunt blocate. Va dura 48 de ore până când sistemele vor fi curățate de acel malware ostil și repornite, două zile în care tuturor li se reamintește că sunt dependenți de furnizarea energiei electrice în ritm constant, în cantitate suficientă și, mai presus de toate, în mod sigur.

Acesta este un atac în mare parte fără vărsare de sânge, dar nu în totalitate, deoarece se înregistrează decese în unitățile de terapie intensivă, unde generatoarele de rezervă nu sunt suficiente sau sunt prea lente. Șaptezeci și una de persoane mor în accidente rutiere, deoarece semafoarele nu mai funcționează. Și mai sunt și multe alte tragedii:

oamenii cad pe scări când se face brusc întuneric sau cazul în care un bărbat din Osaka, blocat într-un lift, are un atac de panică atât de grav, încât sparge fereastra cu piciorul și moare, sărind în gol.

La cine apelezi atunci când se produce o adevărată criză națională? Se apelează la armată pentru a face față câtorva dintre efectele secundare. O pierdere majoră este faptul că nu mai poate participa la exercițiile Keen Sword pe care Forțele japoneze de autoapărare urmau să le organizeze împreună cu SUA. Acum, soldații sunt ocupați cu alimentarea cu generatoare a centrelor de îngrijire sau oferă ajutor poliției care patrulează pe străzi pentru a combate jafurile sporadice și oportuniste.

Guvernul anunță rapid că a fost vorba de un atac, chiar dacă la început nu are un răspuns clar cu privire la modul în care a avut loc, și cu atât mai puțin cine este autorul acestuia. Cu toate acestea, timp de mai multe luni, publicul a fost liniștit, consolat sau înfuriat de relatările ostile ale presei despre corupție și, în special, despre gestionarea defectuoasă a infrastructurii naționale. Astfel, publicul nu știe ce să creadă, dar se pronunță apoi în mod clar împotriva administrației, când încep să se scurgă e-mailuri oficiale piratate, care arată că miniștrii fuseseră avertizați că o combinație de sisteme vechi și actualizări făcute de mântuială riscă să provoace defecțiuni catastrofale, în cascadă, în rețelele electrice. Și ce este mai rău este că aceste e-mailuri sunt reale. Purtătorii de cuvânt fac tot posibilul să explice contextul, spunând că aceste avertismente au fost contrabalansate de altele care

afirmau că sistemul era robust și „adaptat scopului", dar motivația sună fals și pare să fie o justificare, mai ales că, după cum se pare, unele documente au fost șterse din sistemele guvernamentale.

Din exterior, pare o mușamalizare. Contraargumentele guvernului sunt îngropate sub o vorbărie alimentată de mass-media, alimentată de formatori de opinie rău intenționați, cu adevărat indignați sau pur și simplu oportuniști, de la politicieni la vedete TikTok. Un videoclip în care este ironizat prim-ministrul – deoarece, din păcate, vorbise sub un slogan de campanie pe care scria „Puterea de a face bine" – devine viral, la fel și o fotografie a unei tinere fotogenice care plânge la înmormântarea bunicului ei în vârstă de 96 de ani – fost paramedic, care alergase maratoane întregi în scopuri caritabile până la vârsta de 80 de ani – devin imaginea urmărilor catastrofei. „Bunicul nu era «adaptat pentru scop», domnule prim-ministru?" sună titlul unui tabloid.

Cu doi ani înainte, Beijingul participase la licitația pentru înlocuirea rețelelor naționale primare ale Japoniei, dar fusese respins pe baza unor motive de securitate națională. Acum, un consorțiu deținut în proporție de 51% de o corporație chineză de electricitate face o nouă ofertă, pentru a reconstrui rețelele cu propria tehnologie, la un preț avantajos într-un termen scurt. Președintele comisiei parlamentare pentru afaceri externe și apărare fusese unul dintre criticii cei mai vehemenți ai înțelegerii inițiale, dar, înainte să poată spune ceva, este ucis în mod tragic în ceea ce poliția a catalogat – în lipsa

oricărei dovezi alternative – drept un jaf ratat. Alte persoane susțin însă că totul este un complot complex pentru a câștiga contractul și, odată cu acesta, controlul asupra rețelelor naționale. Dar consorțiul include o serie de companii japoneze mai mici și mai puțin importante, care își văd periclitate potențialele profituri. Acestea, la rândul lor, au la dispoziție avocați bine plătiți și cu limba ascuțită și, în curând, se declanșează o avalanșă de acțiuni de calomnie. Dacă au sau nu succes este, fără îndoială, irelevant: costul potențial al apărării cazurilor îi scoate pe mulți din luptă și îi descurajează pe mulți alții. Oamenii nu mai vorbesc despre riscuri, cel puțin nu în public.

Între timp, Beijingul, în timp ce declară cu pioșenie că speră că politica nu va fi influențată de „sinofobie", scoate artileria grea, oferindu-l pe ursul panda uriaș Chu Lin Grădinii Zoologice Ueno din Tokio. Afacerea se încheie. China primește contractul, o victorie și, poate, acea pârghie pe termen lung pe care o dorea.

Acesta este un scenariu de coșmar, extrem de improbabil, cu siguranță. Dar tot așa a fost și ideea că 19 jihadiști înarmați cu cuțite vor putea deturna patru avioane de linie pe cerul SUA în 2001 și vor comite cel mai sângeros atac terorist din istorie. Sau, în cazul Iranului, că un vierme informatic numit Stuxnet, introdus clandestin pe un stick USB în instalația nucleară de la Natanz – îngropată adânc sub pământ, păzită de trupe de elită, de sisteme antiaeriene și înconjurată cu sârmă ghimpată –, ar putea face ca centrifugele utilizate la îmbogățirea uraniului pentru bombe să se spargă de la sine. Sau

că Rusia ar putea captura un teritoriu dintr-un stat vecin în 2014 aproape fără să tragă un singur foc de armă, susținând în același timp că nu are nimic de-a face cu aceasta. Fiecare dintre elementele acestui scenariu, de la piratarea infrastructurii la asasinate, a fost deja folosit în războaiele din umbră nedeclarate ale secolului al XXI-lea.

Armele sunt din ce în ce mai scumpe, publicul (chiar și în regimurile autoritare) este din ce în ce mai puțin tolerant când vine vorba de victime și, oricum, zilele în care puterea se măsura în mine de cărbune, porturi la mări calde și kilometri pătrați de terenuri agricole s-au dus. Statele au recurs dintotdeauna la mijloace nonmilitare pentru a intimida, pentru a ademeni și pentru a-și croi drum spre victorie. Cu toate acestea, lumea este acum mai complexă și, mai ales, mai inextricabil interconectată decât oricând. Înainte era valabilă ideea că interdependența oprește războaiele. Într-un fel, așa a și fost – dar presiunile care au dus la războaie nu au dispărut niciodată, astfel că interdependența a devenit acum noul câmp de luptă. Războaiele fără bătălii, conflicte nonmilitare, în care lupta se duce cu tot felul de alte mijloace, de la subversiune la sancțiuni, de la meme la crimă, ar putea deveni noua normalitate.

În acest proces, liniile de delimitare dintre război și pace se pot estompa, devenind aproape irelevante, iar „victoria" înseamnă doar că astăzi a fost o zi bună, fără garanții pentru ceea ce se poate întâmpla mâine. În schimb, vom trăi într-o lume a

conflictelor permanente de nivel scăzut, adesea neobservate, nedeclarate și nesfârșite, o lume în care aliații noștri pot fi, de asemenea, concurenții noștri. Ne aflăm deja într-o perioadă în care, mai ales în contextul actualei confruntări dintre Rusia și Occident, se vorbește despre „transformarea în armă" a tuturor lucrurilor și evenimentelor, de la informații până la – în mod bizar – huliganismul din fotbal. Da, chiar așa: atunci când fanaticii ruși s-au ciocnit cu rivalii lor britanici în Franța cu ocazia turneului Euro 2016, o sursă de tip „Whitehall", având probabil mai multă dreptate decât i se acordă, a declarat pentru ziarul *Observer*, că „pare o continuare a războiului hibrid desfășurat de Putin".

Când totul poate fi transformat în armă, oare acest lucru nu devine lipsit de sens? Într-o oarecare măsură, este un punct de vedere corect, dar chiar dacă toate lucrurile pot fi transformate în arme, unele se transformă mai ușor decât altele. Această carte este un ghid de teren pentru noul mod de a face război, sau poate un nou mod de a purta război, sau chiar o nouă lume a războiului. Nu este atât de mult o predicție, ci mai degrabă o introducere la o potențială traiectorie viitoare, căci – cum ne-a reamintit COVID-19 – în viață apar tot felul de întorsături neașteptate, dintre care unele pot schimba lumea. Ar fi ușor să vedem viitorul descris aici ca pe o distopie, un conflict etern, în care totul, de la caritate la legislație, poate fi utilizat ca armă. Cu toate acestea, cu siguranță aș prefera să fiu atacat de meme deconcertante decât de rachete nucleare și, din fericire, în războiul informațional nu există

baraje de artilerie. Nu este nici pe departe o viziune a unui viitor al conflictelor fără sânge – la urma urmei, oamenii mor din cauza sancțiunilor economice, a dezinformării antivacciniste și a corupției bugetului de sănătate, dar cel puțin va fi un viitor mai puțin sângeros, în care războiul direct între state este din ce în ce mai atent evaluat de publicul general. Este, de asemenea, o lume în care băieții buni, dacă acționează împreună, pot folosi aceleași instrumente la fel de eficient precum cei răi. Da, folosesc acești termeni în mod ironic – în geopolitică, toată lumea are interese proprii, rareori în totalitate bune sau rele, ci urâte în moduri diferite –, dar cu toate acestea nu se pot trage decât linii slabe și neclare de demarcație între puterile angajate mai mult sau mai puțin în favoarea stabilității și a unei ordini internaționale bazate pe reguli, și cele care, în general, sunt dispuse să le sfideze pe amândouă.

Totuși, în cele din urmă, nu este vorba de vreo pledoarie. Ne place sau nu, acesta este un mod în care lumea se poate schimba: pur și simplu se cuvine să ne gândim de pe acum la acest lucru. Este foarte bine să ne plângem de modul în care alte puteri, mai inteligente, mai agile și mai nemiloase pot să folosească aceste instrumente împotriva noastră, dar dacă tot ce facem este să reacționăm, nu vom face decât să ne plângem mereu. În realitate, nimic nu este mai puternic decât intelectul și imaginația, atunci când sunt folosite ca arme.

Londra, aprilie 2021

Capitolul 1

Renașterea transformării lucrurilor în arme

Este dimineața devreme, în ziua de 23 februarie 2014, la reședința lui Vladimir Putin din Novo-Ogariovo, la vest de Moscova. Tocmai se încheie ședința la care s-a discutat o noapte întreagă despre criza din Ucraina vecină, unde protestele populare au dus la răsturnarea de la putere a lui Viktor Ianukovici, președintele cu atitudine favorabilă față de Moscova. Putin se întoarce către șeful securității și îi spune că „trebuie să începem să lucrăm la readucerea Crimeei la Rusia". Peninsula ucraineană Crimeea, care aparținuse Rusiei până în 1954, și care este în continuare sediul Flotei Moscovei din Marea Neagră, are o valoare atât sentimentală, cât și strategică.

Protestele din Crimeea în sprijinul noului guvern ucrainean proeuropean sunt curând întâmpinate de demonstrații rivale. Alături de adevărații entuziaști ai revenirii sub controlul Moscovei sunt cazacii, membri ai faimoasei bande de motocicliști Lupii Nopții (cu care mersese și Putin) și golanii din echipele de „voluntari ai autoapărării locale". Mulți dintre aceștia sunt membri ai celor două principale grupuri de crimă organizată din Crimeea, Salem și

Basmaki. A fost nevoie de un amestec atent proporționat de amenințări și promisiuni din partea unor agenți ai Serviciului Federal de Securitate al Rusiei pentru a-i determina pe acești dușmani de moarte să lucreze împreună, dar, deocamdată, asta fac. O campanie orchestrată de mitinguri amplifică și radicalizează resentimente autentice față de un guvern ucrainean distant, care a neglijat Crimeea ani întregi. Comentatorii blânzi avertizează că locuitorii Crimeei se confruntă cu opresiunea din partea Kievului, iar agenții provocatori stârnesc furia mulțimii.

La 27 februarie, forțele speciale rusești ocupă clădirile administrației locale. Acești „omuleți verzi" nu poartă însemne, iar Moscova neagă că ar avea vreo legătură cu ei. Tertipul este destul de transparent, dar dă de gândit Kievului și Occidentului. Să fie oare mercenari? Ar putea fi vorba de o operație nonconformistă a Flotei Mării Negre? Această ezitare este suficientă pentru ca invadatorii să ocupe poziții de comandă, să blocheze garnizoanele ucrainene și să închidă gâtul peninsulei. Între timp, Moscova le oferă promovări și glorie comandanților forțelor ucrainene din peninsulă, dacă trec de partea lor. GRU, serviciul secret militar rus, trimite tot felul de agenți și recurge la dezinformare și la atacuri cibernetice pentru a întrerupe căile de comunicație cu Kievul. Acțiunile acestor „voluntari" indisciplinați au o valoare tactică redusă, în ciuda armelor noi misterioase pe care le poartă, dar ajută la asigurarea unui ecran de negare, în timp ce forțele Rusiei închid metodic peninsula.

Până la 1 martie, acestea și-au impus propriul prim-ministru în Crimeea – legat de acei „voluntari" – și i-au forțat să se predea pe apărătorii care nu dezertaseră. Forțele de întărire rusești navighează și zboară fără fereală pentru a securiza regiunea. Abia dacă s-a tras un foc de armă (doar cinci persoane au murit: doi civili, doi soldați ucraineni și un „voluntar", care este posibil să se fi împușcat cu propria armă), dar Crimeea a fost cucerită într-o operațiune în care subversiunea, criminalitatea și direcționarea greșită au contat cel puțin la fel de mult ca forța militară.

Pentru unii, această operație a fost ceva nou, prima adevărată cucerire dintr-un „război hibrid". Deși înșelăciunea și trădarea nu erau deloc o noutate, totuși acum s-a născut o întreagă industrie de experți, analiști și scriitori preocupați de descoperirea unui presupus „tip nou de război". Este oare vorba de latura cea mai robustă a spectrului diplomației și a statalității, de ceva diferit în natura conflictului, sau, pur și simplu, de o simplă afacere ca de obicei? Poate că vocabularul ca atare nu este potrivit.

Ce se ascunde într-un nume?

Războiul hibrid. Războiul în zona gri. Război asimetric. Război de toleranță. Războiul fără restricții. Războiul neliniar. A apărut o multitudine de termeni noi, toți la fel de inutili. Într-adevăr, pentru unii este „Doctrina Gherasimov", o creație diabolică a șefului Statului Major General rus,

generalul Valeri Gherasimov. O astfel de doctrină nu există. Sunt cel mai în măsură să știu, deoarece am inventat-o – în mod nechibzuit și superficial – ca titlu al unui articol, fără să cred vreodată că va ajunge să fie luat drept Evanghelie. Morala poveștii este să aveți grijă cu titlurile inventate în grabă, deoarece acestea pot sfârși prin a avea mai mult impact decât tot ceea ce scrieți sub ele. Dar dacă nu ar fi apărut „Doctrina Gherasimov", probabil că ar fi apărut altceva care să atragă atenția comentatorilor. În fond, toată lumea pare să dorească sau să aibă nevoie să creadă că apare ceva nou. La Helsinki, există chiar acum și un Centru European de Excelență pentru Contracararea Amenințărilor Hibride, deși nu există un consens real referitor la ce ar putea fi aceste amenințări. De altfel, Moscova este la fel de hotărâtă să creadă că NATO are propria variantă de *ghibridnaia voina* – „război hibrid" – a cărui artă mistică îi permite să pună la cale rebeliuni împotriva aliaților Rusiei din lumea arabă și din Eurasia postsovietică.

Tema principală este cea a metodelor mixte. Conceptul chinez de război fără restricții, elaborat în anii '90, susține că o țară mai avansată din punct de vedere tehnologic și mai puternică din punct de vedere militar poate fi învinsă, dacă se mută conflictul în domeniul economiei, al terorismului, chiar și al legislației. În Occident, Centrul de Excelență definește o „amenințare hibridă" drept „o acțiune desfășurată de către actori statali sau nonstatali, al cărei scop este subminarea sau deteriorarea unei ținte prin combinarea de acțiuni

militare și nonmilitare deschise și ascunse". Războiul hibrid – termen inventat inițial de analistul militar american Frank Hoffman în mod special pentru a înțelege modul în care o forță nonstatală, cum ar fi mișcarea militantă Hezbollah din Liban, poate ataca o forță militară convențională, precum cea a Israelului – a căpătat un sens și mai larg și desemnează combinarea acțiunii de pe câmpul de luptă, a subversiunii sub acoperire, a dezinformării, a atacurilor cibernetice și a oricăror altor mijloace pe care o parte sau alta le poate adăuga în amestec.

Odată cu aceasta a apărut și „valul transformării obiectelor în arme", deoarece anumite elemente și concepte care nu au legătură de obicei cu conflictul – defăimare, condiții meteorologice, poze cu pisicuțe drăgălașe – au devenit brusc parte integrantă a curentului principal din mass-media și, prin urmare, a discursului politic. (Pisicuțe drăgălașe? Ideea este că mesajele toxice circulă mai mult în mass-media dacă sunt combinate cu mesaje sociale atractive și partajabile.) Termenul – utilizat în titlul acestei cărți pe jumătate în serios, pe jumătate autoironic – a explodat în limbajul public. Sociologul Greggor Mattson a constatat că, deși termenul de „transformare în/folosire ca armă" există de zeci de ani, acesta a luat cu adevărat amploare în limbajul general în 2017 – probabil că nu fără legătură cu alegerile prezidențiale din SUA din 2016 și cu afirmațiile referitoare la interferențele rusești – astfel încât nu numai că părea să erodeze granițele dintre viața civilă și conflictul necivilizat, ci și să reflecte și un fel de amnezie nostalgică după o

lume pierdută, care nu a existat niciodată cu adevărat, dar în care cele două aspecte erau strict separate.

Dintr-o dată, totul poate fi transformat în armă ca parte a unui arsenal în expansiune (chiar arsenal) de metafore militare aflate peste tot în jurul nostru. Ironia este că, în momentul în care limbajul războiului real devine eufemistic (cu „sisteme de lansare" care provoacă „efecte colaterale"), discursul civil devine mai marțial. Dincolo de „Războiul împotriva drogurilor" și de „Bătălia împotriva COVID" (premierul britanic Boris Johnson chiar a salutat vestea despre lansarea vaccinurilor ca o dovadă a „cavaleriei științifice" care se „apropie de vârful dealului"), totul acum pare a fi formulat în terminologie militară. În parte, acest lucru poate să reflecte noua eră în care bomba unui terorist sau sancțiunile unui rival pot lovi pe oricine, în orice moment, lăsându-ne să ne simțim ca niște recruți reticenți pe un câmp de luptă invizibil.

Dar toată această noțiune a unui „mod substanțial nou de a purta război" este problematică. Da, interconectivitatea fără precedent a lumii moderne creează oportunități pentru ca statele să lupte fără a se lupta. Da, așa cum vom discuta în capitolul următor, în mod categoric, războiul între state, de tipul vechiului război dus prin înjunghiere și împușcare, a devenit mai puțin util și mai puțin accesibil. Dar toate războaiele, de la ceata de oameni ai cavernelor care se bătea cu alta pentru posesia celei mai uscate peșteri, au fost „hibride". Doar în jocurile video poți câștiga un război ucigând toți

inamicii. Războaiele adevărate sunt o formă extremă de diplomație coercitivă, acte politice intrinseci, modalități de a-ți impune voința asupra celuilalt prin degradarea capacității acestuia de a se opune. Să spinteci soldații și să ștergi orașele de pe fața pământului este doar un mijloc pentru a ajunge la un scop și va funcționa numai dacă este combinat cu eforturile de a submina spiritul de luptă.

Iată ce voia să spună Basil Liddell Hart, militarul britanic devenit teoretician, atunci când scria că în „toate campaniile decisive, zdruncinarea echilibrului psihologic și fizic al inamicului a fost preludiul vital al înfrângerii sale". Sau ceea ce George Kennan, veteran american și diplomat erudit, numea prin război politic „utilizarea tuturor mijloacelor de care dispune o națiune, mai puțin a războiului, pentru a-și atinge obiectivele naționale. Aceste operații sunt atât deschise, cât și sub acoperire. Variază de la acțiuni deschise, cum ar fi aliațele politice, măsurile economice… și propaganda «albă», până la operații secrete, cum ar fi sprijinul acordat clandestin unor elemente străine «prietene», războiul psihologic «negru» și chiar încurajarea rezistenței ilegale în statele ostile". Dar Liddell Hart scria asta în 1954, iar Kennan în 1948.

Într-adevăr, în zilele noastre, toți tinerii ofițeri trebuie să-l citească pe Sun Tzu, generalul-filosof chinez care, în urmă cu 2 500 de ani, a scris aforisme precum „tot războiul se bazează pe înșelătorie" și „arta supremă a războiului este de a supune inamicul fără a lupta". Nu spunea mai nimic nou, dar a codificat ceea ce trebuia să știe toți

generalii de dinainte și de după aceea. Căpeteniile vikinge își aruncau războinicii în luptă, spumegând de furie și îmbrăcați în piei de urs, nu numai ca trupe de șoc, ci și pentru a-l îngrozi pe dușman. Armatele mongole din secolul al XIII-lea trimiteau grupuri de călăreți care trăgeau crengi legate de spatele cailor pentru a ridica nori de praf, ca să se creadă că acesta este grosul trupelor. Dezertarea ducelui de Burgundia în 1435, regizată cu grijă de Carol al VII-lea al Franței, a marcat un punct de cotitură în Războiul de 100 de ani cu Anglia. Și așa mai departe: demoralizați, deturnați, subminați. Lumea de astăzi poate oferi noi modalități de a ne juca cu mintea și cu moralul inamicului, dar esența rămâne aceeași.

Dincolo de neomedievalism

Când rețeaua de informații a statului a aflat că vechii dușmani plănuiau să pună mâna pe una dintre posesiunile lor periferice, s-a declanșat o serie de operații drept ripostă. În primul rând, personalități influente din capitala inamică au fost încurajate să afirme că acest atac este un spectacol secundar irelevant care nu merită atenție, iar acești oameni au fost plătiți generos pentru lobbyul lor. În al doilea rând, în regiunea în cauză au fost transportate în secret opt recipiente cu otravă sigilate, cu scopul de a se contamina rezervele de apă ale forțelor atacatoare, pentru ca totul să pară o boală, și nu o acțiune secretă. Apoi, oamenii de afaceri care făceau comerț cu inamicul au fost încurajați să sugereze că

atacatorii băuseră dintr-o sursă de apă despre care se știa că nu este potabilă, pentru a amplifica astfel înșelătoria.

Această operație a avut loc de fapt în 1570, sub supravegherea Consiliului celor Zece, formidabilul serviciu de informații al Republicii Venețiene. Prin intermediul unui emisar papal, care fusese recrutat ca agent venețian, cei zece au aflat că turcii otomani plănuiau să ocupe Spalato, una dintre coloniile lor din Dalmația. O acțiune militară directă nu era posibilă, deoarece Veneția trebuia să-și cruțe forțele pentru apărarea Ciprului, cu care sultanul otoman Selim al II-lea avea în mod clar anumite planuri. Prin urmare, a fost o combinație între intrigile de la Constantinopol, dezinformarea răspândită de pescarii croați care își vindeau capturile în porturile stăpânite de otomani și un terorism pur, pentru a realiza ceea ce simpla forță a armelor nu ar fi putut face. Și a funcționat: Spalato – cunoscut astăzi sub numele de Split – a rămas în stăpânirea Veneției până în 1797.

În anii '70, cercetătorul Hedley Bull a emis ideea că viitorul poate fi găsit în trecut, că nu ne confruntăm cu un singur guvern mondial (utopic sau distopic), ci mai degrabă cu un „neomedievalism", în care suveranitatea regiunilor, a țărilor și a organismelor supranaționale sunt parțiale și se suprapun. În Evul Mediu, un conducător feudal european ar fi trebuit să împartă autoritatea în același timp cu vasalii subordonați lui, precum și cu papa sau cu autoritățile Sfântul Împărat Roman de

deasupra lui. Pentru Bull, asta era un lucru bun, deoarece drepturile individuale și preocuparea superioară pentru binele comun atenuau sau moderau egoismul statelor suverane. Probabil.

Pacea din Westfalia din 1648 a pus capăt Războiului de 30 de Ani, o luptă religioasă extrem de brutală, care a devastat Germania și a marcat începutul erei adevăratei suveranități naționale. Se stabilise că statele aveau autoritate absolută în cadrul propriilor granițe – și niciun fel de autoritate dincolo de acestea. În secolul al XX-lea, noțiunile de drept internațional emergente au început să dilueze acest concept, odată cu apariția corporațiilor transnaționale și a marilor blocuri ideologice. Prăbușirea Uniunii Sovietice la sfârșitul anului 1991 a anulat amenințarea Armaghedonului nuclear, cel puțin pentru un timp, însă în lumea nouă care se conturează acum puterea statului este în același timp mare, dar și fragilă. Bani, oameni, bunuri, informații și idei, toate circulă în întreaga lume mult mai rapid ca oricând și, de fiecare dată când trec granițele naționale, acestea mai slăbesc puțin.

În viitor, s-ar putea foarte bine să privim epoca westfaliană ca pe o aberație, dar poate că un exemplu mai bun decât noua eră medievală – când războaiele erau pe cât de frecvente, pe atât de urâte – este Renașterea italiană, o perioadă în care orașele-stat și principatele au concurat între ele, dar au și cooperat cu aceeași ușurință. Epoca războaielor cu împușcături între state nu s-a încheiat, desigur, dar acestea au devenit din fericire mai rare. Așadar, lumea trăiește în pace, popoarele

coexistă în mod fericit în numele binelui comun? Nu tocmai. Însă concepțiile noastre actuale despre război, drept ceva declarat și încheiat formal, desfășurat în mare parte pe un câmp de luptă, în timpul căruia există legi menite să-i protejeze pe necombatanți și să definească formele de forță acceptabile, devin din ce în ce mai puțin relevante. În schimb, războiul este externalizat și sublimat, luptat la fel de des prin cultură și credite, credință și foamete, ca și prin forța directă a armelor.

Renașterea din secolele XIV–XVI a fost nu numai o epocă a companiilor de mercenari și a unor confruntări militare scurte și rapide, ci și o perioadă în care dușmanul de astăzi era aliatul de mâine (și viceversa), și în care băncile, cultura și informația erau arme la fel de eficiente ca sabia și sulița. Bârfele de la colțul străzii erau mobilizate ca muniție politică, iar *fake news* erau din ce în ce mai mult integrate în artă și diplomație de către noua clasă de diplomați mercenari, mobili și transnaționali, emisari, formatori de opinie și spioni de profesie.

Renașterea Renașterii

Costantini de' Servi a fost un renumit artist și sculptor, cunoscut ca proiectant de grădini și binevenit la curți regale din Persia până în Anglia, chiar dacă, retrospectiv, se pare că nu a finalizat nicio grădină. Cu toate acestea, a reușit în mod sigur să fie în preajmă acolo unde se pregătea un eveniment geopolitic major. A lucrat ca spion pentru familia de' Medici din Florența și ca vânzător ambulant de minciuni și informații falsificate. În 1611, Florența

încerca să aranjeze o căsătorie politică între Caterina de' Medici și Henric, Prințul de Wales. Când prințul adolescent a obiectat că nu-și cunoscuse mireasa propusă, ambasadorul florentin a fost disperat. Dar de' Servi i-a prezentat un portret al unei tinere frumoase, susținând – absolut fără nici o dovadă – că este Caterina. Dacă Henric nu ar fi murit la scurt timp după aceea de febră tifoidă, rezultatul acestei prezentări oportune de fake news ar fi putut foarte bine să fie o căsătorie dinastică, ceea ce ar fi schimbat echilibrul de putere european al epocii.

Puterea ține de percepție, iar influența de imaginație. Când prinții Renașterii se întreceau care mai de care să-i atragă pe cei mai buni artiști, poeți și sculptori la curțile lor, nu o făceau doar pentru propria plăcere, ci era și un front de luptă în războiul politic și cultural care se dădea între orașele-stat. Acest mecenat era o dovadă de bogăție și de autoritate culturală a unui oraș sau a unei familii. Catedrala Santa Maria del Fiore din Florența, Bazilica Sfântul Petru din Roma și Castelul Sforza din Milano au fost declarații elocvente de putere și ambiție codificate în cărămidă, marmură și aur. La fel, prima misiune solitară a Chinei pe Marte, Tianwen-1, și programul Artemis al SUA de a duce o navă spațială cu un bărbat și o femeie la polul sud al Lunii până în 2024 sunt în egală măsură atât proiecții de leadership, de putere tehnologică și ambiție, cât și acțiuni de explorare și cercetare științifică.

Oamenii au construit catedrale și au comandat statui pentru a se lăuda cu resursele lor, fie ele financiare sau politice. În fond, una putea deveni cealaltă. Când Vaticanul a perceput o taxă de la toți creștinii din Europa pentru ca Michelangelo să picteze tavanul Capelei Sixtine, nu a fost vorba doar de finanțarea artei. Era vorba, de asemenea, despre putere, de generarea unor resurse care puteau fi redirecționate către alte proiecte, îmbogățindu-i în același timp pe nobili, cumpărându-le loialitatea printr-un gest de aparentă evlavie. Puterea generează bani, iar banii generează putere.

Astăzi suntem obsedați de pericolele pe care le reprezintă fake news și dezinformarea. La fel ca în Renaștere, s-a intensificat războiul informațional, fie pentru a consolida legitimarea unui oraș-stat, fie pentru a submina autoritatea unui rival. A fost o perioadă în care politica și literatura, erudiția și propaganda mergeau mână în mână, iar orașele luptau cu pana la fel de mult precum o făceau cu sabia, ani la rândul. Umanistul florentin Coluccio Salutati s-a duelat cu cancelarul milanez Antonio Loschi prin intermediul unor texte rivale, cum ar fi *Invectivă împotriva florentinilor* a celui din urmă, iar Gian Galeazzo Visconti, duce de Milano, a recunoscut că „o mie de cavaleri florentini îmi fac mai puțin rău decât scrisorile și discursurile lui Salutati". Era o luptă construită pe baza confruntărilor literare anterioare dintre *Laudatio florentinae urbis* a lui Leonardo Bruni din Florența și *Panegiricul orașului Milano,* răspunsul lui Pier Candido Decembrio la aceasta. Scopul lor era de a

demonstra autoritatea culturală și istorică a orașelor respective și de a sprijini sau de a submina pretențiile lui Visconti la dominația asupra Italiei. Practicile actuale de branding național, de externalizare a serviciilor de soft, cumpărarea pe ascuns și pe față a unei bune reflectări la știri și de like-uri în rețelele de socializare – toate își au paralelele în aceste lupte.

În Renaștere, tulburările civile, rebeliunile orașelor supuse și răscoalele din zonele rurale erau o realitate zilnică. Acestea erau încurajate și transformate în arme în lupta dintre facțiuni și state. Banda lui Francesco Bertazuolo, care îngrozea și destabiliza zona Terraferma din Veneția, teritoriile de pe continent, era alcătuită din câteva sute de bandiți, în timp ce el însuși trăia în văzul lumii în orașul Salò, într-o casă al cărei proprietar fusese ucis chiar de el. Tâlhar cu normă întreagă, Bertazuolo era, de asemenea, un bun milanez cu jumătate de normă, căci stârnea periodic tulburări acolo, pentru ca Veneția să vină și să facă ordine. La fel, papalitatea a sprijinit familia Pazzi atunci când aceștia au încercat să-l ucidă pe Lorenzo de' Medici în 1478 și să instaleze un nou regim la Florența, tot așa după cum îi susținuse – dar tot fără folos – pe rebeli împotriva regelui Ferdinand de Napoli. Terorismul și insurecția erau atunci, la fel ca acum, instrumente ale puterii de stat.

Lasciate ogni speranza?

La 17 iulie 2014, zborul 17 al companiei Malaysia Airlines (MH17) era deasupra estului Ucrainei,

transportând 283 de pasageri de la Amsterdam la Kuala Lumpur. Dintr-o dată, o rachetă lansată de un sistem Buk M-1 de fabricație rusească l-a împroșcat cu șrapnele, doborându-l lângă satul Hrabove și ucigându-i pe toți cei aflați la bord. Moscova furnizase arma forțelor sale marionetă, care luptau împotriva Kievului, dar nu și sistemele de antrenament și de radar care le-ar fi permis să deosebească un avion de pasageri de un avion militar ucrainean. Rebelii s-au lăudat pentru scurt timp că doborâseră – așa cum credeau ei – un avion militar guvernamental, înainte de a-și da seama ce făcuseră de fapt. Moscova a intrat în acțiune, lansând o campanie de propagandă masivă pentru a tulbura apele, și a afirmat că MH17 fusese doborât de orice altceva, dar nu de o rachetă rusească, încercând în același timp să ascundă orice dovadă a rolului său.

Forța care va face cel mai mult pentru a scoate la iveală adevărul în legătură cu cele întâmplate nu a fost un conglomerat guvernamental sau mediatic, ci o echipă de investigație și jurnalism cetățenesc nou-înființată, numită Bellingcat, care, până de curând, a fost condusă de fondator din apartamentul său. Voluntarii au cercetat rețelele de socializare rusești în căutare de postări care să-i identifice pe cei implicați. Localnicii care văzuseră cum lansatoarele Buk veniseră din Rusia – și apoi se retrăseseră în grabă – au încărcat fotografii făcute cu smartphone-urile lor, imagini care puteau fi apoi geolocalizate, iar pozițiile lor confirmate prin studierea topografiei din

jur. Amatorii și entuziaștii lui Bellingcat au reușit să dobândească o poziție puternică și o atitudine cinică în războiul narativ – și să aibă câștig de cauză.

Este tentant să fii pesimist, să observi modul în care noua Renaștere este o perioadă de incertitudine și instabilitate, în care ni se pare că ne îndreptăm spre anarhie într-un ritm din ce în ce mai rapid. *Lasciate ogni speranza* – Abandonați orice speranță – așa scrie deasupra intrării în iad din poemul epic al lui Dante, *Infernul*, dar poetul este considerat și părintele limbii italiene și un exemplu de dinamism creativ manifestat în Renaștere în domenii precum artele și arhitectura, dar și în domeniul bancar și al statalității.

O mare parte dintre cercetările și scrierile de până acum despre formele emergente de conflict analizează una sau mai multe surse specifice de amenințare, cum ar fi dezinformarea, pirateria informatică sau *lawfare* („războiul legislației"). De asemenea, o mare parte dintre acestea sunt apocaliptice, concentrându-se exclusiv pe probleme. Cartea de față urmărește nu numai să analizeze mai cuprinzător și fără menajamente noua lume a conflictului non-cinetic sau a statalității, semnele de redefinire din ce în ce mai accentuată a ordinii globale, ci să ofere și câteva exemple practice și adesea contraintuitive despre modul în care putem nu numai să ne protejăm de aceste provocări, ci să și profităm de ele.

S-ar putea argumenta că este irelevant dacă cineva moare pe câmpul de luptă sau într-o tabără de

refugiați, dacă cineva își pierde locul de muncă din cauza războiului economic sau a unui raid cu bombă. Oricum ar fi, există un tribut de morți și de nefericiți. Cu toate acestea, în mare parte, aceste noi forme de concurență națională sunt mai puțin letale, iar acest lucru ar trebui cu siguranță să fie considerat un pas înainte. Ele pot fi adesea mai greu de descurajat, dar descurajarea, principalul pilon al conceptului de securitate din Războiul Rece, este în cel mai bun caz o măsură provizorie. Descurajarea nu face prieteni, ci doar previne conflictul deschis. De fapt, poate consolida ipotezele de ostilitate. „Dilema securității" – cum este numită în jargonul relațiilor internaționale – explică modul în care state care au numai intenții defensive se pot trezi totuși în război, și nu în ultimul rând din cauza percepției că, dacă încerc să te descurajez, înseamnă că te consider o amenințare. Aceasta împinge cu siguranță conflictul în noi zone.

În plus, conflictul se democratizează. Numai statele pot să construiască rachete nucleare sau să desfășoare divizii mecanizate, dar indivizii, corporațiile și comunitățile se pot angaja într-un război narativ, pot iniția un proces juridic sau pot boicota un produs. În cele din urmă, aceste metode pot fi folosite pentru scopuri pozitive, nu numai pentru interesul național de sumă zero. În multe privințe, Bellingcat și alte inițiative de acest fel, de exemplu, reprezintă o imagine strălucită în oglindă a lumii sumbre a conflictului perpetuu.

Această carte nu trebuie citită neapărat ca o predicție. Poate că este mai bine să fie considerată

un avertisment, fie cu privire la modul în care state deosebit de lipsite de scrupule vor întoarce formele elementare de existență ale lumii moderne împotriva noastră, fie despre cum am putea fi cu toții absorbiți în conflicte nonmilitare cu sumă zero pentru resurse, oportunități și statut. Sau ar putea fi un ghid pentru abordarea epocii care se apropie? Oricum ar fi, este o prezentare rapidă și cu opinii subiective a unui set monstruos de complex de procese și provocări și, drept urmare, obligată să meargă pe scurtături și să recurgă la simplificări excesive. Cu toate acestea, nu se dorește a fi o saga complet lipsită de speranță. Dante și-a croit drum prin Infern și, după mai bine de 14 000 de versuri, a ajuns în Paradis. Nu pot promite o călătorie asemănătoare, dar cu siguranță nu este nevoie să abandonăm orice speranță.

Vreți să știți mai mult?

Există multe cărți utile despre formele emergente (și continue) de conflict din lumea modernă, dar câteva merită să fie remarcate (ceea ce nu înseamnă că sunt de acord cu toate): Linda Robinson ș.a., *Modern Political Warfare*, RAND, 2018; Sean McFate, *Goliath: Why the West Isn't Winning. And What We Must Do About It*, Michael Joseph, 2019; Thomas Rid, *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*, Macmillan, 2020; și David Kilcullen, *The Dragons and the Snakes: How the Rest Learned to Fight the West,* Hurst, 2020. O colecție de eseuri pentru Consiliul European pentru Afaceri Externe, editată de Mark

Leonard, *Connectivity Wars* (2016), este, de asemenea, foarte utilă. În ce privește clasicii, există numeroase traduceri ale *Artei războiului* de Sun Tzu, chiar și un roman grafic, dar *The Great Illusion,* Putnam, 1911, a lui Norman Angell, deși este ceva mai lungă și mai puțin bogată în aforisme ingenioase, pune de asemenea în discuție, în felul său, fundamentele puterii naționale.

În legătură cu povestea tristă a „Doctrinei Gherasimov", puteți citi articolul meu cu același titlu din *Berlin Policy Journa*l, 28 aprilie 2020 (https://berlinpolicyjournal.com/the-gerasimov-doctrine/), iar studiul lui Greggor Mattson despre „valul transformării a orice în arme" poate fi găsit în articolul său *Weaponization: Ubiquity and Metaphorical Meaningfulness* din revista *Metaphor & Symbol*, volumul 35, numărul 4 (2020). Cartea lui Qiao Liang și Wang Xianshui, *Unrestricted Warfare*, Albatros, 2020, referitoare la utilizarea limbajului ca agresiune, a fost publicată în limba engleză, cu adăugarea subtitlului inexact și tendențios, *China's Master Plan to Destroy America.*

Partea I

NU VOM MAI STUDIA RĂZBOIUL (CU ÎMPUȘCĂTURI)

Capitolul 2

Războiul fără arme?

În secolul al XIV-lea, Republica Florentină a avut numeroase dispute cu papalitatea. Florența era preocupată de expansiunea Statelor Papale pe care le crease Vaticanul în Italia Centrală și, în 1375, temându-se că papa Grigore al XI-lea va se întoarce împotriva ei, după ce va termina războiul său împotriva orașului Milano, a recurs la un amestec caracteristic asimetric de strategii financiare și de stat. O sumă considerabilă de 130 000 de florini a fost plătită celui mai respectat dintre comandanții mercenari ai papei, englezul John Hawkwood, în schimbul garanției că acesta nu va porni împotriva Florenței. Dar de unde au luat această avere? Din taxele impuse instituțiilor religioase de pe domeniul lor, dând astfel o dublă lovitură Bisericii.

Cu toate acestea, războiul era inevitabil. Florența a încheiat o alianță cu Milano și apoi a trimis agenți pentru a stârni revolte în interiorul Statelor Papale. Grigore a răspuns prin excomunicarea liderilor Florenței din comunitatea Bisericii și a impus sancțiuni economice comercianților din oraș. Armatele lui de mercenari au reprimat revoltele din Statele Papale, adesea cu multă brutalitate, iar în 1377 a cucerit orașul Bologna, până atunci aliat al florentinilor. În cele din urmă, ostilitățile s-au

încheiat în 1378. Deși cererea inițială fusese ca Florența să plătească un milion de florini drept despăgubiri, suma a fost negociată și a scăzut la 200 000. În schimb, Florența a primit o serie de garanții și ridicarea sancțiunilor religioase impuse împotriva ei.

Acesta a fost un război relativ nesemnificativ după standardele Renașterii, dar unul dintre cele mai interesante aspecte ale acestuia a fost numele pe care l-a căpătat: Războiul celor Opt Sfinți. Aceștia nu erau sfinți adevărați – nici pe departe –, ci mai degrabă cei opt oficiali ai unui comitet de urgență înființat de guvernul florentin pentru a supraveghea impozitarea bunurilor Bisericii. Acest lucru se va dovedi de o importanță crucială pentru a permite republicii să suporte costurile războiului, estimate la aproximativ 2,5 milioane de florini.

În mod ironic, motivul pentru care acest lucru a putut fi făcut este că, la vremea respectivă, statele făceau rost de bani prin metode destul de șubrede, bazându-se mai mult pe împrumuturi forțate și taxe unice, nu pe o impozitare regulată. Ca urmare, finanțele publice foloseau în mod curent doar o mică parte din bogăția națională, ceea ce reprezenta o problemă – dar, cel puțin, exista suficient spațiu pentru măsuri ad-hoc, cum a fost acțiunea celor Opt Sfinți. Statele moderne, bineînțeles, au transformat impozitarea într-o artă, iar finanțele publice reprezintă, în general, aproximativ o treime din bogăția națională totală. De aici se plătesc pensiile și asistența medicală, armatele și spionii, dar ne lasă

mult mai puține opțiuni, în lipsa unei finanțări prin deficit cu care ne-am descurcat în criza COVID-19, atunci când vrem să plătim războaie.

Prețul războiului

Ne străduim să eliminăm din existența noastră războiul de modă veche din cauza costurilor lui? Ar fi frumos să credem că este așa. Dar în mod sigur cheltuim mai mult ca oricând pentru pregătirea războiului. Un avion de luptă Spitfire din Al Doilea Război Mondial costa aproximativ 12 500 de lire sterline, ceea ce ar echivala în prezent cu aproximativ 822 000 de lire sterline. Pe de altă parte, noile avioane F-35 Lightning II, pe care Marea Britanie le cumpără acum, costă 92 de milioane de lire sterline bucata. Cu alte cuvinte, putem obține 112 Spitfire pentru un singur F-35 sau putem cumpăra toate cele 640 de avioane de vânătoare pe care le-a desfășurat RAF în timpul Bătăliei pentru Marea Britanie, chiar și în banii de astăzi, cu echivalentul a mai puțin de șase avioane F-35. Instrumentele războiului modern sunt într-adevăr foarte scumpe.

Dar acum vorbim de capabilități care diferă enorm: un F-35 (dacă funcționează așa cum trebuie, dar asta este o cu totul altă poveste) poate ataca mai multe ținte deodată, chiar și dincolo de orizont, în timp ce zboară cu o viteză de trei ori mai mare decât un Spitfire. Dar echipamentul complet al infanteristului din 1941, de la uniforma sa kaki până la pușca M1, costa 160 de dolari. Echipamentul omologului său modern costă aproximativ 18 000 de

dolari cu toate elementele de camuflaj și de înaltă tehnologie, adică de aproape șase ori mai mult, dacă este ajustat în funcție de inflație. Cu toate acestea, în timp ce arma sa M4 poate trage mai multe gloanțe, mai rapid, la o distanță mai mare și adesea cu precizie mai mare, iar el are vestă antiglonț, ochelari de vedere pe timp de noapte și un radio, tot poate încremeni de panică, tot nu poate fi decât într-un singur loc în același timp, și, din păcate, are doar o viață. În afară de aceasta, toate dispozitivele de înaltă tehnologie necesită baterii care sunt adesea grele și predispuse să se descarce în cel mai nepotrivit moment.

Costul războiului se extinde cu fiecare tip de muniție în parte. Versiunea cea mai recentă a rachetei americane sol-aer Patriot cu rază lungă de acțiune costă până la 5 milioane de dolari pe lovitură (iar aceasta se referă numai la rachetă, fără a include vehiculul de lansare asociat, radarele și alte asemenea echipamente). Pare o nimica toată dacă doboară racheta nucleară care urma să vă distrugă capitala sau un bombardier rusesc Tu-160M de 215 milioane de dolari. Dar războiul modern nu funcționează întotdeauna așa. În 2017, generalul David Perkins, comandantul Serviciului de Instruire și Doctrină al armatei Statelor Unite ale Americii, a dezvăluit că un „aliat foarte apropiat" – în general se presupune că acesta este Israelul sau Arabia Saudită – a folosit un Patriot pentru a doborî o dronă mică, de serie, de tip quadcopter comercial, care ar fi costat 200-300 de dolari dacă ar fi fost

cumpărată de pe Amazon. După cum a observat sec chiar el, „din punct de vedere al raportului de schimb economic, nu sunt sigur că este bine".

La urma urmei, războaiele moderne sunt vorace și discriminatorii în ceea ce privește apetitul lor. Este un truism citat adesea că „amatorii vorbesc despre strategii, dar profesioniștii studiază logistica". De exemplu, un tanc modern face mai mult de 800 m cu 3,7 l de benzină. Într-adevăr, armata americană este cel mai mare consumator de combustibil din lume. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, aceasta a folosit în medie 3,7 l benzină pe soldat pe zi, dar acum a ajuns la 60 l, în special din cauza utilizării din ce în ce mai frecvente a avioanelor mari care consumă mult, pentru a transporta soldații, pentru a-i susține pe câmpul de luptă și, da, pentru a aproviziona toate necesitățile războiului. Mai multe arme cu foc rapid înseamnă mai multe gloanțe de transportat; armele mai inteligente sunt, de asemenea, mai scumpe.

Potrivit programului Cost of War („Costul războiului") de la Institutul Watson al Universității Brown, în primii 20 de ani ai secolului XXI, „Războiul SUA împotriva terorismului" – inclusiv invadarea Afganistanului și a Irakului – a costat țara 6,4 trilioane de dolari în costuri directe și indirecte. În schimb, războiul din Vietnam, care a durat un deceniu, a costat aproximativ 168 de miliarde de dolari, adică un trilion de dolari în banii din prezent. În ce privește războaiele napoleoniene, care au durat 12 ani, acestea au costat Marea Britanie 831 de milioane de lire sterline în moneda de atunci sau

75 de miliarde de lire sterline (93 de miliarde de dolari) în termeni moderni. Războaiele nu mai sunt ceea ce erau odată; ele au devenit foarte scumpe.

Diferitele tipuri de costuri

Dar nu este vorba doar de dolari, lire sterline sau chiar ruble: și alte costuri ale războiului au crescut, de asemenea, rapid. În primul rând, deși se pare că în lume există multă lipsă de umanitate, se manifestă în același timp și o aversiune tot mai mare față de pierderea inutilă a vieților omenești. Odinioară, generalii puteau accepta moartea a mii de oameni într-un masacru de o singură zi, dacă nu chiar cu seninătate, măcar cu convingerea că asta însemna războiul. (Deși, așa cum se presupune că ar fi spus lordul Wellington când unul dintre artileriștii lui l-a prins în cătare pe Napoleon la Waterloo, „nu este treaba comandanților să tragă unii în alții"). Acum, lucrurile stau altfel.

În 1983, un camion-capcană condus de doi membri ai grupării Jihadul Islamic a explodat lângă cazarma unui detașament de pușcași marini americani din Beirut, care făcea parte dintr-o forță multinațională de menținere a păcii: 241 de persoane au fost ucise, iar alte 13 au decedat ulterior din cauza rănilor. Au avut loc represalii, dar, cu toate declarațiile vehemente ale Washingtonului, a fost curând clar că starea de spirit în politică se schimbase. În patru luni, americanii au părăsit Libanul. Zece ani mai târziu, și după moartea a 18 militari americani în 1993 în bătălia de la Mogadishu – imortalizată în filmul *Black Hawk*

Down (2001) – nu numai că politica americană din Somalia s-a schimbat, dar Washingtonul a rămas timorat în legătură cu potențiale desfășurări ulterioare, în special ca răspuns la genocidul din Rwanda din anul care a urmat.

Bineînțeles, democrațiile sunt supuse valului de indignare publică, putând fi provocat adesea de imaginile sumbre ale sicrielor acoperite cu steaguri și ale văduvelor plângând (acum, și ale văduvilor). Cu toate acestea, tot mai multe state autoritare conștientizează costurile politice și se neliniștesc din cauza tratării soldaților lor ca simplă muniție care trebuie consumată așa cum dictează nevoile bătăliei. Poate că așa a luptat cândva Uniunea Sovietică, dar în momentul intervenției sale nechibzuite din Afganistan (1979–1989), a trebuit deja să răspundă, mai întâi prin cenzură (inițial s-a susținut pur și simplu că nu există niciun război, până când fluxul de soldați care se întorceau a făcut ca acest lucru să fie din ce în ce mai puțin sustenabil), apoi cu încercări de a pune la punct o evacuare medicală adecvată și servicii de tratament. Rusia postsovietică, o combinație ciudată de democrație și dictatură, a trebuit să fie și mai atentă. Protestele publice cu privire la victimele militare și civile au silit Moscova să accepte, de fapt, o remiză în timpul primului său război pentru a înăbuși revolta rebelilor ceceni în 1994–1996. Apoi, Kremlinul a combinat cenzura cu încrederea în puterea de foc cu rază lungă de acțiune și cu recrutarea propriilor luptători ceceni în timpul războiului-revanșă încununat de succes din 1999–2009. Tocmai

îngrijorările legate de o reacție violentă la gândul că tânărul Ivan se va întoarce acasă într-o cutie de zinc în urma aventurilor imperiale, de care publicului nu-i păsa deloc, l-au determinat pe Vladimir Putin să recurgă mai târziu la trupe auxiliare locale, bătăuși și aventurieri în războiul său nedeclarat din sud-estul Ucrainei, din 2014, și la mercenari în războaiele din Siria, în 2015, și Libia, din 2018.

Acest lucru reflectă, de asemenea, schimbarea radicală a vitezei de circulație a informațiilor, a accesului la acestea și la răspândirea lor în mass-media. Într-o epocă în care oricine are un Twitter sau un cont de Instagram poate afirma că deține un mijloc de informare în masă, totul devine – prin definiție – public; singura întrebare este cât de repede și cu ce efect. Au apus de mult zilele în care războaiele puteau fi prezentate profesionist, când o mână de jurnaliști și de analiști, proprietari de ziare și prezentatori de televiziune puteau stabili narațiunea. În Antichitate, acest lucru era destul de ușor. Domnia regelui Esarhaddon în Asiria în secolul al VII-lea î.Hr. a fost marcată de o înfrângere militară zdrobitoare în fața rivalilor elamiți și apoi de o alta în Egipt. Soluția adoptată de autorul necunoscut care a compilat Cronica lui Esarhaddon? Simplu, a omis cu totul aceste eșecuri. Alți monarhi au intervenit chiar mai activ în gestionarea narațiunii. Când prințul Dmitri Donskoi al Moscovei a învins armata mongolo-tătară la Kulikovo, în 1380, i-a pus pe cronicarii săi bine instruiți să o prezinte ca pe o victorie decisivă care a eliberat Rusia de dominația străină. Faptul că o

armată mongolă s-a întors după doi ani, a jefuit și a incendiat Moscova și că prinții ruși au fost siliți să le plătească tribut încă un secol a fost în mod convenabil minimalizat în relatare.

În 1782, Benjamin Franklin a creat un ziar în care apărea o poveste sângeroasă despre un complot englezesc mârșav care urma să-i plătească pe nativii americani pentru scalpurile coloniștilor. A distribuit ziarul prietenilor săi, aceștia l-au distribuit prietenilor lor, iar în scurt timp, macabra poveste a ajuns în alte ziare. Detaliul minor a fost că totul era fake news, dar cine putea confirma faptele reale sau ar fi fost dispus să o facă? Franklin a reușit să stârnească astfel furia împotriva regelui englez – dar i-a și prezentat pe nativii americanii drept o coloană a cincea barbară, sentimente care vor fi reînviate în timpul războiului neconcludent din 1812 și au contribuit la tratamentul dur la care aceștia au fost supuși la sfârșitul acestuia.

Se poate spune că abia după 1850, când ziarul *The Times* din Londra l-a trimis pe William Howard Russell să transmită reportaje despre Războiul din Crimeea – lucru pe care l-a făcut înfățișând cu un ochi nemilos condițiile oribile cu care se confruntau soldații de rând și bâlbâiala Ministerului de Război – a apărut conceptul modern de corespondent de război, care a devenit o chestiune de actualitate imediată, nu apanajul istoricului și al pamfletarului. În timpul Primului Război Mondial, acest lucru a condus la un nou climat de cenzură și la apariția noțiunii de corespondent acreditat – și, după cum sperau autoritățile – instruit la domiciliu.

Cu toate acestea, datorită telegrafului și telefonului, comunicarea a devenit instantanee, iar filmul de știri, jurnalul de film format din scurtmetraje de știri și documentare, a devenit din ce în ce mai mult un element de bază în cinematografe. Lupta dintre managerii, manipulatorii și culegătorii de informații devenea din ce în ce mai tensionată.

Deși statele nu au depus niciodată eforturi atât de sistematice și nu au fost niciodată la fel de dornice să încerce să controleze narațiunile despre războaiele lor, ca în zilele noastre, totuși tocmai acum devine din ce în ce mai greu pentru orice stat, cu excepția celor totalitare, să facă acest lucru. Războiul din Vietnam a fost, fără îndoială, primul în care statul s-a găsit în mod concludent în imposibilitatea de a stăpâni mass-media, iar reflectarea – sincer, senzațională – în presa din SUA a ofensivei nord-vietnameze Tet din 1968 a fost un exemplu. A fost o înfrângere militară serioasă pentru Nord, dar, poate și ca reacție la reportajele anterioare, a generat un val de critici în presa americană, care a prezentat-o, de fapt, ca pe un succes al Nordului. Acest lucru a determinat Casa Albă să-și reevalueze angajamentul față de război. Televiziunea, mijloc de comunicare cu care guvernul nu se înțelesese încă și care putea să aducă nu atât războiul, cât propria perspectivă asupra războiului în sufrageria fiecărui american, a jucat un rol-cheie în acest sens.

Totuși, aceasta a fost înainte de epoca *social media*. Încercările Moscovei de a pretinde că nu este implicată în Donbasul ucrainean au fost subminate

în parte de înclinația propriilor soldați de a posta selfie-uri vesele în fața indicatoarelor stradale sau a altor repere geolocalizabile pe Vkontakte, echivalentul rusesc al rețelei Facebook. La fel, tradiția reducerii la tăcere a mass-mediei din Damasc cu privire la câteva dintre cele mai brutale încercări ale regimului de a-și reimpune dominația a fost subminată de o nouă generație de cetățeni-jurnaliști care transmit în streaming știri și propriile experiențe în întreaga lume. Așa cum vom discuta mai târziu, hashtagurile, memele și selfie-urile au devenit arme ale unor noi războaie narative de sine stătătoare și au proliferat la fel de mult ca omniprezenta armă AK-47.

Totul se află. Datorită denunțătorilor și activiștilor online, hackerilor și dependenților neglijenți de social media, informațiile trec prin și peste barajele și barierele pe care statele se puteau baza cândva, care le canalizau și le blocau fluxul. În combinație cu noua disponibilitate a societății de a evalua în mod critic costurile umane și economice ale războiului și odată cu creșterea masivă a cheltuielilor luptei la scară largă în cadrul conflictului industrial și apoi postindustrial, ceea ce părea cândva un hobby al aristocraților militari și al monarhilor înnăscuți a devenit acum o ultimă soluție a factorilor de decizie politică din întreaga lume.

Toate războaiele sunt în cele din urmă numai război

Se constată o influență vizibilă și din ce în ce mai mare a dreptului, a curților internaționale și a

opiniei publice globale, iar pentru a înțelege acest lucru, trebuie să examinăm evoluția sa. Atât timp cât a existat războiul organizat, au existat și încercări de a se reglementa desfășurarea corectă și dreaptă a acestuia, de la ceea ce înseamnă un război drept, până la modul în care ar trebui să fie purtat. Epopeea indiană Mahābhārata, scrisă, editată și reformulată în mai multe rânduri, probabil timp de șase secole, începând din secolul al III-lea î.Hr., este în egală măsură atât un tratat filosofic, cât și un ciclu de legende. În cele 200 000 de rânduri ale sale se desfășoară dezbateri despre *dharmayuddha* – „războiul drept". Concluzia este că războaiele ar trebui purtate doar atunci când încercările de a rezolva conflictul au eșuat, și nu sub imperiul furiei de moment. Războaiele trebuie să fie purtate cu mijloace proporționale și cu cât mai multă umanitate, cruțându-i pe cei neajutorați și evitând mijloacele nejustificat de crude, cum ar fi săgețile otrăvite.

Dar în esență aceste noțiuni timpurii se refereau mai mult la moralitate, decât la reglementare. Filosoful grec Aristotel considera că războiul este moral dacă se poartă pentru a evita să devii sclav – dar și pentru a-i înrobi pe cei care erau „sclavi naturali". Cu alte cuvinte, cei care o meritau, în mare parte pentru că aveau nechibzuința să nu fie greci. Conceptul roman de *ius gentium*, „legea națiunilor", a fost, de asemenea, un concept în esență normativ, o noțiune de drept internațional bazată pe valori și pe o înțelegere comună a ceea ce este corect, respectiv greșit. Mai târziu, teologul creștin

timpuriu Augustin de Hippona a încercat să rezolve cvadratura cercului, împăcând angajamentul teoretic față de pacifism cu realitățile unei lumi pline de războinici și de oameni însetați de cuceriri. În lucrarea sa *Despre cetatea lui Dumnezeu* (cca. 413–426), Augustin a afirmat că a sta deoparte și a lăsa să triumfe păcătosul este în sine un păcat, creând expresia „război just" pentru conflictele pur defensive, războaie purtate în numele păcii. „Omul înțelept va purta războaie drepte" și nu va deplânge necesitatea lor, „căci dacă nu ar fi fost drepte, el nu le-ar fi purtat". QED.

Totul se referea la moralitatea războiului, adesea încântător de subiectivă pentru cei care erau gata să drapeze o mantie fragilă de justețe în jurul activităților marțiale. În 1095, papa Urban al II-lea a avertizat creștinătatea că „o rasă blestemată, o rasă complet înstrăinată de Dumnezeu" cucerise Ierusalimul și Țara Sfântă, și a organizat Prima Cruciadă. Astfel a început o perioadă de aproape două sute de ani de conflicte violente, pline de masacre, trădări și persecuții de ambele părți. Dar acestea au fost doar războaie, au afirmat papii care au urmat.

În 1452, un alt papă, Nicolae al V-lea, a emis *Dum Diversas* („Deoarece sunt diferiți"), o bulă papală care aproba înrobirea „sarazinilor, a păgânilor și a oricăror alți necredincioși". În 1513, aceasta a fost folosită de Spania pentru a afirma că are dreptul dat de Dumnezeu de a pune stăpânire pe pământurile din Lumea Nouă, purtând războaie de cucerire sângeroase și teribile pentru a-i subjuga pe azteci,

incași, mayași și alte popoare din America de Sud. Dar acestea au fost doar războaie, au convenit papii și monarhii.

Atunci când, sub conducerea lui Genghis Khan, mongolii au năvălit în campanii devastatoare în urma cărora și-au făurit un imperiu din nordul Chinei până în Europa Centrală, au făcut-o cu convingerea că Cerul Albastru Tengri, cel mai mare dintre spiritele lor șamanice, le-a acordat dreptul de a cuceri toate pământurile de sub ceruri. Acestea au fost doar războaie: așa hotărâseră spiritele.

Confederații au luptat în Războiul Civil American în numele „drepturilor statelor", tot așa cum, între 1846 și 1848, Războiul Mexicano-American a fost motivat și justificat pe baza „destinului manifest" al Statelor Unite. La o scară foarte diferită, naziștii s-au angajat în războaiele de cucerire, revendicând dreptul la *Lebensraum*, „spațiul vital", și pentru apărarea purității rasei ariene. Orice război poate fi catalogat ca fiind just, dacă acest lucru este lăsat la latitudinea războinicilor.

Legi, războaie și ascensiunea lorzilor plicticoși

Primele legi categorice care defineau parametrii și conduita conflictului au fost acordurile dintre state: tratatele care puneau capăt războaielor, trasau granițele și stabileau tributul. În jurul anului 2100 î.Hr., orașele-state mesopotamiene Umma și Lagash au convenit asupra graniței lor comune și au sculptat un acord comun pe un stâlp de piatră de înălțimea unui om. Peste o mie de ani mai târziu, Ramses al II-lea al Egiptului și Hattusili al III-lea,

regele hitiților, au convenit asupra „păcii veșnice și fraternității" dintre popoarele lor. Ei au înscris acest acord pe o tăbliță de argint, la care au fost martori „munții și râurile din ținuturile Egiptului, cerul, pământul, marea cea mare, vânturile, norii", astfel încât oricine va încălca tratatul va înfrunta mânia zeilor care „îi vor nimici casa, pământul și slujitorii".

Poate că zeii erau cei care contau. În mod sigur, acorduri cu denumiri grandioase precum Pacea perpetuă, semnat între Bizanț și sasanizi în 532, Tratatul de pace perpetuă dintre Scoția și Anglia din 1502, Tratatul de pace eternă din 1686 dintre Polonia și Rusia sau Tratatul de prietenie veșnică din 1940 dintre Ungaria și Iugoslavia s-au dovedit a fi mai mult sau mai puțin volatile. (Ultimul dintre ele a fost încălcat șase luni mai târziu.)

Abia mult mai târziu a devenit posibil să ne gândim și să vorbim despre noțiunea de drept internațional ca despre ceva situat dincolo și deasupra tratatelor temporare. După cum spunea un fost ofițer britanic cu experiență atât în Irak, cât și în Afganistan, „epoca războinicilor a fost înlocuită de epoca avocatului internațional plictisitor, de diplomatul cenușiu. Această situație ar trebui să mă deranjeze pe mine, ca soldat de carieră, dar orice om care a fost nevoit să explice unor părinți furioși de ce nu-și vor mai vedea băiatul niciodată ar trebui să se bucure de ea.

Dar ascensiunea acestor – hai să le spunem „lorzi plicticoși" – a fost un proces lent și anevoios, de la începutul secolului al XVII-lea, când juristul și diplomatul olandez Hugo Grotius și-a publicat

lucrarea *Despre dreptul războiului și al păcii* (1625). Tratatele westfalice din 1648, care au pus capăt războaielor religioase ucigașe din Europa, au consacrat noțiunea de suveranitate de stat, principiul conform căruia fiecare stat, mare sau mic, are un drept egal la independență în cadrul propriilor granițe. Chiar și așa, încă nu exista o instanță internațională care să o pună în aplicare. Războaiele se purtau în continuare, se construiau imperii, se câștigau și se pierdeau teritorii, puterea se transforma în drept prin cucerire, prin război comercial și prin intimidare.

În ultimă instanță, statele mai puternice, în general, nu doresc să fie limitate, iar cele mai slabe au rareori un cuvânt de spus. A fost nevoie de un cataclism ca Primul Război Mondial, precum și de idealismul președintelui american Woodrow Wilson, pentru a se crea Liga Națiunilor. Acesta a fost un exemplu clasic de nepotrivire între principiile nobile și interesele personale meschine, mai ales când chiar SUA nu au mai intrat în Ligă, după ce Senatul a blocat aderarea. Întrucât Germania învinsă și Rusia bolșevică nu au fost invitate să facă parte din Ligă, nu era deloc completă. Dar nu înseamnă că nu a făcut nimic bun. Pe tot parcursul anilor '20, a fost un centru de negociere diplomatică, dar, după cum spunea liderul fascist italian Mussolini, „Liga este foarte bună atunci când ciripesc vrăbiuțele, dar nu este bună de nimic atunci când atacă vulturii". Iar vulturii vor ataca, odată cu ascensiunea Italiei fasciste, a

Germaniei naziste, a URSS-ului lui Stalin și a Japoniei imperialiste, precum și a alunecării spre război.

Dar după cel de-Al Doilea Război Mondial, comunitatea internațională a făcut o nouă încercare. În umbra lagărelor de concentrare naziste, a celor 75 de milioane de morți și a norului atomic, a luat naștere Organizația Națiunilor Unite, după cum afirma Dag Hammarskjöld, al doilea secretar general al acesteia, „nu pentru a conduce omenirea spre cer, ci pentru a salva omenirea din iad". Este ușor să fii cinic în legătură cu ONU, în legătură cu reprezentanții bine plătiți, încântați să invoce imunitatea diplomatică pentru a ignora amenzile pentru parcare neregulamentară din New York City, în legătură cu birocrația aparent nesfârșită și cu modul în care membrii „P5" – SUA, Rusia, China, Franța și Marea Britanie, cei cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate – resping prin veto rezoluțiile care nu le convin. Cu toate acestea, a avut loc o revoluție reală, treptată, în domeniul relațiilor internaționale. Nu atât de mult, sau numai datorită rolului ONU, ci mai degrabă pentru că aceasta reprezintă o nouă recunoaștere a faptului că, într-o lume interconectată și nucleară, vechea noțiune de *ius gentium*, care aproape că ar putea fi numită „etichetă internațională", reprezintă un interes comun. Convenția de la Geneva privind comportamentul în timp de război, Curtea Internațională de Justiție pentru urmărirea penală a crimelor împotriva umanității, Convenția de la Viena din 1961, care consfințește protecția

diplomaților: toate aceste instrumente – oricât de mult ar putea fi încălcate din când în când – reflectă totuși înțelegerea reală, generală, că trebuie să existe limite în ceea ce privește acțiunea statului și că „lorzii plicticoși" fac parte din soluție.

În plus, logica suveranității westfaliene – care, de fapt, spune că orice face un guvern în cadrul propriei sale granițe este treaba sa – a cedat locul noțiunilor de intervenționism umanitar și „R2P", responsabilitatea față de protejarea populațiilor de genocid, precum și a altor acțiuni admirabile de binefacere la nivel global. În 1990, când Saddam Hussein a invadat Kuweitul, a declanșat o reacție internațională condusă de SUA, motivată probabil în mare măsură de dorința de a împiedica un dictator criminal să pună mâna pe rezervele de petrol din această țară, dar a existat și un sentiment autentic că acesta era un comportament care nu mai putea fi acceptat în lume. Epurarea etnică din Iugoslavia dezintegrată, genocidul din Rwanda, proliferarea nucleară în Iran și în Coreea de Nord, anexarea Crimeei de către Rusia: reacțiile la astfel de încălcări ale acestei etichete internaționale au fost diferite ca formă și eficacitate, de la intervenția militară, la ajutor și la forțarea prin sancțiuni economice, dar ceea ce este izbitor este că au existat, în general, astfel de reacții.

Să nu mai studiem războiul?

Ideea nu este că ONU și dreptul internațional sunt incapabile să prevină aceste atrocități și conflicte – ci că suntem surprinși și indignați că nu

fac o treabă mai bună în acest sens. Dacă nu contează legile, atunci contează normele și percepțiile globale. În 2014, când Moscova a decis că trebuie să exercite presiuni asupra Ucrainei pentru ca aceasta să accepte că face parte din sfera ei de influență, nu a invadat pur și simplu țara; a stârnit o rebeliune prin intermediari în sud-estul Ucrainei și și-a adus propriile trupe doar atunci când se părea că forțele guvernamentale îi vor învinge pe rebeli. Insurgenții au fost mult mai puțin eficienți și, adesea, mai interesați să jefuiască și să se afirme în postură de macho, decât să respecte ordinele, dar, din punctul de vedere al Kremlinului, era mai important să se nege în continuare intervenția, atât față de comunitatea internațională, cât și față de propria populație sceptică. (Spre deosebire de anexarea Crimeii, războiul din Donbas nu se bucură deloc de popularitate acasă.)

Acest lucru ajută la explicarea motivelor pentru care războaiele mari, convenționale, dintre state sunt relativ rare în zilele noastre. În cartea sa *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined* (2011), Steven Pinker face afirmația radicală că „astăzi s-ar putea să trăim în cea mai pașnică eră din existența speciei noastre". Această afirmație a stârnit dezbateri considerabile, concentrându-se adesea pe dimensiunile filosofice a ceea ce constituie „pacea", nu în ultimul rând deoarece Pinker nu se referea doar la război, ci și la violența de orice fel. Se pot scrie – și au fost scrise – cărți întregi pe această temă

și unele dintre tezele lui pot fi puse cu siguranță sub semnul întrebării, dar, în termeni foarte generali, trei tendințe au devenit clare.

În primul rând, războiul modern are potențialul de a deveni extrem de mortal, foarte repede. Acest lucru a fost evident în conflicte precum Războiul dintre Iran și Irak din 1980–1988, în care a avut loc un război de tipul Primului Război Mondial, cu conflicte de tranșee combinate cu teroarea tehnologică a armamentului modern și spectacolul medieval al valurilor de atacuri umane. Operațiunea Ramadan a Iranului, trei ofensive lansate pe parcursul a șase săptămâni în 1982, a cuprins 150 000 de iranieni, mulți dintre ei din miliția *basij*, superficial antrenată și slab înarmată, aruncați împotriva diviziilor mecanizate irakiene, care își săpaseră tranșee și erau susținute de blindate. Ofensiva nu a adus câștiguri durabile – și a costat poate 80 000 de vieți iraniene.

Cu toate acestea, în parte din cauza dimensiunii potențiale a măcelului, conflictele majore dintre state au devenit mai scurte și mai puțin frecvente după 1945. Există, desigur, în continuare, puncte fierbinți potențial îngrijorătoare. Disputa referitoare la Cașmir dintre India și Pakistan a dus la trei războaie și nenumărate încăierări și demonstrații militare ostentative de la formarea lor în 1947 – cu încă un război, în 1971, purtat pentru Bangladesh, ca o schimbare de decor. În mod similar, Israelul a fost teatrul a șapte sau opt războaie „propriu-zise" cu vecinii lui arabi (în funcție de cum le numărați),

precum și al diverselor campanii de contrainsurgență, incursiuni militare și misiuni antiteroriste.

Cu toate acestea, așa cum vom discuta mai jos, există o dimensiune teatrală tot mai accentuată în conflictul indo-pakistanez și, în timp ce Israelul încă este angajat într-o luptă în multe direcții și pe mai multe niveluri cu Iranul, țara cândva ostracizată de vecinii săi are acum relații diplomatice normale cu Egiptul și cu Iordania și – chiar dacă adesea pe ascuns – relații de lucru cu Libanul, Arabia Saudită, Irak, ba chiar – până la un punct – cu Siria. În schimb, războaiele sunt acum, de obicei, interne, adesea cu una sau mai multe puteri străine care susțin o parte sau alta. Totuși, nu sunt neapărat mai puțin sângeroase, chiar dacă victimele diferitelor războaie indo-pakistaneze sunt lăsate în umbră de numărul mare de victime ale violențelor intercomunitare dintre hinduși, sikhi și musulmani din fosta Indie Britanică, în urma cărora au rămas peste un milion de victime și alte 14 milioane de persoane au fost strămutate.

Uneori, acestea sunt războaie purtate prin intermediari, cum ar fi actualele lupte din Siria și Libia, alteori rebeliuni sau contrainsurgențe cu implicare externă, precum în Afganistan, Yemen și, probabil, în Ucraina. Acestea sunt adesea conflicte complexe, încâlcite. În Siria, de exemplu, nu este vorba de o simplă luptă dintre guvernul Assad și susținătorii lui ruși și iranieni, împotriva unei rebeliuni susținute de SUA și Turcia. Forțele antiguvernamentale sunt împărțite pe criterii etnice,

pe facțiuni și religii, iar Washingtonul și Ankara au avut interese comune la un moment dat, însă acestea au devenit curând divergente. Rezultatul seamănă adesea mai degrabă cu o încăierare într-un pub cu arme automate, decât cu ceva mai elegant.

Teatrul de război

Chiar și așa, este uimitor cât de mult contează pentru state să evite o confruntare directă, chiar dacă apreciază pozițiile beligerante. În noiembrie 2015, un avion de vânătoare F-16 turcesc a doborât un bombardier rusesc Suhoi Su-24M implicat în operațiuni împotriva rebelilor din nord-vestul Siriei, în timp ce acesta traversa pentru scurt timp spațiul aerian turc. Reacția inițială a Moscovei a fost furioasă. Vladimir Putin a numit-o „o lovitură de cuțit în spate din partea complicilor teroriștilor", sancțiunile economice au făcut ca roșiile turcești să dispară de pe rafturile supermarketurilor din Rusia, pachetele turistice au fost restricționate și, lucrul cel mai grav, cluburilor de fotbal li s-a interzis să angajeze jucători turci. Dar, în ciuda temerilor de escaladare, președintele turc Recep Tayyip Erdoğan – un maestru al cacealmalei și al fanfaronadei încă și mai mare decât Putin – a refuzat să dea înapoi. În 2016, cei doi bărbați se întâlneau din nou, iar în decurs de un an, sancțiunile au fost ridicate tacit.

Kremlinul a fost chiar mai circumspect atunci când, la 7 februarie 2018, un asalt asupra pozițiilor rebele din provincia Deir ez-Zor a declanșat un răspuns american de proporții, care a implicat nu

doar artileria reactivă, ci și întreaga panoplie de mijloace ale aviației americane, de la imensele bombardiere B-52 și aeronavele de luptă AC-130 la avioane de luptă invizibile F-22 Raptor și elicoptere de atac AH-64 Apache. Forța de atac a inclus un contingent considerabil din compania rusească de mercenari Wagner – în cea mai mare parte a existenței sale, în esență, un alt braț al Kremlinului –, dar Moscova și contingentul militar oficial rusesc din Siria au stat deoparte și i-au lăsat să fie loviți. Potrivit unor relatări, peste 200 de ruși au fost uciși.

Această situație nu se limitează la ruși. De exemplu, nimeni nu poate pune la îndoială animozitatea dintre India modernă și Pakistan, dar chiar și conflictul lor de generații în legătură cu Caşmirul, conflict marcat de dușmănia religioasă dintre hinduși și musulmani, a căpătat în ultima vreme un caracter ritualic.

În februarie 2019, de exemplu, o grupare teroristă cu sediul în Pakistan a revendicat responsabilitatea pentru un atentat sinucigaș cu mașină-capcană care a ucis 40 de paramilitari indieni. În condițiile în care ambele părți folosesc frecvent teroriști ca intermediari, nu este surprinzător că India a aruncat vina fără echivoc asupra Pakistanului. În decurs de două săptămâni, aviația indiană a lansat un atac peste graniță, susținând că a lovit o tabără de antrenament a teroriștilor, iar Pakistanul a ripostat în mod corespunzător. Deși a fost doborât un avion de vânătoare indian, o examinare mai atentă a ambelor atacuri a demonstrat că niciuna dintre cele

două părți nu a nimerit nimic. Acest lucru demonstrează nu o pilotare extrem de incompetentă, ci mai degrabă un management sofisticat al crizei. Ambele părți au reușit să-și arate mușchii militari și să-și liniștească publicul pe plan intern și, în același timp, niciuna nu a riscat o escaladare serioasă și sângeroasă.

Înseamnă asta că trăim acum într-o eră a armoniei și a bunei vecinătăți? O, dacă ar fi adevărat! Întrebați-i pe ucraineni, sirieni și afgani, pe nigerieni, pe cașmirieni și pe somalezi. De la sfârșitul Războiului Rece, care a canalizat atât de multe alte rivalități și tensiuni într-o singură confruntare, s-ar putea afirma că perioada postideologică este, în același timp, o epocă profund conflictuală. Aliați apropiați concurează cu înverșunare pentru înțelegeri comerciale și avantaj tehnologic, pentru prioritate și prestigiu. Dacă acum nu mai avem dușmani adevărați, corolarul trist este că nu mai avem nici prieteni adevărați.

În timp ce scriu aceste rânduri, Azerbaidjanul și Armenia tocmai au încheiat un alt război scurt și amar pentru o regiune de frontieră disputată, Nagorno-Karabah. Epoca războaielor cu împușcături nu este în totalitate terminată, desigur, și acesta este un aspect asupra căruia voi reveni în finalul acestei cărți, dar de la sfârșitul Războiului Rece, nu numai că războaiele interstatale au devenit, din fericire, rare, dar trebuie să căutăm în altă parte expresiile unei competiții de forță. Încheierea luptei maniheiste (adesea sterile) dintre capitalism și comunism a deblocat, de fapt, multe alte rivalități și

competiții mai complexe, care încă mai au nevoie de un fel de deznodământ și de rezolvare, sublimate în tot felul de tărâmuri alternative. Poate și mai alarmant este faptul că acesta este un război (oarecum) al tuturor împotriva tuturor, care diferă pur și simplu prin intensitatea și forma pe care o ia. În forma sa extremă, noul tip de război este o competiție constantă, în care forțele reunite sunt adesea negate și nonviolente, și în care toate statele concurează unele împotriva altora, făcând acest lucru fără speranța unui tratat și fără a se gândi la o încheiere

Vreți să știți mai mult?

Dincolo de cărțile deja menționate, colecția lui Hew Strachan, *The Changing Character of War,* OUP, 2011, este o privire de ansamblu cuprinzătoare, în timp ce cartea istoricului Margaret MacMillan, *War: How Conflict Shaped Us,* Profile, 2020, îl analizează din celălalt punct de vedere, examinând interacțiunea dintre război și societate. Cărțile despre relația dintre drept și statalitate sunt, de regulă, pe cât de plictisitoare, pe atât de costisitoare, dar cartea lui Michael Howard, *The Laws of War: Constraints on Warfare in the Western World,* Yale UP, 1995, este o excepție binevenită, deși acum ușor învechită. *International Law and New Wars,* de Christine Chinkin și Mary Kaldor, CUP, 2017, este mai recentă. *The Future of War: A History*, Penguin, 2018, de Lawrence Freedman, se referă de fapt la modul în care prezicem evoluția conflictelor

și, adesea, cum nu reușim să o facem și, prin urmare, este un corectiv util pentru toate speculațiile.

Capitolul 3

Mai mult decât soldați și geopolitica de tranzit

În anii '90, când războiul civil somalez a dus la prăbușirea statului, apele sale naționale au fost deschise străinilor pentru pescuitul ilegal la scară industrială. Stocurile de pește au scăzut și comunitățile de pescari somalezi s-au trezit fără mijloace de subzistență, chiar în momentul în care nu exista un guvern central eficient, care să le sprijine sau să le constrângă. La început, acestea s-au unit și au format patrule înarmate în speranța de a descuraja traulerele străine. Curând, însă, și-au dat seama că o mână de oameni cu puști AK-47 și un lansator de grenade RPG-7, care costă în total poate 1 000 de dolari pe piața neagră locală, ar putea aborda și captura o navă comercială neînarmată, cu o valoare de câteva milioane de dolari, cerând apoi o răscumpărare. Litoralul lung al Somaliei se desfășoară în jurul Cornului Africii, pe lângă care trece una dintre cele mai intens circulate rute comerciale maritime din lume, care leagă Oceanul Indian, Peninsula Arabică și, prin Canalul Suez, Marea Mediterană. Pe aici trec aproape 20% din comerțul și transportul maritim mondial. Țintele au fost numeroase: în 2008 au fost confiscate 40 de nave și răscumpărate pentru sume cuprinse între 500 000 și

2 milioane de dolari. Navele au început să navigheze mai departe de coastă; piraţii au amenajat traulere ca nave-mamă cu rază lungă de acţiune pentru bărcile lor rapide. Navele au început să fie echipate cu sârmă ghimpată anti-abordare şi camere de panică, au fost dotate cu furtunuri de incendiu şi chiar cu gărzi înarmate. Până în 2011, problema a ajuns să coste până la 6,9 miliarde de dolari, care însemnau livrări întârziate şi transport maritim mai scump.

Atunci a intrat în joc marina militară din zeci de ţări care aveau prea mult de pierdut: Grupurile Operative multinaţionale 150 şi 151, Operaţia Atalanta a Uniunii Europene şi intervenţiile Chinei, Indiei şi Rusiei. Chiar şi Japonia, care a fost mult timp reticentă la ideea de a acţiona în zonă, a trimis nave din Forţa sa Maritimă de Autoapărare. Metodele folosite au variat radical. Ruşii au provocat un scandal în 2010, când puşcaşii marini de pe distrugătorul Mareşal Şapoşnikov *au eliberat nava deturnată MV* Moscow University, *un petrolier rusesc sub pavilion liberian. Piraţii au fost lăsaţi în derivă pe mare într-o barcă gonflabilă, cu mâncare şi apă, dar fără echipamente de navigaţie, la 300 de mile marine (560 km) de ţărm, unde probabil au şi pierit. Indiferent cum s-a procedat, operaţiile şi-au atins în mare parte scopul. Până în 2013, nivelul pirateriei a scăzut cu peste 90%.*

În fond, soldaţii nu au fost niciodată numai soldaţi. Soldaţii au construit drumuri şi au nivelat şanţuri. Au salvat alpinişti îngropaţi în avalanşe şi copii blocaţi de inundaţii. Au uimit demnitarii în

vizită cu exercițiile lor și au făcut demonstrații cu cele mai recente echipamente militare pentru potențialii cumpărători. Au distrat populația cu spectacole coregrafice sau cu efecte pirotehnice puse artistic în scenă. În zilele noastre îi resping sau îi salvează în diverse moduri pe migranți din bărcile lor șubrede și îi feresc pe adolescenți de pericolul unei vieți în bandele de stradă sau în șomaj. În pandemia de coronavirus din 2020, soldații britanici au distribuit măști, halate și truse de testare în spitale, parașutiștii spanioli au impus starea de asediu pe străzile Madridului, iar camioanele armatei purtând inscripția „Din Rusia cu dragoste" au adus medici militari ruși și echipamente de decontaminare în orașele italiene greu încercate, în cadrul unui act *soft power* de diplomație virală din partea Kremlinului, pe cât de inspirat, pe atât de cinic. Modul în care soldații sunt angrenați în atât de multe aspecte diferite ale politicii de stat și ale nevoilor publice reflectă universalizarea securității care, în sine, este una dintre condițiile prealabile pentru transformarea tuturor lucrurilor în arme. Soldații pot fi prezenți în diverse alte roluri în numele securității – și, din același motiv, fel de fel de alte instituții și indivizi pot fi folosiți pentru „securitate".

Briceagul armatei elvețiene

Aceasta este problema atunci când soldații devin briceagul elvețian al statului, unealta multifuncțională care poate fi utilizată în diverse

scopuri. Deși uneori pot manifesta reticență în acest sens, în epoca modernă, forțele armate sunt foarte conștiente de necesitatea de a-și demonstra valoarea și relevanța pentru a justifica prețurile din ce în ce mai mari ale echipamentelor lor, prin acest „mai mult decât soldat", așa cum mi-a spus un ofițer britanic. Pe de altă parte, pe măsură ce încep să se familiarizeze cu ideea că orice poate fi folosit ca armă, statele dau dovadă de tot mai multă imaginație cu privire la modul în care își folosesc soldații pentru a-și proteja, a-și proiecta și a-și menține influența geopolitică. Aceasta reflectă nu numai estomparea granițelor între ceea ce înseamnă a fi soldat și ceea ce nu este un soldat, dar și între ceea ce este securitate și ceea ce nu este – și care sunt instrumentele potrivite pentru a apăra statul și societatea.

În *Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius* (1517), o carte de politică renascentistă, Niccoló Machiavelli – cercetător asiduu al politicii Renașterii, om de stat și scriitor – observa că „aurul nu îți va aduce întotdeauna soldați buni, dar soldații buni îți vor aduce întotdeauna aur". El își susținea punctul de vedere pentru a combate practica obișnuită a vremii, conform căreia orașele-state italiene angajau mercenari pentru luptele lor. Adesea, acest lucru ducea frecvent la constituirea unor bande de crimă organizată sau a unor apărători extrem de ineficienți și nemotivați. Cu toate acestea, a subliniat și un mod foarte important în care utilizarea inteligentă a unor metode eficiente a puterii militare – „soldații buni" – poate aduce în

mod sigur aur sau orice alte bunuri pe care le dorește o națiune. Era cuceririi fățișe a teritoriilor cu active lucrative și exploatarea lor după bunul plac poate că s-a încheiat (invazia de scurtă durată a lui Saddam Hussein în Kuweit în 1990 a fost, probabil, ultima astfel de acaparare flagrantă de terenuri pentru bani; Rusia a cucerit Crimeea din motive în esență politice), dar există tot felul de alte modalități de monetizare a puterii militare.

În epoca modernă acționează două procese interconectate. Rolurile soldaților se înmulțesc, în parte pe măsură ce noțiunile despre ceea ce înseamnă „securitate" devin din ce în ce mai largi. De la rezervele de hrană până la sănătatea mintală, de la rezervele de petrol la cursuri de literație media, totul pare să fie legat de securitate. În parte, este vorba de o gândire superficială sau de o schimbare fără jenă a taberelor, dar, așa cum speră să demonstreze această carte, există un adevăr foarte real în îngrijorarea că în epoca modernă aproape totul poate fi transformat în armă. Uneori, soldații pot să joace rolul lor în combaterea acestor amenințări mai largi, deși de multe ori nu pot sau nu ar trebui să o facă. Briceagul elvețian este, într-adevăr, un instrument foarte bun, dar dacă insiști să-i adaugi din ce în ce mai multe unelte și scoți cuțitul pentru a face loc, să zicem, unei greble miniaturale și unei lupe, se poate spune că își pierde valoarea. De multe ori este mai bine să folosești un alt dispozitiv, special conceput pentru acea lucrare, și să nu strici briceagul elvețian.

În același timp, se constată o creștere a frecvenței cu care se recurge la agenții nonstatale pentru genul de roluri de securitate considerate cândva ca fiind, în esență, apanajul instituțiilor guvernamentale, de la spionaj la război. Externalizarea, offshoring-ul, economia independentă – toate aceste procese care ne remodelează economiile se manifestă și în geopolitică. Într-o anumită măsură, aceasta este o revenire la tradiții mai vechi, când imperiile puteau fi ocupate și supravegheate de armate ale corporațiilor (în 1800, forțele Companiei Britanice a Indiilor de Est erau de două ori mai mari decât efectivele întregii armate britanice, iar navele lor din Indiile de Est erau mai bine înzestrate decât vasele de război ale Marinei Regale), când ambasadorii erau, de cele mai multe ori, nu doar funcționari publici și când războaiele puteau fi purtate cu ajutorul piraților și al bandiților. Aceasta este lumea modernă, una în care soldații pot sprijini afacerile, iar afacerile se pot trezi în postura de soldați.

Mai mult decât soldați

În zilele noastre, poate că soldații luptă mai puțin în războaie convenționale de tipul stat contra stat, dar au dobândit tot felul de roluri noi, în primul rând ca aghiotanți de înaltă clasă ai serviciilor de urgență. În Caraibe, Marina Americană și Marina Regală britanică fac tot ce pot pentru a intercepta transporturile de droguri, deși cartelurile ca atare evoluează. În 1997, un trio aparent imposibil alcătuit dintr-un gangster-antreprenor rus care conducea un club de noapte din Miami, un traficant

de mașini de lux și Nelson „Tony" Yester, imigrant cubanez și agent de aplicare a forței în lumea interlopă, a încercat să intermedieze o tranzacție de 35 de milioane de dolari pentru a vinde cartelului de droguri din Cali un submarin din epoca sovietică. Afacerea a eșuat (chiar și în „sălbăticia anilor '90", submarinele rusești nu se găseau pe eBay), dar de atunci, cartelurile și-au construit propriile submarine.

În alte locuri, așa cum s-a discutat mai înainte în acest capitol, marina militară a revenit la vechiul ei rol de vânător de pirați. Acest lucru nu este doar o problemă somaleză – în prezent, amenințarea tot mai mare este în largul coastelor Africii de Vest, în Golful Guineea, prin care trece cea mai mare parte a comerțul maritim al Europei, cu peste 200 de incidente numai în 2020. În Marea Chinei de Sud și în strâmtorile Malacca și Singapore, pirateria este, de asemenea, endemică, și există suspiciunea că aici Beijingul ar putea folosi operațiunile de combatere a pirateriei și ca o modalitate de a justifica o militarizare crescândă a acestor ape.

Dar soldații nu sunt doar polițiști musculoși ai mării. Ei reprezintă, de asemenea, personalul medical și specialiștii care asigură asistență în caz de dezastre, cu militari din zeci de țări care au adus ajutoare, au salvat supraviețuitori, au distribuit hrană și au instalat stații de prim ajutor după tsunamiul din 2004 din Oceanul Indian sau după cutremurul din 2011 și tsunamiul din Japonia, sau după cutremurul devastator din 2010, în urma căruia Haiti a fost distrus și înfometat, iar la scurt

timp a căzut pradă holerei. Menținerea păcii poate fi, de asemenea, o proiecție de putere. În 1990 existau doar cinci chinezi în tot personalul misiunilor de menținere a păcii al ONU din întreaga lume; în 2020, China era al zecelea contribuitor ca importanță în materie de trupe (și acoperea 15% din efectivul total de trupe ale ONU). Aceasta a reprezentat, printre multe altele, și o modalitate de a transmite noul statut al Beijingului ca putere globală și, de asemenea, o disponibilitate mai mare de participare la activitățile ONU. Și încă și mai direct, în 2020, încheierea războiului dintre Armenia și Azerbaidjan, provocat de disputa asupra teritoriului Nagorno-Karabah, a fost mediată de către Moscova și este garantată de forțele rusești de menținere a păcii. Războiul – și mai ales rolul Turciei în susținerea Azerbaidjanului – părea să submineze hegemonia anterioară a Rusiei în regiune. Intervenind cu aproape 2 000 de trupe mecanizate, Moscova și-a recuperat într-o oarecare măsură credibilitatea și controlul. În ultimă instanță, aceasta este zona de intersecție între umanitarism, soft power și capacitate militară.

Războinicii politici

În 1976, când au pătruns adânc în Uganda pentru a elibera din mâinile palestinienilor un avion de linie deturnat de aceștia și plin de ostatici, israelienii nu doreau doar să-i elibereze pe captivi, ci voiau să-și demonstreze în același timp voința și capacitatea de a lovi oriunde este necesar pentru a descuraja terorismul viitor. În 1897, când au lansat Expediția

din Benin, britanicii au vrut să răzbune morțile provocate de o invazie anterioară, care rămăseseră nepedepsite. Acea misiune, la rândul ei, a încercat să spargă monopolul comercial deținut de regatul din Benin. Așadar, britanicii nu încercau numai să demonstreze – în scop de descurajare – că, nici chiar atunci când cetățenii lor greșeau, nimeni nu avea dreptul să-i ucidă, ci se gândeau și la comerț. Soldații au fost întotdeauna o expresie puternică a intereselor și priorităților politice ale unui stat, iar utilizarea lor reprezintă, pe lângă multe altele, o demonstrație teatrală de forță. Într-o epocă a războiului politic, acest lucru devine din ce în ce mai important. Există diverse tipuri de „aur" geopolitic pe care îl pot aduce „soldații buni", adesea fără să tragă un singur foc de armă la mânie.

Trăim în epoca soft power, a influențării acțiunilor altor țări prin atracție („vrem să fim ca acea țară și dorim să fim pe placul acelei țări"), prin legitimitate („acea țară are valori corecte sau se află de partea corectă a istoriei") sau prin stabilirea agendei („acea țară pune întrebările corecte"). Când trimitem soldați în străinătate pentru a opri un genocid sau pentru a proteja pacea, există în mod inevitabil riscul ca aceștia să fie prinși la mijloc, între răzbunări locale greu de rezolvat. În calitate de unică superputere adevărată – pe moment –, SUA sunt adesea implicate în menținerea unui astfel de echilibru delicat. De exemplu, între 2007 și 2008, când s-a înființat Comandamentul pentru Africa (AFRICOM), ideea era tocmai că aceasta nu va fi o structură de luptă, ci mai mult un centru de soft

power militar. Dar problema este că, în practică, acest lucru a însemnat frecvent angajarea în operațiuni antiteroriste împotriva jihadiștilor precum Al-Shabaab din Africa de Est și Boko Haram din Nigeria. Asta, la rândul său, a dus adesea la o colaborare cu guverne autoritare și la provocarea unor „daune colaterale" inevitabile. SUA susține că în toate sutele de lovituri aeriene și operațiuni de comando pe care le-a lansat au murit doar doi civili, dar acest lucru este contestat pe scară largă. Juriul încă nu a decis dacă AFRICOM poate fi considerat un exemplu de succes al politicii de soft power prin mijloace militare.

Ca să fim corecți, acestea nu sunt, de obicei, cele mai bune modalități de a-ți face prieteni și de a influența oamenii. Soldații sunt adesea mai buni pentru coerciție prin hard power („puterea dură"), chiar și fără să lupte efectiv. Merită să ne întoarcem la Machiavelli. În lucrarea sa *Principele* (1513) – mai degrabă o satiră decât un ghid pentru un dictator, așa cum presupun cei mai mulți oameni –, Machiavelli notează că „se ridică o întrebare: dacă este mai bine să fii iubit decât temut sau mai bine temut decât iubit?" Și tot el răspunde la propria întrebare, afirmând că „ar trebui să ne dorim și una și alta, dar, pentru că este dificil să le unești într-o singură persoană", dacă trebuie să alegi, „este mult mai sigur să fii temut decât iubit". (În esență, pentru că oamenii sunt „nerecunoscători, nestatornici, fățarnici, lași, lacomi" și nu te poți bizui pe ei.) Mai adaugă un lucru interesant: că un prinț trebuie să

aibă grijă ca, inspirând teamă, să nu ajungă să fie detestat: trebuie să inspire încredere, să fie sincer și transparent în tirania sa.

Forțele armate sunt, prin urmare, și instrumente politice în cel mai elementar și evident mod: ca sursă de frică. Aceasta este esența descurajării: îl facem pe inamic să nu atace, făcându-l să se teamă de consecințe. Dar există și alte aspecte mai complexe și mai fine de manevrare a acestei arme psihologice în epoca războiului politic. De exemplu, o paradă militară poate ascunde o amenințare în spatele fastului și al coregrafiei, dar, uneori, amenințarea este în mod deliberat mai evidentă. Poate că, resemnându-se să fie considerați băieții răi ai lumii moderne și, prin urmare, cei care au cel mai puțin de pierdut, rușii au fost promotori deosebit de asidui ai așa-numitei „diplomații heavy-metal", trimițând bombardiere care ocolesc spațiul aerian al NATO, înscenând chiar și simulări de atacuri nucleare împotriva vecinilor. După cum se discută în Capitolul 10, acest tip de „putere sumbră" poate fi în sine o formă de diplomație coercitivă brutală executată de armată.

Bilanțul (bilanțurile) puterii

Între puterea militară și influența politică există un proces bidirecțional. Unele țări câștigă bani prin simplul fapt că permit ca cetățenii lor să fie recrutați de companii militare private. De exemplu, în 2016, mercenarii și gărzile înarmate au devenit principalul articol de export al Ugandei, valorând chiar mai mult decât cafeaua în balanța națională de plăți,

protejându-i pe lucrătorii din ajutorul internațional, pe oamenii de afaceri și pe diplomații americani în punctele fierbinți din întreaga lume. Dar și acesta este un sector în care activele guvernamentale, de la armate la teritoriu, pot fi folosite pentru a obține un profit financiar sau politic.

Se poate spune că principalul motiv pentru care Marea Britanie a încercat cu atâta disperare să se agațe de astfel de zone îndepărtate și aparent irelevante ale imperiului, precum Insulele Ascension din Atlanticul de Sud – 90 de km^2 de stâncă vulcanică – și Chagos din largul Insulei Mauritius – un atol ale cărui resurse principale sunt peștele și nucile de cocos – este mai ales faptul că alte puteri sunt interesate de ele. Ascension a fost un punct vital pentru forța expediționară britanică în Războiul din 1982 din Insulele Falkland, dar, de atunci, a fost importantă mai ales pentru prezența unui observator al NASA și al Forțelor Aeriene ale SUA, unul dintre cele patru observatoare ale Sistemului Global de Poziționare (Global Positioning System – GPS), a unei stații de urmărire a Agenției Spațiale Europene și a unei stații de colectare de informații electronice GCHQ care lucrează în cooperare cu Agenția Națională de Informații a SUA. În ceea ce privește insulele Chagos, una dintre ele găzduiește în prezent masiva bază militară americană de la Diego Garcia, un punct de sprijin al prezenței americane în regiune. Bombardierele strategice din Diego Garcia au efectuat zboruri deasupra Afganistanului și a Golfului Persic. Nave din Escadra 2 de nave de

prepoziționare maritimă de la Diego Garcia au mutat o brigadă de pușcași marini în Arabia Saudită pentru Războiul din Golf. Camerele de luat vederi și telescoapele din cadrul sistemului Ground-Based Electro-Optical Deep Space Surveillance (GEODSS) urmăresc sateliții ruși și chinezi. Și toate acestea se fac într-o instalație închiriată de la autoritățile britanice și construită de americani, dar la care britanicii au acces liber.

În mod mai direct, Republica Djibouti este o țară mică, subdezvoltată, numai puțin mai mare decât statul New Jersey și, cu toate acestea, poziția sa strategică din Marea Roșie și din Strâmtoarea Bab-el-Mandeb face din ea un loc bun pentru o bază navală. Francezii au construit o bază acolo (închiriind-o americanilor), apoi au venit italienii și japonezii. Chiriile pentru aceste baze reprezintă peste 5% din PIB-ul total al statului Djibouti, iar decizia de a permite Chinei să-și construiască una proprie a fost, de asemenea, acordată în schimbul obligației acesteia de a construi un nou port comercial. Armata chineză a cumpărat influență făcând cheltuieli în Djibouti, care a folosit interesele strategice ale altor țări pentru a face profit.

Și țările ca atare pot acționa pe post de societăți de mercenari. La începutul anului 2020, existau peste 90 000 de „căști albastre", soldați angajați în diverse misiuni ONU de menținere a păcii. Cele șase țări care furnizau cei mai mulți soldați erau Pakistan, India, Nepal, Rwanda, Bangladesh și, în topul clasamentului, Etiopia. În ceea ce privește PIB-ul pe cap de locuitor, potrivit Fondului Monetar

Internațional, Etiopia este cea mai săracă dintre țările de pe această listă, ocupând locul 161 din 186 de țări. Să fie oare, prin contrast, lider mondial în materie de altruism? Nu tocmai. ONU plătește o taxă fixă de aproximativ 1 500 de dolari pe lună pentru fiecare soldat, dar o transferă statului care furnizează forța, nu o achită soldatului individual de pe teren. Această sumă nu ar acoperi solda de bază și aprovizionarea pentru un soldat britanic, dar este foarte convenabilă pentru un soldat etiopian, căci salariul mediu în Etiopia este de 275 de dolari pe lună, iar guvernul poate băga în buzunar diferența dintre ceea ce oferă ONU și suma cu care își plătește oamenii. Etiopia dobândește, de asemenea, pregătire și experiență utile pentru trupele sale și influență în cazul unor eventuale conflicte locale – în acest caz, în Sudan și în Sudanul de Sud.

La scară mai mare, atunci când Irakul a invadat Kuweitul, vecini precum Arabia Saudită și Emiratele Arabe Unite, care se temeau că le-ar putea veni și lor rândul, au fost fericiți să vadă cum coaliția multinațională condusă de SUA se ocupă de această problemă. Cu atât mai mult cu cât multe dintre aceste țări fie nu dispuneau de forțe pentru a aduce o contribuție substanțială, fie – ca în cazul Arabiei Saudite – nu doreau să poarte nicio luptă. Așa că au efectuat în schimb plăți directe în valoare de 84 de miliarde de dolari către SUA, Marea Britanie și Franța, care au purtat cea mai mare parte a luptelor, și au furnizat sprijin suplimentar pentru a acoperi bazele și logistica. Nimeni nu va spune că țările combatante au făcut de fapt un profit din război sau

că au fost motivate de aceste plăți. Cu toate acestea, modul în care națiunile bogate, dar slabe din punct de vedere militar sau prea indolente pot pur și simplu să externalizeze violența – și moartea – pe seama unor străini reprezintă un tipar pe care Machiavelli l-a recunoscut încă de pe vremea când căpitanii mercenari purtau războaiele orașelor-state italiene în numele acestora.

Externalizarea războiului

Și totuși, când încetează mercenarul să mai fie mercenar? În 2015, când avioanele de război rusești au intervenit în războiul civil din Siria, au apărut știri despre o nouă forță de luptă pe teren: compania militară privată Wagner. Deși organizațiile de mercenari sunt interzise prin lege în Rusia (și de aceea se pare că această companie a fost înregistrată în Argentina), Wagner era condusă de la Sankt Petersburg, avea o tabără de antrenament aflată de fapt pe terenul unei unități militare rusești și era surprinzător de bine finanțată, putând recruta cei mai buni parașutiști recent demobilizați, forțe speciale Spețnaz și veterani de elită similari. Wagner a devenit vârful de lance al luptei guvernului sirian împotriva rebelilor.

Dar, în 2017, ceva s-a schimbat. Wagner nu mai putea să ofere sume mari de dolari (sau ruble) și, prin urmare, nu mai recruta și nu mai deținea luptători de aceeași calitate. De asemenea, nu mai folosea cel mai bun echipament. De aceea a fost nevoită să înceapă negocieri cu Damascul pentru un acord prin care urma să primească o parte din

profiturile generate de toate câmpurile de petrol și gaze pe care le va recuceri. Acesta a fost un pas fatal, primul pe drumul care a dus-o spre regiunea contestată Deir ez-Zor în februarie 2018. Făcea parte dintr-o forță comună care încerca să captureze câmpurile petrolifere de acolo, aparent fără să știe sau fără să le pese că alături de rebeli existau forțe americane, iar asta a dus la înfrângerea catastrofală menționată în Capitolul 1. Wagner și-a redus operațiunile în Siria, dar în curând a început să-și facă apariția peste tot în întreaga lume, din Venezuela până în Mozambic, însă acum făcea în mod deschis înțelegeri cu guvernele locale și nu mai era angajată de Moscova.

Deci, ce s-a întâmplat? Când a fost trimisă pentru prima dată în Siria, compania Wagner era pur și simplu un braț înarmat al statului rus de care acesta se putea dezice. Și, mai ales, acest lucru însemna că existența lui poate fi negată pe plan intern: Kremlinul știa că populația rusă nu este deloc entuziasmată de gândul de a-și trimite tinerii să-și rișteviața într-o țară îndepărtată pentru un regim detestat. Wagner putea furniza trupele de asalt necesare pentru a susține armata sirienilor, dar era, din punct de vedere tehnic, un instrument pur comercial, care lucra pentru Damasc. Nu era nevoie de anunțuri oficiale și nici de funeralii militare când murea vreun luptător. Nu era ceva important de văzut aici. Aranjamentul a funcționat, dar, în 2017, armata rusă a simțit că nu mai are nevoie de contractorii companiei Wagner, pe care îi considera încrezuți, indisciplinați și plătiți cu sume exagerate.

Dar Kremlinul s-a gândit că Wagner ar putea fi în continuare de folos în altă parte. O parte din statutul de fațadă al companiei private Wagner era faptul că a fost condusă de un om de afaceri pe nume Evgheni Prigojin*. Acestuia i s-a încredințat sarcina de a păstra compania Wagner în funcțiune, pentru cazul în care Kremlinul ar fi avut nevoie să o folosească din nou. Întreținerea unei companii de mercenari nu este ieftină, iar Prigojin a căutat noi surse de venit, de unde și contractul care i-a dus la Deir ez-Zor. Cu alte cuvinte, o companie falsă de mercenari a devenit o companie mai reală – subînțelegându-se că ar putea deveni în viitor o organizație de fațadă care să poată fi negată. În lumea modernă, există mulți actori proteici, schimbători, care joacă mai multe roluri și slujesc adesea la mai mulți stăpâni.

În ultima vreme, mercenarii sunt din nou la modă. Inițial, aceștia s-au rebranduit ca antreprenori ai companiilor militare private (CMP) – care nu sunt chiar „mercenari", în sensul că, în general, nu se implică direct în operații de luptă directă, dar fac tot ce este necesar pentru acestea, de la paza instalațiilor și dirijarea convoaielor de aprovizionare până la zboruri de recunoaștere și instruirea aliaților. În momentul de față, aceasta este o industrie globală în valoare de peste 100 de miliarde de dolari și din ce în ce mai importantă pentru multe conflicte moderne. În anii '90 existau aproximativ 50 de soldați guvernamentali pentru fiecare soldat cu contract; în decurs de un deceniu, raportul a devenit unul de 10 la 1, mai ales

din cauza războaielor din Afganistan și din Irak. Într-adevăr, în momentele de vârf, acest raport este și mai izbitor: în ambele războaie, acesta a fost de aproximativ 1,5 soldați cu contract la fiecare soldat american aflat în teatrul de operațiuni.

În acest context, guvernele au fost nevoite să aplice în mod inevitabil aceleași principii în lupta împotriva războiului precum în întreținerea fotocopiatoarelor, în construcția de închisori și curățenia străzilor. În războaiele externalizate din Renașterea italiană, căpitanii mercenari erau numiți *condottieri*, de la *condotta*, contract. La fel și în zilele noastre, câmpurile de luptă sunt din ce în ce mai mult modelate de militarii cu contract. Aceasta este epoca unor companii precum vestitul gigant american Blackwater, care pare să fi adoptat politica de schimbare a numelui ori de câte ori scandalurile ating un nivel critic, devenind Xe și apoi redenumindu-se din nou Academi (și cine știe cum s-ar putea numi până la apariția acestei cărți). De exemplu, Kellogg, Brown & Root, o divizie a companiei americane multinaționale Halliburton, era în 2005 cel mai mare contractor militar privat din Irak. Pentru aceasta, Unchiul Sam a plătit, conform rapoartelor, 13 miliarde de dolari. Chiar și ținând cont de inflație, această sumă este echivalentă cu costul combinat al Revoluției Americane, al Războiului din 1812, al Războiului Mexicano-American și al Războiului Hispano-American.

Chiar și ONU angajează companii private de securitate pentru a-și proteja misiunile. În 1994, când genocidul era practicat cu o deșănțare

criminală în Rwanda și niciun guvern nu părea înclinat să intervină, secretarul general adjunct al ONU de la acea vreme pentru menținerea păcii, Kofi Annan, s-a gândit să angajeze una dintre cele mai mari companii, DSL, pentru a interveni. În cele din urmă însă a renunțat, spunând că „poate lumea nu este pregătită să privatizeze pacea", dar cu siguranță pare să fie din nou dispusă să privatizeze războiul.

Dacă până acum companiile militare private occidentale au jucat mai degrabă un rol de sprijin decât de luptă, Rusia a deschis o cale pe care alte țări oportuniste o urmează. În Libia, atât Turcia, cât și Rusia au desfășurat luptători angajați din Siria în sprijinul facțiunilor rivale din războiul civil al acestei țări. Iranul a organizat o companie de afgani pentru a lupta în Siria. Compania de Securitate Scuturile Negre din Emiratele Arabe Unite a angajat mercenari sudanezi pentru a lupta în războiul civil din Yemen. Turcia a trimis mercenari sirieni să lupte pentru Azerbaidjan în războiul din 2020 cu Armenia.

Poate că Occidentul se consideră mai presus de astfel de metode, dar merită să ne întrebăm cât de diferit este acest lucru față de tactica sa consacrată de mult timp de a înarma și de a plăti reprezentanți locali, fie că este vorba de rebelii din Siria sau de milițiile tribale din Irak. Fără îndoială, era condotierilor a revenit. O întrebare rămasă deschisă este ce va face China pe măsură ce agenda sa geopolitică devine mai asertivă. Pe măsură ce se pune în aplicare Inițiativa „Noul Drum al Mătăsii"

de dezvoltare a infrastructurii, se contractează împrumuturi periculos de generoase în Asia, în Europa și până în Africa, implicând 65 de țări și aproape 1 000 de miliarde de dolari de investiții planificate, iar acest „Nou Drum al Mătăsii" este păzit de un evantai tot mai bine organizat și mai activ de companii militare private proprii. Legea chineză le interzice să folosească arme în străinătate, dar, cu toate acestea, s-a văzut că au arme. Companii în creștere rapidă, cum ar fi China Security & Protection, compania Shandong Huawei Security Group și compania denumită în mod alarmant Genghis Security Services nu numai că sunt ele însele adesea strâns legate de aparatul militar și de securitate al Beijingului, dar la fel sunt și mulți dintre clienții lor. După cum a declarat un fost agent de informații britanic, „corporațiile chinezești sunt organizații ultracapitaliste și, în ultimă instanță, toate lucrează pentru Partidul Comunist". Și, încetul cu încetul, acestea se înarmează.

Geopolitica de tranzit

Externalizarea trece dincolo de războiul direct și intră în sfera concurenței non-cinetice. În acest secol a avut loc, de asemenea, explozia freelancerilor din economie: lucrători independenți individuali și lucrători temporari, uneori recrutați direct, alteori prin intermediul unor platforme online sau prin terți intermediari. Poate părea ridicol să facem comparații cu băiatul pe bicicletă care vă aduce pizza, dar acest lucru este mai puțin fantezist decât ar putea părea într-o epocă în care conflictele pot fi

combătute prin intermediul unor articole de ziar scrise atent pentru a scoate în evidență o nemulțumire sau pentru a ataca guvernul, și când „influencerii" online pot trece de la reclama pentru un produs de îngrijire a părului la promovarea unei cauze politice. Este o epocă a corporațiilor multinaționale, a mișcărilor sociale de masă și a unor guverne puternice –, dar coincidența schimbării tehnologice, sociale și politice înseamnă că este, în același timp, o epocă a individului. Și mulți dintre ei sunt de închiriat.

Dintr-o dată, lumea este plină de oameni care par să facă munca statelor, însă nu ca angajați direcți și nici măcar dintr-un angajament ideologic sau din devotament patriotic. Jurnaliști angajați pentru a scrie articole de impact; cercetători științifici care spun ceea ce trebuie în schimbul unei subvenții; grupuri de reflecție care produc recomandări la comandă. Poate că încă nu există un echivalent geopolitic al Uberului, dar activitățile de lobby, comunicațiile strategice (dacă aș fi cinic, aș sugera că aceasta este propagandă atunci când o facem noi înșine) și alte companii similare de servicii și consultanță acționează adesea ca intermediari.

În octombrie 2018, când jurnalistul saudit disident Jamal Khashoggi s-a dus pe jos spre ambasada țării sale din Turcia, a fost înhățat de ofițerii de securitate saudiți, sufocat și tăiat în bucăți cu un fierăstrău pentru oase. O tragedie pentru Khashoggi, dar o mană cerească pentru rețeaua globală la care a apelat prințul moștenitor Mohammed bin Salman pentru a contracara

inevitabilul val de oroare și repulsie. În anul următor, Riadul a cheltuit aproximativ 20 de milioane de dolari pe relații publice, lobby și gestionarea reputației, din care o mare parte a mers către companii. La rândul lor, acestea au angajat companii teoretic independente, experți, jurnaliști și comentatori dispuși să scoată în evidență presupusele merite de reformator ale prințului, trecând cu vederea crima ca fiind o aberație, să sublinieze importanța menținerii alianței Riadului cu Occidentul și, în general, să lupte în războiul informațional nu tocmai favorabil de pe câmpurile de luptă narative ale lumii.

Externalizarea spionajului

O mare parte din spionaj a fost întotdeauna externalizată. Spre deosebire de afabilul James Bond sau de nemilosul Jason Bourne, care soarbe cocktailuri înainte de a se infiltra într-o bază inamică, clasicul ofițer de informații uman este în esență un recrutor și un manipulator, cineva a cărui sarcină este – ca să spunem lucrurilor pe nume – să devină prieten cu străinii și să-i convingă să-și trădeze țara. Ofițerul serviciului de informații lucrează de obicei sub acoperire într-o ambasadă și este protejat de imunitatea diplomatică. Agenții locali pe care îi recrutează sunt cei care fac spionajul propriu-zis: copiază documente, ascultă conversații sau orice altceva este necesar. (Și aceștia, în funcție de tipul de țară în care lucrează, sunt cei care riscă totul, de la închisoare până la un glonț în ceafă.)

Ca și în cazul războiului, munca propriu-zisă de ofițer de informații – adică aceea de a conduce rețele întregi de informații – era cândva adesea o artă specializată practicată de o serie de amatori talentați, de grupuri de încredere și de mercenari internaționali. Pe măsură ce statele s-au birocratizat și profesionalizat, aceasta a devenit din ce în ce mai mult o sarcină a funcționarilor publici, dar și aici externalizarea s-a strecurat din nou. Poate că acest lucru era inevitabil, deoarece meseria a devenit, de asemenea, din ce în ce mai tehnică, folosind sateliți, nave-spion, interceptări telefonice și înregistrări electronice, completate și puse în umbră de creșterea exponențială a telefoniei mobile și a spionajului cibernetic. În plus, pentru SUA în special, atunci când atacurile din 11 septembrie 2001 au generat o bruscă și irezistibilă cerere de sprijin din partea serviciilor de informații pentru „Războiul împotriva terorismului", aceasta a fost singura modalitate prin care comunitatea serviciilor de informații, care suferise un deceniu de reduceri, putea răspunde rapid. Nu poți pregăti ofițeri care să vorbească farsi sau să-i faci să treacă de la Kiev la Kabul peste noapte, dar poți spera să angajezi experți deja existenți în domeniu. Soluția pe termen scurt s-a transformat însă în dependență pe termen lung: așa cum se afirmă într-o prezentare din 2007 a Biroului Directorului de Informații Naționale, „nu putem spiona… dacă nu putem cumpăra!"

Până atunci, 70% din bugetul serviciilor de informații americane era deja alocat contractorilor privați. O mare parte era de natură tehnică, de la

construirea de sisteme IT securizate până la colectarea de date telefonice. O altă mare parte a fost și încă mai este totuși analiza. (Faimosul Edward Snowden a lucrat în interiorul NSA ca analist angajat cu contract de la Booz Allen Hamilton, una dintre cele mai mari firme de informații americane.) Bineînțeles, analiza este acum un termen care poate cuprinde orice, de la elaborarea de rapoarte despre politica chineză sau despre economia boliviană, până la direcționarea atacurilor cu drone pe baza studiului datelor furnizate de supraveghere sau prin găsirea vulnerabilităților din calculatoarele străine. Chiar și sursele de informații umane sunt externalizate pe bază de contract. În momentul lor de apogeu, cea mai mare parte a activităților de informații a SUA în Afganistan a fost gestionată de contractori cu „ecuson verde", și nu de spionii guvernamentali cu „ecuson albastru"; la fel, peste trei sferturi din interogatoriile de la faimoasa închisoare Abu Ghraib din Irak.

Aceasta este în special o caracteristică a comunității de informații americane, având în vedere ambițiile sale globale, dar nu este o trăsătură exclusivă a acesteia. La urma urmei, de ce să nu profităm din când în când de creșterea sectorului privat de informații? Multe țări externalizează analiza informațiilor unor specialiști internaționali. Firme de spionaj tehnic, cum ar fi Grupul NSO din Israel și Hacking Team din Italia (cu o denumire foarte subtilă!) furnizează guvernelor, cum ar fi cele din Arabia Saudită, Togo, Venezuela și chiar din Spania capacitatea de a asculta apelurile disidenților

și de a citi mesajele din străinătate. Emiratele Arabe Unite au angajat foști hackeri ai NSA pentru a urmări un jurnalist critic din Marea Britanie. În anii '90, guvernul rus a angajat compania Kroll Associates pentru a urmări banii delapidați în urma prăbușirii Uniunii Sovietice, neputând sau nedorind să se bazeze pe propriile sale servicii de informații, deoarece vechiul KGB se afla în centrul acestui furt la scară industrială.

În alte locuri, externalizarea este și mai sumbră. Așa cum vom discuta în Capitolul 6, serviciile de informații rusești apelează din ce în ce mai mult la camarazii lor din lumea interlopă, le încredințează acestora sarcini precum asasinate în Europa și extragerea agenților evadați. Piratarea informatică în plină expansiune este o altă sursă de externalizare a activităților criminale, și nu numai pentru ruși. Se poate spune că acesta este un exemplu perfect de activitate în care spionajul de stat, externalizat unor entități corporative – fie că este vorba de companii autorizate sau de rețele infracționale transnaționale – și economia de freelanceri, indivizi care își găsesc un loc de muncă aici, o sarcină dincolo, se ciocnesc și se combină.

Și tocmai aceasta este ideea. La fel cum transformarea tot mai accentuată a armatei într-un cuțit elvețian al statului reflectă modul în care se schimbă noțiunile de conflict și de securitate, același lucru se întâmplă și cu atribuțiile tot mai largi ale gardienilor și luptătorilor externalizați pentru interesele sale. După cum vom vedea în următoarele capitole, de la soldați la hackeri, de la influencerii

din presă la gangsteri, de la avocați la contabili, statele au acum foarte mulți „soldați buni" pe care îi pot folosi în luptele lor cu alții. Unii pot lucra direct pentru acestea, dar majoritatea sunt angajați „cu bucata", subcontractori și zilieri ai industriei moderne a conflictului în toate formele sale multiple. În acest proces, demarcațiile clare între comandă și control, autoritate și responsabilitate, se estompează. Ofensivele pot fi la fel de ușor lansate din biroul unei redacții sau din sala unui consiliu de administrație, precum și din sala de consiliu a unui cabinet de război. Este posibil ca „soldații" tăi să nu aibă asupra lor pașaportul tău; este posibil ca ei nici măcar să nu știe că participă la un război și nici de partea cui luptă.

Vreți să știți mai mult?

Despre distrugerile provocate de război, cartea lui Sean McFate, *The Modern Mercenary,* OUP, 2015, continuă în multe privințe punctul de unde s-a oprit lucrarea lui P.W. Singer, *Corporate Warriors,* Manas, 2005. *Outsourced Empire: How Militias, Mercenaries, and Contractors Support US Statecraft,* de Andrew Thomson, Pluto, 2018, este o evaluare sobră și critică a externalizării guvernării, precum și a modului de luptă de război. Cartea lui John Hillen, *Blue Helmets: The Strategy of UN Military Operations*, Brassey's, 2000, este puțin depășită, dar rămâne textul de bază în acest domeniu. Andrew Palmer, *The New Pirates,* I.B.Tauris, 2014, și cartea

cu nuanță mai personală a lui Jay Bahadur, *The Pirates of Somalia*, Pantheon, 2011, se referă la aspectul maritim al lucrurilor.

Partea a II-a

AFACERILE ȘI ALTE INFRACȚIUNI

Capitolul 4

Afacerile

Palau este un arhipelag tropical din Marea Filipinelor, constând din peste 500 de insule, cunoscut pentru lagunele sale turcoaz, pădurile tropicale de smarald și plajele sclipitoare, cu una dintre cele mai joase rate ale infracționalității din lume. În mod normal, nu este considerat o zonă de război. Dar exact asta a devenit în 2017, o zonă de război economic, atunci când guvernul său a avut curajul să respingă cererile Beijingului de a rupe legăturile cu Taiwanul. Guvernul continental a desfășurat, timp de mai mulți ani, o ofensivă diplomatică agresivă pentru a delegitima însăși noțiunea existenței unei Republici Chineze independente. Ca o condiție prealabilă pentru a avea relații diplomatice cu Beijingul, acesta cere oricărei țări să rupă toate relațiile formale cu Taipeiul. Majoritatea țărilor – inclusiv SUA și națiunile europene – au acceptat fără obiecții această condiție și au ocolit-o prin stabilirea în Taiwan a unor „birouri comerciale" și „birouri culturale", care sunt în esență misiuni diplomatice, dar nu îndrăznesc să se intituleze ca atare. Micuțul Palau însă a fost una dintre cele doar 17 țări din lume care nu au recunoscut încă afirmația Beijingului că există „o

singură Chină" cuprinzând și Taiwanul. Stăpânii de pe continent, tot mai siguri pe ei, nu pot și nu vor să accepte această situație.

În anii precedenți, Palau atrăsese atenția unui număr tot mai mare de chinezi înstăriți care doreau să-și petreacă vacanța la soare. În 2010, mai puțin de 1 000 de chinezi au vizitat aceste insule micronezienе – în 2015, au fost mai mult de 90 000, reprezentând peste jumătate din numărul total de turiști. Cea mai mică țară din lume[**], cu o populație de doar 20 000 de locuitori, Palau este puternic dependentă de turism, care reprezintă aproape 45% din PIB-ul său. Nu e de mirare că Beijingul a crezut că a identificat o oportunitate de atac.

În noiembrie 2017, tur-operatorilor chinezi li s-a interzis să mai vândă excursii în Palau. Într-adevăr, formidabilele motoare ale cenzurii statului au făcut de fapt să dispară chiar și cuvântul „Palau" de pe internetul chinezesc, dacă cineva încerca să-l caute. Numărul de vizitatori a scăzut la jumătate; hotelurile și restaurantele care fuseseră construite în grabă pentru a face față boomului de turiști au rămas pustii, iar companiile aeriene charter s-au închis. Taiwanul oferă peste 10 milioane de dolari ca ajutor în fiecare an – prețul continuării recunoașterii diplomatice –, dar aceasta este doar o mică parte din veniturile pierdute de blocada discretă a Chinei.

Și aceasta nu a fost o situație singulară. În 2016, când Seulul a fost de acord să ofere o bază pentru sistemul american de apărare antirachetă THAAD, Beijingul furios a impus o altă interdicție privind

pachetele de vacanță, care a costat Coreea de Sud 6,5 miliarde de dolari în nouă luni. În mod destul de misterios, în întreprinderile coreene din China au fost, de asemenea, descoperite brusc mai multe presupuse încălcări ale prevederilor referitoare la incendiu și la protecția muncii. Trei sferturi din supermarketurile administrate de Lotte, pe ale cărei terenuri urmau să fie amplasate bateriile THAAD, au fost închise sau afectate în alt fel. Este un semn al laturii întunecate a economiei globalizate, când până și turismul și supermarketurile pot fi transformate în arme.

Embargoul

Conceptul de embargo are o istorie lungă – cuvântul provine probabil din latinescul *imbarricare*, „a închide ceva, a baricada". Cu toate acestea, abia odată cu extinderea și regularizarea comerțului a devenit posibil să se facă din constrângerile impuse de aceasta o armă de război. Roma a încercat să impună un embargo Cartaginei în secolul al III-lea î.Hr.; la cel de-al treilea Conciliu Lateran din 1179, papa Alexandru al III-lea a interzis comerțul cu „sarazinii"; în secolul al XIV-lea, Veneția a încercat să lovească în Imperiul Otoman prin blocada Egiptului. Ideea era de a sugruma comerțul profitabil al imperiului cu mirodenii indiene și de a lăsa șantierele navale fără lemnul, fierul și smoala de care aveau nevoie. Dar s-a constatat că este foarte ușor și foarte profitabil să se încalce aceste embargouri. În secolul al XX-lea,

liderul sovietic Iosif Stalin întreba cu dispreț câte divizii avea papa; în secolul al XII-lea, întrebarea era câte galere de război putea să desfășoare papalitatea.

De-abia în secolul al XV-lea statele au început să dobândească noi puteri pentru a controla și a constrânge lumea afacerilor, iar la troc și la schimbul bani-contra-marfă s-a adăugat un nou concept revoluționar: scrisoarea de credit. Începuturile economiei moderne au adus cu ele începuturile războiului economic modern. În trecut, puteri precum venețienii și otomanii puteau să blocheze porturile și rutele comerciale ale rivalilor cu navele și soldații lor, dar contrabandiștii se strecurau la adăpostul întunericului nopții, iar comercianții treceau prin punctele de control dând mită. Acum însă, comerțul putea fi strangulat și bugetul unei țări putea fi secătuit printr-o manipulare judicioasă a licențelor și a creditelor. După cum a remarcat cu bucurie Andrea Contarini, combativul doge al Veneției, „bogăția și vigoarea mercantilă a orașului nostru au devenit la fel de puternice ca navele și arsenalul nostru".

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, instrumentul principal al războiului economic a fost pirateria oficială, care a declanșat un proces de lansare a piraților autorizați împotriva navelor comerciale ale inamicului. Englezii au adoptat cu entuziasm această tactică în primul război anglo-olandez (1652–1654). Un ambasador olandez declara cu clarviziune că „englezii sunt pe cale să atace un munte de aur; noi suntem pe cale să atacăm un munte de fier". În cele din urmă, fierul puterii

maritime britanice a reușit să muște destul de mult din aurul olandez, sub formă de convoaie capturate de corsarii lor: peste o mie de nave comerciale, în total. Aceasta însă este o sabie cu două tăișuri. În timpul războiului anglo-spaniol (1654–1660), corsarii au capturat peste 1 500 de nave comerciale englezești, iar rutele comerciale britanice aveau să fie afectate în conflictele ulterioare, până când Marina Regală a reușit să-și impună dominația asupra căilor maritime. Prin Legea privind navele de război și convoaiele, din 1708, cele dintâi au început să protejeze transportul maritim comercial. (Dar la sfârșitul Războiului pentru Succesiune la Tronul Spaniei, mulți corsari britanici s-au întors la pirateria de modă veche.)

Înțepătura globalizării

În 1806, Napoleon și-a impus Sistemul Continental, interzicând națiunilor europene să mai aibă relații comerciale cu Regatul Unit, pe care se spune că l-ar fi numit „o nație de prăvăliași". Firește, Marea Britanie era, de asemenea, o națiune de comercianți, de marinari și de contrabandiști și, în orice caz, multe economii europene depindeau mult mai mult de piețele Marii Britanii decât viceversa. Nici navele de război franceze, nici vameșii francezi nu puteau impune embargoul.

De fapt, în secolul al XIX-lea, economia internațională a devenit un câmp de luptă, dar lupta se ducea din ce în ce mai mult prin legi și reglementări și nu cu ajutorul piraților domesticiți în largul mării. Legea americană privind embargoul

din 1807 interzicea orice fel de comerț exterior și era menită să încerce să mențină țara în afara războaielor napoleoniene, mai ales că britanicii aveau obiceiul de a captura navele americane și de a exercita presiuni asupra marinarilor acestora, sub pretextul discutabil că aceștia „se născuseră britanici". Embargoul a eșuat, deoarece erau amenințate profiturile firmelor comerciale americane. În mod ironic, o măsură menită să prevină războaiele externe, a contribuit fără îndoială, la declanșarea războiului anglo-american din 1812. Dar aceasta a fost totuși semnificativă tocmai pentru că a marcat apariția ideii clare că războiul economic ar putea fi considerat nu o anexă la un război obișnuit cu focuri de armă – așa cum intenționase să fie blocada Sistemului Continental al lui Napoleon –, ci o alternativă. Este exact tipul de calcul prezent în viziunea savantului-diplomat american George Kennan asupra războiului politic, precum și în gândirea securității ruse de astăzi, de exemplu.

Dar de-abia în secolul al XX-lea, sancțiunile și embargourile și-au intrat pe deplin în drepturi. Chiar și în timpul Războiului Rece, când Occidentul capitalist și blocul sovietic – oficial – socialist îmbrățișau în mod ostentativ sisteme economice diferite și își duceau existența în sfere economice diferite, acest lucru nu a fost atât de clar. Unul dintre motivele campaniilor sălbatice de colectivizare de la începutul erei lui Stalin, când pământul a fost de fapt naționalizat, iar țăranii forțați să devină iobagi ai statului, a fost pentru că sovieticii doreau să le

vândă cereale capitaliștilor. Banii au fost apoi cheltuiți pe expertiză și utilaje pentru industrializare. Mai târziu, aurul, petrolul și gazele urmau să curgă spre Vest, în schimbul echipamentelor industriale și, într-o ironică răsturnare de situație, al cerealelor pentru a hrăni o populație sovietică înfometată.

Comisarii sovietici și capitaliștii occidentali se prefăceau că se disprețuiesc unii pe alții, dar Moscow Narodny Bank, cu sediul chiar în districtul financiar City din Londra, și-a dobândit o reputație de profesionalism și punctualitate. Trebuia să facă aceasta, având în vedere controlul la care era supusă o instituție cu capital sovietic având sediul în Marea Britanie și nevoia Moscovei de a se conecta la piața mondială de capital. Începând din 1950, sub auspiciile COCOM, Comitetul de Coordonare pentru Controlul Multilateral al Exporturilor, țările occidentale au menținut un embargo împotriva blocului sovietic în privința tehnologiilor și a materialelor strategice. Deși exista un anumit grad de spionaj și de contrabandă – agenția sovietică de informații și securitate, KGB, se pricepea foarte bine la așa ceva –, totuși, acest lucru nu numai că a ajutat la menținerea avansul tehnologic general (și în creștere) al Occidentului, dar a subliniat și cât de mult se suprapuneau spațiile economice ale celor două blocuri.

Cu cât economiile lumii devin mai interconectate și mai interdependente, cu atât devin mai vulnerabile. Turcia poate să fie membră a NATO, dar produsele sale se află pe rafturile

supermarketurilor rusești, iar plajele sale au devenit o destinație de vacanță populară pentru rușii în căutare de soare mediteraneean. După cum s-a menționat deja, la sfârșitul anului 2015, când un avion de vânătoare turc a doborât un bombardier rusesc în apropiere de granița cu Siria, Moscova a interzis importul de fructe și legume turcești și vânzarea de vacanțe de tip charter, numai aceasta din urmă reprezentând o valoare de 3,5 miliarde de dolari pe an. În mod similar, regimul venezuelean ar putea denunța SUA ca fiind condusă de un „sector al extremiștilor albi și de Ku Klux Klan", iar Washingtonul să răspundă cu aceeași monedă, afirmând că liderul țării, Nicolás Maduro, conduce un „regim dictatorial devastator". Cu toate acestea, în 2018, comerțul lor reciproc a fost în valoare de 24,2 miliarde de dolari – aproximativ un sfert din valoarea totală a PIB-ului Venezuelei, iar aceasta deținea 5,5 miliarde de dolari în acțiuni americane și alte investiții. Astfel, era deosebit de vulnerabilă atunci când Washingtonul a impus noi măsuri radicale de limitare a accesului Venezuelei la piețele financiare din SUA. Fără îndoială, corupția și proasta gestionare au jucat un rol mai important decât orice embargouri, dar în 2019, economia Venezuelei a scăzut cu 35%, iar inflația a atins 20 000%.

Sancțiunile și embargourile au devenit, de asemenea, expresii ale unor stări și mișcări sociale. Apartheidul din Africa de Sud, Israelul, statul Chile al lui Pinochet: în momente diferite, actorii politici au fost capabili să mobilizeze opinia publică pentru

a boicota importurile din aceste țări, să facă presiuni pentru retragerea investițiilor, chiar să anuleze evenimente culturale și sportive. Uneori, aceste acțiuni au avut efecte – ministrul sud-african Piet Koornhof a recunoscut că „jocurile și sportul sunt suficient de puternice pentru a determina relațiile politice și economice să înflorească sau să se prăbușească" –, dar adevăratul efect dureros al sancțiunilor se manifestă prin costurile lor economice.

Dar funcționează sancțiunile?

Acest lucru ne ajută să explicăm motivele pentru care statele – în special cele mai bogate, sau cele care dețin o anumită resursă solicitată – sunt tentate să apeleze la puterea economică, ceea ce este adesea un mod delicat de a descrie războaiele economice purtate prin sancțiuni, boicoturi și manipularea valutelor. Aceasta mizează pe punctele lor forte. Este o luptă aparent fără vărsare de sânge (deși, așa cum vom vedea în Capitolul 7, prețul real poate fi catastrofal). Poate fi prezentată ca o luptă eroică sau minimizată ca o chestiune plictisitoare referitoare la controale și proceduri vamale, după cum dictează circumstanțele politice. Dar există o mică întrebare sâcâitoare: sancțiunile chiar funcționează?

Când Rusia a anexat Crimeea, aici s-a declanșat o bătălie a voințelor: „omuleții verzi" de pe teren ai Moscovei împotriva sancțiunilor Occidentului. Persoanelor asociate cu invazia le-a fost interzis să călătorească în Occident, iar activele lor au fost înghețate. Comerțul specific cu Crimeea a fost

interzis. În momentul redactării acestui material, după șapte ani, tricolorul rusesc încă flutură deasupra Crimeei.

Apoi, Moscova a mers mai departe, stârnind un război prin interpuși în sud-estul țării, în Donbas. Din nou, neputând sau nedorind să desfășoare forțe militare, Occidentul a recurs la sancțiuni. Au fost restricționate furnizarea de tehnologii cu dublă utilizare (cele civile care pot avea și o valoare militară), împrumuturile pe termen lung și mediu către băncile de stat și sprijinul pentru explorările și exploatările rusești de petrol și gaze naturale. Din nou, în momentul când scriu această carte, acest conflict murdar, de nivel scăzut, este încă în plină desfășurare.

Nu este vorba că aceste sancțiuni nu au avut niciun efect, dar nu au fost suficiente. Potrivit Fondului Monetar Internațional, între 2014 și 2018, ele nu au făcut decât să încetinească *creșterea* economiei rusești cu 0,2% în fiecare an, ceea ce a costat economia rusă aproximativ o mie de miliarde de ruble (15 miliarde de dolari). Nu a fost un lucru banal, dar nici suficient pentru a-l forța pe Vladimir Putin să dea înapoi, ceea ce ar fi fost dezastruos din punct de vedere politic pentru el. Concluzia este că peninsula Crimeea și, într-o anumită măsură, Ucraina contează mult mai mult pentru Rusia decât pentru Occident. În plus, costurile merg în ambele sensuri: potrivit unui raportor special al ONU, țările UE au pierdut aproape 40 de miliarde de dolari pe an din cauza sancțiunilor și a contrasancțiunilor rusești. Este adevărat că aceasta reprezintă o

proporție mult mai mică din economia totală a UE, dar faptul că măsurile au costat Rusia mai puțin decât UE ar trebui să ne dea de gândit. În orice caz, dacă situația ar fi fost cu adevărat disperată, Putin ar fi putut să escaladeze în stil vechi sau în moduri mai noi, care să se bazeze pe punctele lui forte: să țină Ucraina la respect, sub amenințarea unei invazii la scară largă, sau să inițieze o campanie de violență teroristă și un atac cibernetic distructive, mergând chiar mai departe decât a făcut-o când a întrerupt aprovizionarea cu petrol și gaze în pragul iernii reci. Având în vedere toate acestea, este greu de văzut cum ar fi putut atinge sancțiunile economice acel punct sensibil dintre a fi suficient de dăunătoare pentru a constrânge schimbarea politicii și a fi atât de dezastruoase, încât să forțeze cealaltă parte să escaladeze conflictul.

La urma urmelor, sancțiunile pot înrăutăți o situație. În 1940 și 1941, în așa-numita „Încercuire ABCD", americanii, britanicii, chinezii și olandezii au interzis vânzările esențiale de petrol, fier și oțel către Japonia, ca răspuns la agresiunea acesteia în China și Indochina. Ceea ce se dorea a fi un avertisment și o lovitură dată militarismului japonez a dus, fără îndoială, mai repede la atacul de la Pearl Harbor. Naționaliștii japonezi au considerat embargoul un afront, dar mințile mai puțin înfierbântate și-au dat seama cât de vulnerabilă era țara lor, din moment ce i se puteau lua aceste resurse industriale esențiale. Planificatorii strategici s-au orientat către măsuri care să garanteze accesul la aceste resurse vitale pentru purtarea unui război,

cum ar fi câmpurile petrolifere din Indiile Orientale Olandeze –, dar știau că, în acest caz, va fi nevoie să se confrunte cu SUA.

Atunci când sancțiunile funcționează, abilitatea constă adesea în definirea unui obiectiv suficient de specific și de limitat, astfel încât partea cealaltă să considere că merită să se conformeze. În caz contrar, acestea tind, în cel mai bun scenariu, să înghețe pur și simplu o situație, împiedicând înrăutățirea ei, dar nu rezolvă problema de bază. În 1979, după ce o mulțime neorganizată a invadat ambasada SUA din Teheran în timpul Revoluției Iraniene, luând 52 de ostatici, Washingtonul a înghețat 12 miliarde de dolari în active deținute în străinătate și a impus un embargo comercial. Peste mai puțin de un an, sancțiunile au fost ridicate, atunci când ostaticii au fost eliberați. Acesta a reprezentat un rezultat bun, dar ideea esențială este că Washingtonul a reușit să exercite presiuni disproporționate față de orice importanță ar fi putut avea ostaticii pentru regimul revoluționar iranian, și cu un cost politic al conformării suportabil pentru Teheran. Și toate acestea, în contrast cu saga în curs de desfășurare a programului de arme nucleare al Iranului. În 1995, SUA au început să impună sancțiuni Iranului în încercarea de a-i bloca programul – despre care Teheranul susține că este destinat exclusiv unor scopuri civile, dar fără prea multă putere de convingere. În 2006, în temeiul unui mandat al ONU, această măsură a fost extinsă la nivel multinațional, acoperind totul, de la tranzacții bancare la transferuri de tehnologie. În 2015 și 2016,

un acord provizoriu a ridicat majoritatea sancțiunilor în schimbul unor concesii iraniene limitate, dar SUA le-au reintrodus pe ale sale în 2018, în parte din cauza hazardării Teheranului în Orientul Mijlociu, dar și din cauza suspiciunii continue că urmărește să-și creeze o capacitate nucleară militară (și, de asemenea – ca să fim corecți –, pentru că administrația Trump, mereu imprevizibilă, căuta un pretext de luptă).

Douăzeci și cinci de ani mai târziu, după o serie de sancțiuni și embargouri drastice, care au costat veniturile din petrol și investiții străine potențiale în valoare de aproximativ 100 de miliarde de dolari (și poate de 5 ori mai mult decât dacă luăm în considerare costurile și impactul de ordin secundar) și o inflație care depășește adesea 25% pe an, Iranul nu este mai puțin activ în operațiunile sale externe, nici mai puțin ostil față de Occident și, mai presus de orice, se pare că nu este mai puțin angajat în dezvoltarea armelor nucleare pe care le consideră singura sa garanție reală a securității naționale. Programul său a suferit eșecuri serioase și o mare parte din el a fost demontat pentru a asigura îndeplinirea condițiilor acordului din 2016. Dar ce a fost demontat poate fi reasamblat și, conform Agenției Internaționale pentru Energie Atomică, până în 2020, Iranul aproape și-a triplat stocul de uraniu îmbogățit, având capacitatea de a-l îmbogăți până la 60%: mult peste nivelul de 4% necesar pentru centralele nucleare și de 20% pentru izotopii medicali, și foarte aproape de nivelurile necesare pentru o bombă.

Adevărul pare a fi că sancțiunile pot afecta o țară, dar rareori o îngenunchează. Acest lucru este valabil mai ales pentru țările cu regimuri autoritare care, în general, pot absorbi mult mai multă suferință economică, suprimând apoi orice nemulțumire apărută ca o consecință a acesteia sau chiar profitând de ea pentru a ațâța ideea națională de „raliere în jurul stindardului". Atunci când acoliții cei mai importanți ai lui Putin au fost sancționați personal după acțiunea din Crimeea, pierderile lor au fost acoperite de trezoreria rusă. De fapt, rușii putred de bogați, a căror avuție era adesea în mare parte furată de la poporul rus, au fost compensați cu bani care altfel ar fi putut fi cheltuiți pentru sănătatea publică sau educație. În același timp, aparatul mediatic de stat a prezentat sancțiunile ca dovezi ale „rusofobiei" occidentale, dovezi false pentru a susține noua idee a lui Putin, conform căreia țara trebuia să fie o fortăreață disciplinată și unită pentru a face față acestei intervenții străine nejustificate. Cel mai rău este că Occidentul știe în general acest lucru. A doua zi după ce a prezentat o apărare elegantă și elocventă a sancțiunilor împotriva Rusiei din cauza anexării Crimeei, un diplomat britanic mi-a mărturisit în particular: „Desigur că acestea nu vor schimba situația de pe teren. Dar politicienii vor să facă ceva, iar aceasta este ceva. Sancțiunile sunt… publice, directe. Guvernul poate părea dur".

Acest lucru nu reprezintă nimic în comparație cu situația din Coreea de Nord. Aceasta suportă sancțiunile americane, într-o formă sau alta, încă

din anii '50 și pe cele ale ONU și UE din 2006. Însă conducătorii săi par dispuși să reziste până la ultimul nord-coreean de rând. Peste 40% dintre nord-coreeni suferă de malnutriție, însă datorită diverselor tertipuri și a trucurilor de contrabandă, recurgerii la organizații ale crimei organizate (discutată în Capitolul 6) și represiunii brutale a populației, statul supraviețuiește – iar conducătorii săi prosperă. Se spune că fostul „Lider suprem" Kim Jong-il ar fi cheltuit aproape un milion de dolari pe an făcând contrabandă cu coniac pentru el și acoliții săi. Fiul lui, Kim Jong-un, se bucură de iahtul său de lux de 60 m lungime, descris de prietenul său, baschetbalistul american Dennis Rodman, ca o „încrucișare între un feribot și un vapor Disney", evaluat la 8 milioane de euro. Dacă alternativa este moartea, închisoarea sau neputința, atunci vei face ceea ce trebuie pentru a rămâne la putere.

Multe dintre pretinsele succese ale sancțiunilor internaționale tind să fie mai degrabă aparențe decât realități. Țările mai sărace se vor comporta în așa fel încât să satisfacă Occidentul, dar vor încerca să găsească portițe de scăpare. Hondurasul a fost sancționat de către SUA după ce o lovitură de stat militară din 2009 a răsturnat de la putere guvernul Partidului Liberal al lui Manuel Zelaya. Cinci luni mai târziu, după alegeri, sancțiunile au fost ridicate. Acest lucru poate părea un succes, dar Zelaya a fost împiedicat să participe la scrutin, ceea ce a dus la alegerea candidatului de dreapta Porfirio Lobo Sosa, favoritul generalilor. Un proces similar a avut loc în Republica Centrafricană. În 2003, François Bozizé a

organizat o lovitură de stat și Republica Centrafricană s-a aflat sub sancțiuni până în 2005, după ce acesta a organizat alegeri și s-a ales singur. Sancțiunile nu sunt în niciun caz inutile: ele semnalează în mod public neliniștea politică, pot viza persoane despre care se crede că sunt implicate în mod special în abuzuri, impun costuri unui anumit regim. Își au locul lor în cutia cu scule a geopoliticii. Dar, în sine, au o valoare îndoielnică, iar legătura dintre puterea economică și puterea politică este mai complexă decât sugerează unii susținători ai armei sancțiunilor.

Acestea reprezintă doar o parte din arsenalul războiului economic. La celălalt capăt al spectrului se află „războiul economic de gherilă": atacurile cibernetice, manipulările monetare, inundarea unei țări cu bani contrafăcuți și alte tipuri de trucuri murdare secrete sau negabile. Acestea nu sunt neapărat destinate să doboare inamicul, ci să slăbească, să înfurie, să demoralizeze sau să destabilizeze prin nenumărate înțepături mărunte. De exemplu, în mai 2020, niște presupuși hackeri iranieni au încercat fără succes să atace instalațiile israeliene de epurare a apei. A doua zi, un atac cibernetic a făcut să se prăbușească sistemele de reglementare a fluxului de trafic către și dinspre portul Shahid Rajaee din Iran. Haosul care a urmat a făcut ca sute de vase să rămână blocate în fața portului, iar navele cu containere să rămână blocate în largul mării, perturbând comerțul maritim iranian timp de câteva zile. Israelul, desigur, a negat

totul, dar cu un semn din cap și făcând și cu ochiul pentru a fi sigur că Teheranul înțelesese avertismentul.

Sfârșitul hegemoniei SUA

Epoca imperialismului declarat este – în mare parte – de domeniul trecutului, chiar și în ceea ce privește războiul economic. În schimb, avem un imperiu neoficial: în secolul al XXI-lea, externalizarea puterii se manifestă prin eforturile de a folosi un amestec toxic de corupție, influență, promisiuni și subterfugii pentru a subjuga întreaga conducere a unei țări, completate adesea de presiuni economice directe.

S-ar putea crede că Washingtonul deține toate atuurile, nu numai datorită dimensiunii economiei sale – mai mare decât cea a întregii UE la un loc, ci și datorită poziției sale centrale în cadrul sistemului financiar mondial. SWIFT este o rețea globală care permite băncilor să transfere bani între ele (sau, tehnic vorbind, nu bani, ci ordine de plată pentru aceștia). Deși are sediul în Belgia, există din ce în ce mai multe dovezi că NSA din SUA nu doar monitorizează comunicațiile sale referitoare la transferuri, ci și că Washingtonul a exercitat presiuni asupra rețelei în trecut. În 2012, aceasta a cedat în fața presiunii americane și a deconectat majoritatea băncilor iraniene, înregistrându-se apeluri repetate pentru ca același lucru să fie făcut și în cazul Rusiei. În momentul de față, dolarul reprezintă peste 60% din toate rezervele suverane, iar pietrele de temelie ale arhitecturii financiare

mondiale sunt sistemul de compensare a dolarului american și Rezerva Federală. Aceasta nu este numai banca Washingtonului, ci și sursa globală crucială de lichidități în caz de criză, precum și seiful metaforic (pentru că în aceste zile aproape toți banii sunt o marfă virtuală, o anumită constelație de unu și zero binare) în care își păstrează rezervele multe alte guverne și instituții financiare.

În secolul al XXI-lea, Washingtonul s-a arătat din ce în ce mai dispus să încerce să folosească această poziție de pivot în propriul avantaj. Nu doar că impune propriile embargouri, dar aplică și sancțiuni secundare care taie accesul chiar și la sistemul financiar global. Băncile nu pot lucra așa cum sunt obișnuite, dacă nu au acces la sistemul de compensare a dolarului, iar companiile și statele pot cu greu să strângă capital suplimentar. Chiar dacă țintele lor sunt dușmanii, aliații se trezesc adesea obligați să intre în războaiele economice ale Washingtonului.

Până acum, aceasta a fost politica imperială. Dar trebuie să ne punem din nou întrebarea fundamentală: funcționează? Se pare că puterea financiară nu este chiar același lucru cu puterea militară. Țările dispuse să plătească pentru privilegiul autonomiei sau care nu văd nicio alternativă, pot neutraliza acest tip de putere economică brutală. Atât Rusia, cât și China au făcut mari eforturi pentru a-și „de-dolariza" economiile tocmai din acest motiv. Între 2017 și 2020, de exemplu, titlurile de trezorerie americane deținute de Moscova – în esență, datoria de stat a SUA – au

scăzut de la 105 miliarde de dolari la doar 3,8 miliarde de dolari. De asemenea, Rusia a înființat SPFS (Sistemul de transfer al mesajelor financiare), alternativa sa la SWIFT. Deși până în prezent acesta este limitat și reprezintă în mare măsură o alternativă de ultimă instanță, pe măsură ce începe să se conecteze cu sistemul de plăți interbancare transfrontaliere din China, precum și cu alte țări dornice să aibă alternative, începe să erodeze supremația anterioară a SWIFT. În 2019, Germania, Franța și Regatul Unit au înființat, de asemenea, INSTEX, o alternativă proprie limitată, pentru a permite schimburi comerciale specifice cu Iranul, prin alte valute decât dolarul, ocolind astfel eforturile Washingtonului de a forța statele europene să respecte sancțiunile americane.

În plus, la fel ca în războiul real, există riscuri atunci când se lansează acest tip de ofensivă economică directă. Într-o epocă a comerțului și a finanțelor globale, în care lumea este legată prin lanțuri de aprovizionare și consorții multinaționale, acest lucru a devenit mult mai periculos pentru toți cei implicați. Sub conducerea lui Donald Trump, SUA a lansat un război comercial intermitent cu China. Până la începutul anului 2020, Washingtonul a impus tarife vamale în valoare de peste 360 de miliarde de dolari pe mărfurile chinezești, de la televizoare la piese auto, iar Beijingul a ripostat cu taxe vamale similare în valoare de peste 110 miliarde de dolari pe produsele americane. Cine

plătește de fapt pentru asta? În multe cazuri, consumatorul, dar adesea și alte țări conectate prin aceleași lanțuri de aprovizionare.

În momentul redactării acestei cărți, în primele luni ale președinției Biden, încă nu este clar dacă chinezii vor fi dispuși să facă unele concesii, în special în ceea ce privește proprietatea intelectuală – o problemă-cheie, având în vedere înclinația lor de a fura pur și simplu, ca să fim sinceri, proiectele și inovațiile altora. Dacă o vor face, acest lucru ar putea fi considerat o victorie condiționată pentru SUA, dar va fi costisitoare, îi va afecta pe mulți alții și va submina statutul Washingtonului în întreaga lume.

Noii imperialiști?

Vechea înțelepciune convențională era că democrațiile bogate ar putea recurge la mijloace economice pentru a-i pune cu botul pe labe pe despoții răi. Aceasta nu trebuie să însemne neapărat sancțiuni: Germania credea că *Wandel durch Handel*, „schimbarea prin comerț", va determina Rusia postsovietică să se reformeze și să se îndepărteze de autoritarism pe măsură ce va fi tot mai mult implicată în economiile occidentale. Se pare că este un drum greșit. Nu numai că regimurile autoritare pot folosi și ele comerțul ca armă, dar sancțiunile deschise sunt un instrument foarte contondent.

Fără îndoială, acestea pot să slăbească o țară și să contribuie la decăderea ei treptată. Exemplul clasic este prăbușirea cu încetinitorul a Uniunii Sovietice,

în special din cauza propriei ineficiențe economice, dar exacerbată atât de presiunea încercării de a ține pasul cu SUA în cursa înarmărilor, cât și de blocarea accesului la tehnologiile moderne și la capitalul de investiții. Dar toate acestea au funcționat pentru că URSS era oricum pe moarte – și totuși au fost cât pe ce să ducă America în faliment.

Cea mai recentă înțelepciune convențională, prin urmare, este că un nou model de război economic permite apariția unui nou hegemon imperial: China, bogată, ambițioasă și care privește din ce în ce mai mult dincolo de granițele sale pentru a-și stabili un loc serios în lume. Există multe hiperbole cu privire la pretinsele avantaje speciale ale Partidului Comunist Chinez: capacitatea sa cunoscută de a gândi și de a planifica în termeni de decenii și generații, nu doar până la ciclul electoral următor, subtilitatea sa și cinismul său nemilos. Este greu să nu bănuiești că aceasta spune mai mult despre stereotipurile occidentale. Realitatea deprimantă este mai degrabă că, dincolo de interconectarea imorală dintre marile afaceri și guvernul din China, adevăratele avantaje ale Beijingului sunt lăcomia, gândirea pe termen scurt și naivitatea străinilor.

Chinezii au fost fericiți să împrăștie banii. Inițiativa Noului Drum al Mătăsii de exemplu, este un proiect de infrastructură masiv și ambițios, menit să lege China de piețele din întreaga lume, care va costa probabil peste un trilion de dolari până în 2028. În timp ce construiesc porturi și centrale electrice în Africa, drumuri și căi ferate în întreaga Eurasie și chiar rute maritime pe „Drumul de gheață

al Mătăsii" prin mările nordice, pe măsură ce schimbările climatice le ușurează sarcina topind ghețurile, desigur că încearcă, de asemenea, să cumpere prieteni și să influențeze oamenii. SUA și alte puteri precum Australia, India și Japonia au un motiv special să urmărească alarmate noua politică de forță a Beijingului, denunțând-o drept „imperialism economic". Și totuși, pentru mulți oameni, aceasta este o ofertă greu de refuzat. Chinezii oferă o mulțime de bani, aparent cu puține condiții – cel puțin la început: fără pretenții ipocrite ca partenerii lor să fie democratici sau transparenți, nici să ia măsuri anticorupție care să-i oprească pe baronii locali să delapideze pe parcurs o parte pentru ei. Punctul forte al acestei abordări este faptul că nu vine cu o privire încruntată și un băț, ci cu un zâmbet și cu o mână largă, plină de bani.

Pentru că, bineînțeles, există și condiții. Uneori, se pare că generozitatea Beijingului este menită să încurajeze, de fapt, alte țări să intre în capcanele datoriilor. Un exemplu evident este cel al portului Magampura Mahinda Rajapaksa din Sri Lanka. Un fel de sac fără fund de la bun început, când Sri Lanka a cerut împrumuturi de la Beijing pentru el. Beijingul a fost încântat să ajute, dar a stipulat că o companie chineză trebuia să fie principalul constructor și să folosească muncitori chinezi. De fapt, multe dintre miliardele împrumutate de Sri Lanka de la China s-au întors pur și simplu în China. Portul nu a avut niciodată șanse să devină viabil, iar odată deschis în 2010, s-a înglodat tot mai mult în datorii. În 2017, a fost închiriat Chinei

pentru 99 de ani în schimbul scutirii altor datorii. Mulți analiști străini s-au întrebat de ce ar vrea Beijingul să preia un port care lucrează în pierdere, dacă nu face parte dintr-o agendă strategică mai amplă?

Poate China are impresia că poate face din ea o afacere funcțională, ceea ce Sri Lanka nu a putut. În 2016, la urma urmei, China Ocean Shipping Company a preluat portul grecesc Pireu și l-a transformat în al doilea hub maritim ca mărime din Mediterana. În orice caz, chiar și înainte ca pandemia de COVID-19 să zguduie economia globală și să dea peste cap eșichierul geopolitic, s-a sugerat că, la fel ca alți presupuși hegemoni înaintea lor, chinezii se vor lovi de unele limitări ale acestui tip de proiect, atunci când presupuneau că țările pot fi mai degrabă cumpărate, decât doar închiriate. Multe proiecte din Noul Drum al Mătăsii au rămas neterminate, au devenit neproductive ori au eșuat din cauza defraudării. Parteneri altădată dornici să colaboreze au devenit reticenți. De la centralele pe cărbune din Pakistan la un aeroport din Sierra Leone, de la un port în Myanmar la un drum în Bangladesh, proiectele Noului Drum al Mătăsii în valoare de miliarde de dolari au fost abandonate sau reduse. Chiar și cele care păreau povești de succes, cum ar fi noile legături feroviare între China și Europa, rămân viabile doar prin subvenții de la Beijing.

Și probabil că și acestea se vor reduce, deoarece chinezii înșiși par să-și pună la îndoială propria strategie. Chiar înainte de coronavirus, creșterea

cândva nestăvilită a investițiilor străine ale Chinei a fost încetinită. Din ce în ce mai multe țări beneficiare cer investiții adecvate și pe termen lung, mai degrabă decât simple împrumuturi, dacă Beijingul este dispus să plătească pentru a intra în joc. Datoriile care, în esență, se returnează direct către China, cum ar fi proiectul portuar din Sri Lanka, sunt un aspect, dar o investiție adecvată pe termen lung ar fi costisitoare chiar și pentru economia în plină expansiune a Beijingului. În 2018, directorul adjunct al Centrului de Cercetare și Dezvoltare al Consiliului de Stat a recunoscut că există deja un deficit de finanțare de 500 de miliarde de dolari în Noul Drum al Mătăsii.

În plus, ce a câștigat China cu adevărat din toate acestea? Un port aici și o fabrică acolo, cu siguranță, dar acestea se puteau realiza și pe calea funcționării firești a pieței. Ar fi recunoașterea oficială a Beijingului drept „adevărata" capitală chineză, dar aceasta este o concesie destul de ușor de făcut pentru țările îndepărtate de Asia și care oricum pot menține relații diplomatice cu Taiwanul pe alte căi. S-ar putea spune că chinezii descoperă ceea ce au descoperit la vremea lor americanii, sovieticii, francezii, britanicii, ba chiar și romanii: că imperiile sunt un lux costisitor și, deși sunt gândite în beneficiul puterii imperiale, sfârșesc adesea subminate de supușii lor de la nivel național. Bineînțeles, asta nu înseamnă că se bucură cineva sau că ar trebui să aprecieze experiența imperialismului. Însă procesul devine în mod previzibil mai puțin bun pentru imperialiști. Se

poate spune că o formă de imperialism mult mai utilă, omniprezentă și eficientă din punct de vedere al costurilor este nu cucerirea, ci subversiunea economică. Faceți ca cealaltă țară să râvnească la bunurile, la produsele și la capitalul vostru. Oferiți-le liderilor politici și de afaceri, formatorilor de opinie și creatorilor de tendințe motive care să le satisfacă propriul egoism, și vă vor urma. Poate că, așa cum vom vedea în capitolul următor, lobbistul, investitorul, influencerul și corupătorul i-au înlocuit cu adevărat pe cuceritorii cu cască de safari ai imperialismului 1.0, ba poate chiar și sancțiunile și megaproiectele unui imperialism 2.0 de scurtă durată?

Vreți să știți mai mult?

În legătură cu sancțiunile și războiul economic există o literatură foarte bogată, mare parte din ea destul de partizană. Cartea lui Robert Blackwill, *War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft,* Harvard UP, 2016, rămâne lucrarea standard, chiar dacă *Shrewd Sanctions: Economic Statecraft in an Age of Global Terrorism,* de Meghan O'Sullivan, Brookings, 2002, deși se concentrează pe un domeniu de interes mai restrâns, subliniază câteva aspecte interesante. Ca în cazul majorității colecțiilor editate, lucrarea publicată de Mikael Wigell, Sören Scholvin și Mika Aaltola, *Geo-economics and Power Politics in the 21st Century,* Routledge, 2020, este eterogenă, însă are câteva capitole excelente. În special despre China merită să fie citite *Chinese Economic Statecraft: Commercial*

Actors, Grand Strategy, and State Control, de William Norris, Cornell UP, 2016, și *Belt and Road: A Chinese World Order*, de Bruno Macaes, Hurst, 2018.

Capitolul 5

Cumpărarea prietenilor și influențarea oamenilor

„Înaintați, ucigând din mers, ca să lăsați o dâră de sânge pentru noi!"

Ce căpetenie războinică, ce terorist sau comandant de armată cu mintea înfierbântată a scos acest strigăt de luptă sângeros adresat trupelor sale? Conform publicației Wall Street Journal, *acesta a fost Ren Zhengfei, fondatorul corporației tehnologice chineze Huawei. În 2018, acesta a spus personalului de la Centrul de Cercetare și Dezvoltare de la Hangzhou că „acum compania a intrat în stare de război" împotriva Occidentului: nu doar cu rivalii săi de afaceri, ci și cu țările care au îndrăznit să refuze să lucreze cu Huawei.*

Există o putere care poate fi câștigată prin monopolul asupra activelor strategice. China, de exemplu, controlează cea mai mare parte din aprovizionarea mondială cu neodim și disprosiu, metale rare utilizate în magneți și în lasere avansate. În anii '70, în perioada sa de glorie, cartelul OPEC controla mai mult de jumătate din producția mondială de petrol și, prin urmare, avea o influență semnificativă asupra prețurilor. Există și o putere exercitată prin monopolul asupra segmentelor de

piață (întrebați Google sau Apple), precum și a proprietății intelectuale vitale. Clișeul modern conform căruia informația este „noul petrol" poate fi iritantă și o analogie problematică, dar tehnologiile utilizate pentru partajarea și procesarea informațiilor, cum ar fi informatica cuantică și inteligența artificială vor fi, fără îndoială, surse cruciale de putere în viitor. Cu toate acestea, utilizarea efectivă a acestor resurse pentru a exercita puterea este adesea dificilă. Producătorii vor căuta alți furnizori sau alte elemente. Companiile nu pot fi întotdeauna transformate în arme în mod fiabil, iar rivalii apar rapid. Datele pot fi furate. Se poate spune că adevărata putere economică este mult mai subtilă și ea se găsește la confluența dintre tehnologie, investiții și lăcomie.

Balamaua Huawei

Huawei s-ar putea să se afle la un punct de cotitură. Ascensiunea sa părea cândva de neoprit, o metaforă pentru noua capacitate a Chinei de a folosi o combinație de valoare autentică, putere pe piață, conexiuni politice și interese proprii pentru a-și cumpăra un întreg imperiu neoficial. Compania – al cărei nume poate fi tradus în diverse moduri: „China poate" și „acțiune splendidă" – a fost de la început apropiată de stat. Pentru unii, nu este nimic altceva decât o companie de fațadă a Partidului Comunist Chinez, iar pentru alții o companie care înțelege când este cazul să facă favoruri guvernului. Dar, în multe privințe, această dezbatere nu are sens.

China, la fel ca Rusia lui Putin și multe alte țări capitaliste cu regim autoritar din întreaga lume, este un stat hibrid, în care granițele dintre public și privat (între legal și ilegal, după cum ar spune unii) sunt mobile, poroase, uneori chiar nesemnificative.

Cu toate acestea, dincolo de calitatea și de valoarea produselor sale, ascensiunea Huawei în străinătate reflectă faptul că poate fi mult mai eficient să șoptești promisiuni dulci de profit decât să strigi amenințând cu sancțiuni.

Înființată în 1987, Huawei a deschis birouri în Marea Britanie și SUA de-abia în 2001, pe fondul boomului din domeniul telecomunicațiilor. Chiar de la început, au existat preocupări legate de securitate. Huawei nu numai că era cunoscută pentru copierea tehnologiei altora, dar existau și temeri că, dacă i se permitea să dețină o participație în telecomunicațiile naționale, i se va deschide ușa din spate pentru spionajul electronic chinezesc. Deși teoretic independentă, compania de telecomunicații în valoare de 122 de miliarde de dolari nu poate funcționa fără permisiunea statului, iar Washingtonul consideră că cele câteva sute de angajați ai săi de rang înalt au legături cu armata sau cu agențiile de informații. Ren Zhengfei însuși este un fost inginer din armata chineză.

Cu toate acestea, Huawei a fost competitivă, agilă și foarte, foarte prietenoasă. În Marea Britanie, a băut și a luat masa cu politicieni și cu formatori de opinie de toate nuanțele politice, a pompat milioane de euro în universități și a angajat câteva dintre cele mai puternice grupuri de lobby și firme de relații

publice din zonă. În 2015, l-a angajat pe lordul Browne, om de afaceri cu multe relații, fost director și senior business manager al companiei petroliere British Petroleum, consilier de afaceri al fostului prim-ministru David Cameron, pentru a prezida consiliul de administrație al ramurii britanice a organizației, și a plătit cu peste 100 000 de lire sterline pe an alți câțiva foști înalți funcționari publici și oameni de afaceri pentru a face parte din consiliul de administrație în calitate de membri neexecutivi.

Dar printr-o mișcare poate mai importantă, Huawei i-a determinat pe operatorii locali de telecomunicații BT, Three și Vodafone să participe la planurile lor ambițioase de dezvoltare. Când a început dezbaterea despre cine ar trebui să se afle în centrul desfășurării rețelelor foarte rapide și foarte bogate de servicii de date mobile 5G, Huawei era perfect poziționată, iar companiile locale acționau ca susținătoarele cele mai înfocate ale ei. Confruntat cu o falangă solidă de „mari și buni" care făceau lobby pentru Huawei, în timp ce compania însăși promitea să facă din Marea Britanie o națiune 5G de talie mondială, la un preț avantajos, premierul britanic Boris Johnson părea convins. Nu părea îngrijorat nici măcar de faptul că SUA erau furioase și afirmau că aceasta va afecta cooperarea în domeniul serviciilor de informații. Se spune că Ren a jubilat. Într-un limbaj militar caracteristic, compara această victorie cu bătălia pentru Stalingrad din cel de-Al Doilea Război Mondial, bătălie care a întors situația împotriva Axei. Nu era

doar un contract profitabil, ci un avantaj de negociere care putea fi valorificat pentru alte contracte din întreaga lume.

Apoi, în 2020, lucrurile s-au schimbat. În mod ironic, este posibil ca acest lucru să fi fost provocat de pandemia de coronavirus și de furia Beijingului pentru că fusese învinuit (deși pe bună dreptate) pentru întârzierea și reticența cu care anunțase restul lumii despre amenințarea care venea din Wuhan. Atunci când Australia a cerut o anchetă independentă privind originile virusului, China a ripostat – surpriză, surpriză! – prin sancțiuni economice. În urma dezbaterilor globale, când Beijingul a refuzat să fie complet sincer cu privire la epidemie, trollii chinezi de pe internet și site-urile de dezinformare au început să difuzeze tot felul de discursuri alternative toxice, sugerând chiar și că virusul ar fi fost un atac biologic al SUA. Țările care au îndrăznit să-și exprime îngrijorarea au fost luate la întrebări de o rețea nediplomatică de „lupi războinici" diplomați – care își iau numele de „lupi războinici" de la filmele de acțiune patriotice descrise în Capitolul 10 – și amenințate cu sancțiuni.

Probabil că acesta se va dovedi un punct de cotitură în politicile Chinei față de lumea exterioară. China a folosit criza ca o scuză pentru a impune noi legi de securitate în fosta colonie britanică Hong Kong, sfidând termenii retrocedării. Când Londra s-a plâns, Beijingul a amenințat cu contramăsuri nespecificate. Dezbaterea s-a schimbat, iar criticii companiei Huawei au primit noi împuterniciri. În

funcție de perspectiva dumneavoastră, Huawei a fost fie prinsă în focul încrucișat, fie demascată ca fiind un reprezentant al statului chinez, așa cum fusese întotdeauna. În orice caz, a început să fie eliminată treptat din proiectul sistemului 5G din Marea Britanie. Londra încearcă să formeze un consorțiu de națiuni democratice „D10" care și-ar putea dezvolta propria tehnologie 5G pentru a marginaliza complet Huawei.

Aceasta este, desigur, povestea unei singure companii, a unui singur contract și a unui singur moment în timp. Cu toate acestea, lecțiile sunt de două feluri. În primul rând, atunci când statele încep să amenințe cu sancțiuni economice directe, acestea pot ajunge să se simtă ca niște mari puteri, dar este posibil să nu-și atingă obiectivele. A doua este că, dacă Beijingul nu ar fi cedat tentațiilor grandomaniei geopolitice, China ar fi putut foarte bine să-și insereze cu succes tehnologia – și, poate, ochii de spionaj și ușile discrete din spate – în sistemul de telecomunicații din Marea Britanie.

Cumpărarea unei voci

Totuși, nu toată lumea are o asemenea pondere în economia globală. Mult mai ieftină și, dacă se face în mod corespunzător, mult mai puțin costisitoare este operațiunea de influențare a oratorilor. Banii pot fi folosiți ca armă pentru a cumpăra o voce sau pentru a influența un vot, pentru a pune botniță unui ziar sau pentru a face publicitate unui proiect. Uneori, acest lucru se face prin corupție totală. Poate că ne place să credem că aceasta este o

problemă mai puțin gravă în cea mai mare parte a Europei și în America de Nord și că, în principal, vechiul obicei de predare-primire discretă a plicurilor clandestine cu bancnote este un lucru de domeniul trecutului. Cantitățile mari de numerar sunt greu de utilizat în economia *tap-to-pay* de astăzi, iar bogăția inexplicabilă poate fi vizibilă (și ce rost are să iei mită dacă nu te poți bucura de ea?). Asta cu siguranță nu înseamnă că astăzi corupția este de domeniul trecutului.

Anchete precum cea efectuată de Transparency International privind Indicele de Percepție a Corupției Internaționale – care identifică un spectru de venalitate, incluzând țări sărace precum Afganistan și Sudanul de Sud în partea de jos (cele mai corupte), respectiv stabila și prospera Danemarca și Noua Zeelandă în top (cele mai puțin corupte) – încurajează iluzia reconfortantă că dezvoltarea și onestitatea merg mână în mână. Cu toate acestea, cine oferă cea mai mare parte a mitei în țările mai sărace? Și unde ajunge cea mai mare parte a acestor bani? În supermașini italiene, iahturi franceze, penthouse-uri londoneze, spălătorii de bani scandinave, corporații-fantomă din Delaware și conturi bancare din Liechtenstein. Corupția este, în multe privințe, o înșelătorie care transferă active dinspre emisfera sudică mai săracă spre cea nordică mai bogată, dar despre aceasta putem scrie o altă carte.

Ceea ce înseamnă că nu putem presupune că este vorba de o bătălie deja câștigată sau de una ușoară. Au existat unele progrese – mult prea limitate – prin

măsuri precum Legea americană privind practicile de corupție în străinătate, Legea privind mita din Regatul Unit și rețeaua FINCEN împotriva spălării banilor. Dar corupția se adaptează, iar acum este adesea indirectă: un post de director neexecutiv care se plătește bine, dar care cere puțin; o deplasare „de documentare" la fața locului cu toate cheltuielile plătite într-un loc cald și confortabil; împrumutul pentru o casă de vacanță; contribuții pentru o campanie de realegere. Deși majoritatea democrațiilor dispun de sisteme pentru a monitoriza – cu mai mult sau mai puțin succes – aceste tipuri de cumpărare de influență, clientelismul este la fel de vechi ca politica.

Și nici nu este neapărat un proces ascuns. Atunci când a fost înființată compania Nord Stream AG pentru a construi controversatul gazoduct rusesc cu același nume, acționarul majoritar Gazprom – la care, la rândul său, acționarul majoritar este statul – știa că îl așteaptă lupte grele. În fond, proiectul gazoductului nu era doar o aventură economică, ci și una politică. Așadar, l-a angajat ca președinte al consiliului său de administrație pe Gerhard Schröder, fostul cancelar german, cu o indemnizație de 250 000 de euro pe an, adică de aproape trei ori mai mult decât pensia sa. Schröder a fost un lobbist deschis și eficient, așa cum îi cerea funcția, iar acest lucru se desfășoară în întregime într-un mod onest.

Cu toate acestea, trebuie să recunoaștem ceea ce fostul președinte eston Toomas Ilves a numit „Schröderizația" – un cuvânt care a intrat acum în germană sub forma de Schröderisierung și în

engleză ca Schroederization, și care este folosit de analiștii politici și de activiștii pentru drepturile omului când se referă la corupția la nivel de individ a politicii unei alte țări într-o formă complet legală (chiar dacă problematică din punct de vedere etic). Este un laitmotiv al lumii moderne. Și dacă toate celelalte metode eșuează, puteți angaja ceea ce nu puteți cumpăra: lobbiști, specialiști în PR și profesioniști în „managementul reputației" de toate felurile vă stau la dispoziție contra cost, pentru a vă ajuta să vă transmiteți mesajul și să influențați politica. Exemple precum răspunsul Arabiei Saudite la asasinarea lui Khashoggi au fost deja menționate, dar aceasta este o industrie globală uriașă (în valoare de 3,5 miliarde de dolari pe an numai în SUA) și aproape toată lumea se poate alătura. Majoritatea copleșitoare este reprezentată de lobbyul corporatist, dar, într-o epocă în care multe companii sunt deținute de stat, sunt influențate de stat sau pur și simplu caută să obțină aprobarea unui stat, distincția poate fi vagă.

Holdingul Huawei, de exemplu, este deținut în proporție de 1% de Ren Zhengfei și 99% de către lucrătorii săi – cu excepția faptului că nu muncitorii înșiși dețin acțiunile, ci un comitet sindical care, la rândul său, își plătește cotizațiile către filiala Shenzhen a Federației Sindicatelor din Întreaga Chină, iar aceasta, desigur, este controlată de Partidul Comunist Chinez. Așadar, cine face lobby, o companie privată sau o agenție de stat? Din punct de vedere tehnic, prima, dar în practică se poate spune că este a doua. De asemenea, până să fie

vândut către Elbit Systems în 2018, Israel Military Industries era un producător de armament deținut în totalitate de stat. După anul 2000, atunci când a făcut lobby intens în favoarea vânzării către Turcia, chiar în perioada în care Tel Avivul își făcea propriile demersuri la Ankara, compania dirija politica sau politica dirija compania? În realitate, de multe ori este greu să le deosebim una de alta.

Fie că este vorba de corupție grosolană, de clientelism de tip locuri de muncă pentru copii, de traficul de favoruri sau de lobby profesionist, democrațiile și autocrațiile sunt vulnerabile la acest tip de influență din partea guvernelor și a clienților lor, a pionilor și a reprezentanților din sectorul privat. De ce să încerci să cumperi o țară, când s-ar putea să ai nevoie să cumperi numai un consilier prezidențial aici sau un parlamentar influent dincolo?

Agenți de influență, agenți de afluență

Bineînțeles, este încă și mai bine dacă nu trebuie să le spuneți ce să facă. Lăsându-l la o parte pe Machiavelli, poate că cei care vor să fie astăzi influnceri ar trebui să-l asculte pe Winnie-the-Pooh. Când este întrebat ce-i place cel mai mult, simpaticul ursuleț mâncăcios al lui A.A. Milne stă o clipă pe gânduri. „Pentru că, deși este foarte plăcut să mănânci miere, există un moment, chiar înainte de a începe să o mănânci, mult mai bun decât mâncatul în sine, dar el nu știa cum se numește acesta." Banii, precum mierea, sunt o delicatesă care

trebuie savurată, dar de multe ori gândul de a-i pierde poate avea un impact chiar mai mare decât pierderea efectivă.

Poate că lumea a devenit prea complexă, prea versată pentru imperialismul fățiș, fie că este vorba de armă sau de carnet de cecuri. Totuși, aceasta nu înseamnă că banii nu cumpără putere – se poate spune chiar dimpotrivă. În schimb, obiectivul plauzibil trebuie să fie nu dominația, ci domesticirea. Atunci când națiunile încearcă să-și impună voința fără menajamente, prin intermediul unor instrumente precum sancțiunile, de obicei eșuează. În schimb, transformarea mai subtilă a puterii economice într-o armă se face prin îndreptarea țintei spre obiceiuri utile, ceea ce rușii numesc „control reflexiv". Uneori, aceasta înseamnă un control atent dozat de consolidare negativă: poate sancțiuni sau bunuri și industrii vizate de atacuri cibernetice, așa cum se discută în Capitolul 6, sau percheziționate și înghețate prin proceduri legale, ceea ce constituie subiectul Capitolului 8. Totuși, acest lucru este urât și vizibil, și – așa cum am discutat deja – are adesea o valoare îndoielnică. Se poate ușor întoarce împotriva noastră, întărind coloana vertebrală a celor atacați în fața presiunilor străine.

Mult mai eficientă însă este consolidarea pozitivă, care se combină cu politica locală și cu interesele individuale și facționale. De exemplu, când Moscova sprijină partidele și politicienii populiști din Europa, nu o face atât cu intenția de a le schimba opiniile, ci mai degrabă pentru că aceștia au deja opinii pe care

le consideră utile. Mișcarea de stânga Cinci Stele și Liga Nord de dreapta din Italia, partidul antimigrație Alternativa pentru Germania (AfD) și o serie de alte forțe radicale au fost susținute în mod deschis de către mass-media de stat din Rusia și voalat de trolli și instrumentele de dezinformare, nu ca parte a vreunui quid pro quo convenit, ci pur și simplu pentru că Moscova consideră că succesele acestora ar servi intereselor sale. Legăturile mai directe sunt mai puțin frecvente, dar nu total necunoscute. În 2014, Frontul Național francez al lui Marine Le Pen a primit un împrumut în valoare de 9,4 milioane de euro (12,2 milioane de dolari) de la o bancă rusească mică și dubioasă legată de guvern, după ce Frontul a aprobat anexarea Crimeei. Ulterior a ieșit la iveală un fișier piratat al unui oficial de la Kremlin în care se spune că „ea nu ne-a trădat așteptările".

Dar perspectiva câștigurilor personale și corporatiste este cea care tinde să fie încă și mai semnificativă. Adevărata forță a economiei chineze în valoare de 11 trilioane de dolari este ca gravitația: deformează orbitele și ridică mareele fără a fi vizibilă cu ochiul liber. Voința politică de a cere socoteală Chinei pentru abuzurile interne privind drepturile omului și agresiunea externă este în mod constant subminată de preocuparea de a nu periclita investițiile și de a nu pierde piețe. Dezbaterea din Germania cu privire la Huawei, de exemplu, a fost influențată de industria auto, îngrijorată că ar putea fi prinsă în orice reacție, având în vedere faptul că una din trei mașini germane este vândută în China.

Nu este deloc singurul exemplu. În 2008, când s-a anunțat că președintele francez de atunci, Nicolas Sarkozy, se va întâlni cu Dalai Lama, liderul spiritual în exil din Tibetul ocupat de chinezi, Beijingul a anulat mai multe vizite comerciale și o comandă de 150 de avioane de pasageri Airbus. Industriașii francezi, inclusiv producătorii de automobile și giganții supermarketurilor, au făcut presiuni frenetice asupra Parisului, iar guvernul a emis conștiincios o recunoaștere oficială a faptului că Tibetul era parte a Chinei. Afacerile au fost reluate, iar ziarul de stat *The China Daily* a jubilat: „Franța se întoarce pe lista de cumpărături a Chinei". Mai recent, întreprinderile americane dependente de produse industriale ieftine din China s-au plâns îndelung și zgomotos de escaladarea războiului tarifar din ce în ce mai dur al lui Donald Trump cu Beijingul. De ani întregi, conducerea Partidului Comunist Chinez pusese industriile să facă lobby pentru cauza sa, fără să fie nevoită să ridice un deget sau să plătească un singur dolar sau euro.

Nu trebuie să fii China pentru a descoperi că ai mai mulți prieteni decât te așteptai atunci când este amenințată găinușa cu ouă de aur. În 2014, poziția Marii Britanii în discuțiile privind sancțiunile UE împotriva Rusiei a făcut obiectul unor presiuni semnificative din culise din partea instituțiilor financiare și a firmelor de avocatură care se îngrășaseră cu banii oligarhilor ruși care veneau în City-ul din Londra. Nu există nicio dovadă că Moscova a exercitat presiuni asupra lor să facă acest

lucru: interesul personal i-a determinat să ducă o campanie pentru a atenua sancțiunile pe care Rusia trebuia să le plătească pentru invadarea Ucrainei.

Cel mai izbitor este calculul politic din spatele politicilor de achiziții de arme ale Arabiei Saudite. Regatul cheltuie cu entuziasmul risipitor al amantei unui oligarh. Cheltuielile pentru apărare reprezintă circa 10% din PIB-ul său – mai mult decât dublul cotei Rusiei și de cinci ori mai mult decât valoarea de referință a NATO – iar în 2020, 18% din bugetul național. Cu aproximativ 48,5 miliarde de dolari, se situează pe locul cinci în topul mondial în ceea ce privește cheltuielile militare totale. Având în vedere faptul că, exceptând un rol minor jucat în Războiul din Golf, singura aventură militară recentă a Arabiei Saudite a fost sprijinul acordat guvernului Yemenului într-un război civil continuu, acest lucru pare excesiv. Dar ceea ce cumpără cu adevărat Riadul este influență. Atunci când anunță o nouă rundă de cumpărături, potențialii vânzători se înghesuie să câștige contractul. Industriașii din domeniul apărării devin lobbiști acasă, îndemnând guvernele lor naționale să omită încălcarea drepturilor omului din Arabia Saudită, pentru a curta regatul. Așa se explică de ce saudiții nu numai că au mai multe avioane, vehicule și alte sisteme decât pot utiliza și întreține, ci și un mix ciudat: avioane de luptă americane și europene, nave franceze, americane și britanice, chiar și un tip de rachetă din China, cu rază lungă de acțiune. Ar putea fi semnificativ faptul că, pe măsură ce preocupările din SUA cu privire la politicile

Riadului au crescut începând cu 2010, a crescut și ponderea cheltuielilor saudite cu armamentul care merg către companii americane. Potrivit raportului „Tendințe în transferurile internaționale de arme", publicat în 2019 de Institutul Internațional de Cercetare pentru Pace din Stockholm (SIPRI), 70% din arsenalul său este acum fabricat în America.

Societățile democratice și economiile liberale deschise sunt mult mai vulnerabile la acest imperialism economic informal, iar acesta este adesea abia vizibil atunci când se desfășoară – și odată realizat, victimele se controlează singure. Nu statele ca atare sunt atacate în mod direct, ci mai degrabă elitele lor. Industriile, politicienii și persoanele cu influență – toți aceștia pot fi recrutați, cooptați, condiționați și constrânși, uneori fără ca ei să-și dea seama. Ziarele obișnuite să fie plătite pentru a difuza reclame profitabile care preamăresc virtuțile modernizării chinezești sau reforma saudită optează pentru autocenzură ca să nu le piardă, la fel cum universitățile dependente de granturi din străinătate sau de studenții străini își pot modifica în liniște politicile pentru a se adapta, chiar dacă își proclamă sus și tare (și din punct de vedere tehnic încă își păstrează) independența. Suntem liberi – liberi să ne supunem.

În sine, fiecare dintre aceste efecte poate fi relativ minor, uneori chiar caraghios. Cu toate acestea, importanța lor reală este dublă. În primul rând, ele se acumulează, construind încet obiceiuri de respect și cooperare. În al doilea rând, și poate cel mai important aspect, se combină cu alte instrumente

ale conflictului modern. Este mult mai ușor să modelezi narațiunile politice, dacă mass-media unei alte țări este deja îmblânzită, iar experții săi compromiși și politicienii cumpărați și plătiți (sau cel puțin închiriați din când în când). Cu bani, dar și cu consensul deja favorabil al sistemului local, modelarea legilor și influențarea politicii devin mult mai posibile. Cu alte cuvinte, banii nu sunt doar o armă în sine, ci fac și ca toate celelalte arme care vor fi discutate în capitolele următoare să devină încă și mai puternice. În acest război, aurul cumpără în mod sigur soldați buni.

Ne apărăm sau răbdăm?

Deci, ce putem face, în această epocă în care Henry Farrell și Abraham Newman vorbesc despre așa-numita „interdependență transformată în armă"? Cu toții avem nevoie să facem comerț, să investim, să călătorim și să ne conectăm, astfel încât răspunsul nu poate fi autarhia, adică încercarea de a crea economii închise ermetic. Se va recurge din ce în ce mai mult la războiului economic și la influența pozitivă și negativă. Crezul liberal conform căruia orice comerț este bun și națiunile care fac comerț nu se războiesc este din ce în ce mai puțin verificabil, deoarece acestea nu mai sunt alternative binare. În momentul redactării acestei lucrări, trupele indiene și chineze se ciocnesc sporadic în cadrul unei dispute la granița din Himalaya, soldații sunt uciși cu bâte și aruncați de pe versanții munților. Cu toate acestea, schimburile comerciale bilaterale dintre cele

două țări au o valoare de peste 100 de miliarde de dolari. Cu excepția cazului în care vom vedea tratate care vor face pentru conflictul economic ceea ce au făcut cândva pentru lupta armată și armele nucleare – și asta s-ar putea întâmpla într-o zi –, națiunile vor trebui să decidă ce costuri sunt dispuse să suporte pentru a se proteja, sau chiar pentru a-și folosi în mod agresiv „mușchii" economici.

De asemenea, nu este întotdeauna clar cine ce este. Conducta Nord Stream 2 va transporta gazul rusesc în Germania, traversând adâncul Mării Baltice. Germania consideră acest lucru drept o chestiune de securitate economică, asigurând aprovizionarea cu gaze naturale la prețuri mai mici; Rusia dorește să vândă gazul; America se opune, susținând că, de fapt, subminează securitatea energetică europeană, menținând-o dependentă de resursele ieftine ale Rusiei; iar cinicii sugerează că SUA vor doar să vândă o cantitate mai mare din gazul lor natural lichefiat (GNL) mai scump. Washingtonul amenință cu sancțiuni împotriva companiilor implicate în proiectul care, în momentul redactării acestei cărți, este încă în construcție, deși lucrările merg încet. Adevărul este că toată lumea are interese proprii (iar pentru Germania, însăși abordarea dură a SUA a ajuns să fie văzută ca o provocare politică de securitate) și fiecare încearcă să folosească toate pârghiile pe care le are la dispoziție.

Așa cum se va afirma ca un crez tot mai ferm în această carte, cele trei răspunsuri-cheie sunt: reziliența, conștientizarea și voința politică, vigilența

publică. Reziliența este, în mod evident, în parte o chestiune de minimizare a riscurilor. Țările devin cele mai vulnerabile atunci când sunt excesiv de dependente, fie de surse unice de investiții, energie sau materii prime, fie de anumite importuri sau piețe de export. Unele dintre acestea sunt greu de evitat, dar, ori de câte ori este posibil, diversificarea trebuie să fie o prioritate sub toate aspectele. Dependența Ucrainei de gazul rusesc (și de surplusul de venituri din gazul care traversează teritoriul său spre Europa) a însemnat că a fost vulnerabilă față de întreruperile și restricțiile periodice din aprovizionare – de obicei în miezul iernii. În prezent, chiar dacă Moscova și-ar putea permite să închidă conductele, Ucraina are mai multe opțiuni, inclusiv GNL-ul american. De asemenea, India a depus eforturi pentru a se lipsi de petrolul iranian după impunerea sancțiunilor.

Reziliența este și o chestiune de convingere: capacitatea de a accepta costurile economice ca preț pentru independența politică. Pentru aceasta este nevoie de conștientizare și de voință politică, două fațete ale aceleiași monede. Provocările trebuie să fie discutate, analizate, planificate ca jocuri și jucate ca un joc de război cu aceeași vigoare și candoare precum cele militare convenționale. Reziliența trebuie nu numai să fie integrată în strategiile economice ale unei țări, ci și să fie cerută și din partea campionilor săi corporativi naționali. Pentru companii, acest lucru înseamnă un nivel complet nou de analiză a riscurilor politice și de acoperire a riscurilor de pe anumite piețe și surse de

aprovizionare specifice. Acest lucru nu se poate realiza fără un cost și, deși uneori spiritul public și patriotismul (sau, ceva mai puțin înălțător, teama de publicitate negativă) pot fi un stimulent adecvat, este nevoie să fie aplicat și menținut prin lege, precum și susținut de stat.

De asemenea, guvernele trebuie să facă mult mai mult pentru a se apăra pe ele însele și societățile lor de influența corupției vădite și a corupției indirecte. Există un consens general cu privire la ceea ce este necesar pentru aceasta: transparență adecvată în finanțarea politică și în activitatea de lobby, identificarea proprietarului final beneficiar al organizațiilor implicate în astfel de activități (pentru ca aceștia să nu se poată ascunde în spatele unor societăți și trusturi fantomă), instanțe juridice independente și legi bine elaborate, aplicarea riguroasă a declarațiilor de venit pentru funcționarii publici și pentru guvernanța corporatistă din sectorul privat și o presă liberă și de investigație. Adevărul deprimant este că, în practică, aceste lucruri adesea nu funcționează. Partidele politice nu vor să renunțe la contribuțiile pe care au ajuns să se bazeze, industriile care s-au dezvoltat pentru a facilita aceste fluxuri de bani discutabile nu doresc să se schimbe, iar lobbiștii și clienții lor sunt mulțumiți cu statu-quoul.

Pentru toate acestea va fi nevoie de un angajament politic, deci, de ceva ce ar putea fi dificil de mobilizat și de menținut în fața influenței economice de tip „morcov sau băț". Pe lângă faptul că va trebui să ne concentrăm asupra pericolelor

pentru securitate pe care le implică faptul de a deveni dependenți și apoi modelați de o altă putere, poate fi utilă și aprecierea avantajelor potențiale ale rezistenței. Să luăm în considerare exemplul statului Palau din capitolul anterior, lovit de boicotul chinezesc. Pe termen scurt, acest lucru a adus suferință economică, dar boomul său turistic era, fără îndoială, nesustenabil, ceea ce a dus la creșterea chiriilor și a prețurilor alimentelor și a încurajat construcțiile rapide și precare, fără prea multă reflecție la impactul acestora asupra mediului local. După ce a supraviețuit șocului inițial, Palau se reorientează acum spre un ecoturism cu o valoare mai mare, cu impact de mediu mai redus, și spre o cale de dezvoltare viitoare incontestabil mai sustenabilă și mai umană. În viitor, Palau ar putea simți că are o datorie ironică față de Beijing pentru consecințele neintenționate ale încercării sale de a obține prin intimidare ceea ce își dorea. În mod similar, este posibil ca reacția de fanfaronadă a Chinei la coronavirus să fi salvat Marea Britanie de dominația companiei Huawei.

În cele din urmă însă, nu se poate aștepta altceva de la guverne decât să mențină presiunea și să-și supravegheze propriii donatori, aliați și prieteni, dacă sunt forțate să o facă. Aceasta este sarcina vigilenței publice. Avem guvernele pe care le merităm, iar dacă noi, în calitate de alegători, nu reușim să le cerem reprezentanților noștri politici să ne protejeze autonomia națională, nu putem da vina pe altcineva. Bineînțeles, dacă nu pot obține ceea ce doresc prin utilizarea în mod legitim – sau prin

abuzul de acestea – a companiilor și a structurilor politice, pot apela la cele nelegitime, iar de acest aspect ne vom ocupa în continuare.

Vreți să știți mai mult?

Cel mai bun studiu referitor la lumea corupției, a lobbyului și a finanțării globale ascunse este lucrarea lui Oliver Bullough, *Moneyland: Why Thieves and Crooks Now Rule the World and How to Take It Back,* Profil, 2018. *Kleptopia: How Dirty Money is Conquering the World*, de Tom Burgis, William Collins, 2020, și *The Panama Papers: Breaking the Story of How the Rich and Powerful Hide Their Money*, de Frederik și Bastian Obermayer, Oneworld, 2017, merită, de asemenea, o lectură. *Thieves of State: Why Corruption Threatens Global Security*, de Sarah Chayes, W.W. Norton, 2015, este un studiu clasic despre modul în care grefa*** este o problemă de securitate. Este ușor să ne concentrăm asupra problemei mai degrabă decât asupra soluțiilor, dar lucrarea *Transitions to Good Governance: Creating Virtuous Circles of Anti-Corruption*, editată de Alina Mungiu-Pippidi și Michael Johnston, Edward Elgar, 2017, se referă la ceea ce trebuie făcut.

Capitolul 6

Infracțiunea

În septembrie 2014, Eston Kohver, ofițer al poliției estoniene de securitate (KAPO), se ducea să discute cu unul dintre informatorii săi, un mic contrabandist pe nume Maxim Gruzdev. Întâlnirea urma să aibă loc în pădurea din apropierea satului Miikse, lângă granița cu Rusia, dar nu existau motive speciale de îngrijorare. Nu lucra la un caz de mare risc, sensibil din punct de vedere politic, ci la un caz de urmărire a unor contrabandiști care introduceau țigări contrafăcute și tutun neimpozitat peste graniță, evitând astfel plata accizelor de 30% din Estonia. Este genul de contrabandă măruntă care se desfășoară tot timpul. În plus, avea la îndemână pistolul de serviciu Taurus și o echipă de sprijin era pregătită în apropiere. Ce putea să meargă prost?

Dintr-o dată, în spatele lui au explodat grenade fumigene, ascunzându-l vederii colegilor săi, ale căror stații radio au început în același timp să fie bruiate de emițătoare de nivel militar. Kohver însuși a fost amețit de o grenadă luminoasă paralizantă și în câteva secunde a fost înhățat de către comandourile puternic înarmate din trupele de elită Alpha ale forței antiteroriste din Serviciului Federal de Securitate al Rusiei (FSB), toți purtând cagule și veste antiglonț. L-au transportat peste graniță. În aceeași zi era la

Moscova, acuzat de intruziune pe teritoriul Rusiei într-o misiune de spionaj – chiar dacă gărzile de frontieră ale Rusiei, care, evident, nu fuseseră puse la curent cu complotul, au semnat un comunicat comun cu omologii lor estoni, confirmând că acțiunea avusese loc de cealaltă parte a frontierei. Avea să treacă un an până când Kohver se va întoarce acasă, dat la schimb pentru Alexei Dressen, un ofițer KAPO care lucrase pentru ruși. Dar nu acesta fusese motivul pentru care Kohver fusese răpit.

S-a aflat că micii contrabandiști pe care îi investiga erau sub controlul rușilor. Li se permitea să se deplaseze liber peste graniță în schimbul efectuării unor misiuni de spionaj la scară mică. În plus, aceștia primeau o parte din profiturile lor în conturile bancare europene pe care le aveau la dispoziție rușii și pe care le puteau folosi ca sursă de *ciornaia kassa* – „cont negru" – pentru a face rost de bani. Acestea sunt fonduri fără amprente aparente ale Kremlinului pe ele, care pot fi apoi folosite în operațiuni politice în Europa.

Gruzdev s-a dovedit a fi, de fapt, doar unul dintr-o serie de astfel de contrabandiști transformați în agenți: KAPO a identificat cel puțin cinci, adesea etnici ruși cu cetățenie estonă – prăbușirea URSS din 1991 a lăsat tot felul de comunități amestecate și în derivă în spațiul postsovietic –, care fuseseră recrutați în acest mod. De regulă, la un moment dat, aceștia erau racolați sau cădeau altfel în dizgrația FSB și li se oferea posibilitatea de a alege între o

înțelegere și închisoare – ba mai rău chiar, o închisoare rusă. Nu e de mirare că acceptau înțelegerea.

Aceștia nu sunt pești mari. Într-adevăr, estonii îi numesc *prügikala*, „peștișori" sau „plevușcă". Pot fi folosiți pentru a aduna informații de bază. Unul dintre ei, Pavel Romanov, a început prin a transmite rușilor informații despre polițiștii de frontieră estoni, după care a fost însărcinat să caute informații despre instalațiile militare și genul de informații personale pe care niciun satelit de spionaj sau de interceptare a comunicațiilor nu le poate aduna: bârfe despre polițiștii și ofițerii de securitate, cine avea probleme cu băutura, cine avea probleme cu banii, cui îi fugeau ochii după femei.

Nimic din toate acestea nu era de importanță critică, dar arta de a aduna informații se referă la fel de mult la colectarea cu răbdare a acestor tipuri de amănunte, care într-o zi pot deveni la fel de valoroase – poate fi recrutat acel ofițer care joacă jocuri de noroc? – ca operațiunile majore și loviturile de spionaj. Fiecare dintre acești peștișori era un agent mărunt, o sursă minoră de venit, dar și o investiție și o pierdere minore atunci când erau prinși. Dar, împreună, ei și alți peștișori pe care KAPO nu i-a prins încă suplimentează operațiunile obișnuite de informații și de influențare ale Moscovei.

Iar acesta nu este singurul teatru de operații pentru astfel de activități. De exemplu, fără îndoială, cel mai eficient dintre așa-numiții „ilegali" – agenți ruși cu o bună acoperire descoperiți în SUA în 2010

(pentru care Moscova trebuie să fi cheltuit milioane de euro și care probabil că nu a fost niciodată prezentat altfel decât cel mai bun loc de unde poți cumpăra un latte în centrul orașului Washington) – a fost „Christopher Metsos", al cărui nume real era probabil Pavel Kapustin. Când restul rețelei a fost spulberat de FBI, „Metsos" a ajuns până în Cipru, unde i s-a pierdut urma. Mai mulți ofițeri de securitate europeni mi-au spus că ei cred că fusese adus în Grecia de către un grup de traficanți de persoane profesioniști – experți, la urma urmei, în trecerea clandestină a oamenilor peste granițe –, de unde a putut fi apoi recuperat și dus înapoi în Rusia.

Legătura dintre gangster și spion

Nu este nimic nou în faptul că infractorii sunt recrutați ca agenți în războaiele declarate și nedeclarate. Asasinii plătiți au fost o armă obișnuită în luptele dintre orașele-stat din Renașterea italiană, dintre principate și familii. După cum s-a menționat deja, corsarii – pirați autorizați – au fost folosiți din cele mai vechi timpuri. În cel de-Al Doilea Război Mondial, guvernul american și Mafia au avut propriile înțelegeri. Mai întâi, gangsterii i-au urmărit pe spionii și pe sabotorii Axei din docurile din New York în numele Oficiului de Informații Navale al Statelor Unite, iar mai târziu și-au extins activitatea și la suprimarea protestelor muncitorești. Cu timpul, aceștia vor furniza aliați locali și informații pentru a-i ajuta pe Aliați să cucerească Sicilia în 1943,

primind în schimb mână liberă să se restabilească în sudul Italiei și recâștigând astfel o mare parte a terenului pierdut din cauza poliției fasciste.

În timpul Războiului Rece, Mafia a fost angajată să-l ucidă pe liderul revoluționar cubanez Fidel Castro și, în timp ce o parte a ei din Washington a luptat cu disperare împotriva cartelurilor de cocaină din America Latină și a prietenilor și acoliților acestora, o altă parte a fost folosită împotriva influenței sovietice. S-a trecut cu vederea faptul că forțele Contras cumpărau arme pentru lupta împotriva regimului revoluționar din Nicaragua cu profiturile obținute din cocaină. Dictatorul militar din Panama, Manuel Noriega, individ care a făcut milioane de dolari transformându-și țara într-un paradis al traficanților, a fost un aliat apropiat al CIA până când modul brutal în care „Față de ananas" își guverna țara și corupția lui din ce în ce mai flagrantă au determinat SUA să-l răstoarne de la putere în 1989.

Dar americanii nu au fost singurii care au apelat la lumea interlopă pentru a recruta agenți și aliați convenabili. Încă de la început, sovieticii i-au folosit pe infractori ca instrumente locale, de la alcătuirea poliției lor secrete până la controlul lagărelor de muncă (GULAG). Era puțin probabil să se jeneze să-i folosească în străinătate. Ei au găsit o rezervă specială de cadre în gherile, radicali, revoluționari și teroriști. Banda Baader-Meinhof din Germania (preferau să-și spună Facțiunea Armata Roșie) a primit la un moment dat chiar azil în Polonia controlată de sovietici.

În ceea ce îi privește pe palestinieni, care o perioadă au deturnat avioane pe o scară aproape industrială, transfugul român Ion Mihai Pacepa afirma că generalul Aleksandr Saharovski, șeful departamentului de informații externe al KGB-ului, se lăudase că „deturnarea de avioane este invenția mea".

Cu toate acestea, ei nu s-au ferit să folosească și infractori nonideologici. De exemplu, în anii '70, când a permis unui număr mai mare de evrei să emigreze în SUA, Moscova a folosit acest lucru ca pe o oportunitate pentru a-și goli închisorile de infractorii de carieră evrei. Cei mai mulți și-au construit alte vieți noi, legale, dar unii, precum Evsei Agron, gangsterul care a devenit șeful cartierului Brighton Beach al rușilor și evreilor din New York – și al cărui instrument preferat era bastonul electric pentru vite –, au rămas la modul lor de viață infracțional. Moscova a transferat astfel una dintre problemele ei asupra rivalului geopolitic, iar unii dintre gangsterii expulzați puteau chiar să devină potențiali agenți în viitor. Între timp, aliații sovietici și statele clientelare, de la Cuba la Bulgaria, au fost implicați în traficul de droguri și de arme, sub supravegherea KGB-ului, pentru a combina provocarea necazurilor pentru Occident cu câștigarea dolarilor atât de necesari.

Noua ordine mondială interlopă

În umbra lumii interlope globale de după Războiul Rece, criminalitatea, de la recrutarea de gangsteri și manipularea fluxurilor de droguri, arme

și migranți, până la simpla corupție, a devenit din ce în ce mai importantă în noile conflicte geopolitice. Gangsterii ajută statele paria să încalce sancțiunile și să strângă fonduri. Coreea de Nord, de exemplu, a oficializat acest lucru în așa fel încât Biroul 39 al Comitetului Central al Partidului Muncitorilor din Coreea, cu toată denumirea sa pompoasă, este de fapt biroul pentru crimă organizată a Regatului Eremit. Face trafic de metamfetamine (fabricate în laboratoare guvernamentale), de bancnote străine false (tipărite în monetăria guvernamentală) și contrabandă cu orice, de la cărbune la textile false „Made in China" (toate provenind, desigur, din minele și fabricile guvernului). Adesea, colaborează cu alte organe ale statului pentru a strânge fonduri: potrivit UE, a fost în spatele unei înșelătorii prin care Corporația Națională de Asigurări din Coreea a fost implicată în fraude internaționale, despre care un dezertor a declarat că aduc Phenianului un câștig de zeci de milioane de dolari în fiecare an. O mare parte din suma estimată între 500 de milioane și 1 miliard de dolari pe care le obține în fiecare an se duce pe susținerea stilului de viață al liderului suprem Kim Jong-un, dar a finanțat și programul nuclear al țării și a cumpărat și computerele avansate pe care le folosesc hackerii nord-coreeni pentru a comite infracțiuni cibernetice – făcând astfel și mai mulți bani – și pentru a-și hărțui adversarii din întreaga lume.

Coreea de Nord nu este nici pe departe singura țară care a reușit să ocolească sau să minimizeze sancțiunile prin infracționalitate. Deși cei care s-au

autofinanțat prin „minerale de conflict", precum „diamantele însângerate" în valoare de 125 de milioane de dolari pe an pe care brutalul Front Unit Revoluționar din Sierra Leone le-a scos prin contrabandă pe piețele internaționale, au fost, în principal, lorzii războiului și insurgenții, totuși poate fi vorba și de state ca atare. În 2004, Republica Congo a fost expulzată din Procesul Kimberley al ONU, un sistem gândit tocmai pentru a exclude „diamantele însângerate", pentru că regimul profund al lui Sassou Nguesso reușise să exporte de o sută de ori mai multe diamante decât produsese oficial. În mod clar, era vorba de o încălcare a sancțiunilor, de diamante de fațadă extrase din minele de dincolo de granițe, în Republica Democrată Congo și în Angola. Cu toate acestea, timp de câțiva ani, au oferit o sursă de venit suplimentară profitabilă pentru un guvern care, altfel, avea puțini prieteni și un cerc de conducători cu gusturi scumpe.

Iranul se află sub sancțiuni, de aceea Corpul Gardienilor Revoluției intră în afacerea de contrabandă cu heroină (și impozitează contrabanda peste granițele Iranului efectuată de bandele existente) ca să strângă fonduri pentru modernizare și pentru operațiunile sale din străinătate. Forța sa de elită, Quds, transportă heroina afgană în Europa, unde o vinde rețelelor infracționale locale, iar guvernul SUA l-a identificat pe generalul Gholamreza Baghbani, unul dintre ofițerii superiori ai Gardienilor Revoluției, drept „traficantul special desemnat pentru narcotice". Venezuela este supusă unor sancțiuni, dar, conform

guvernului american, a redus sancțiunile împotriva traficanților de droguri, inclusiv împotriva narcoteroriștilor din mișcarea columbiană FARC, dându-le posibilitatea să-și transporte liber marfa și permițând avioanelor lor să zboare nestingherite deasupra țării, în schimbul unei cote-părți.

În anii '90, însă, cea mai mare teamă era că infractorii ar putea achiziționa materiale nucleare sau chiar arme din arsenalele dezafectate și necontrolate ale fostei Uniuni Sovietice. Aceasta deținea aproximativ 39 000 de arme nucleare și aproximativ 1,5 milioane de kilograme de plutoniu și uraniu puternic îmbogățit. Ar putea gangsterii să silească unele țări să plătească răscumpărări sau să vândă focoase nucleare statelor bandițești care doresc să cumpere o capacitate nucleară gata de utilizare? Nu era o temere complet ridicolă. În 1993, de exemplu, doi ofițeri de marină ruși ghinioniști au mers cu mașina la șantierul naval Sevmorput din afara orașului-port Murmansk din nordul țării și au trecut de cei doi soldați plictisiți care stăteau de pază la poartă printr-un procedeu simplu: s-au strecurat printr-una dintre cele câteva găuri din gardul de securitate. Au tăiat cu ferăstrăul lacătul vechi de la ușa buncărului care conținea combustibil pentru submarine nucleare și au furat trei din cele 100 de bare de uraniu pe care le-au găsit acolo. După cum au remarcat mai târziu anchetatorii militari nemulțumiți, „până și cartofii sunt păziți mai bine". Hoții au fost prinși șase luni mai târziu, când s-au

confesat unui coleg, în speranța că acesta îi va ajuta să vândă uraniul – nici măcar nu se gândiseră cum să vândă uraniul atunci când comiseseră furtul.

Aceștia nu erau chiar lorzi ai crimei, iar aceasta ne ajută să explicăm de ce situațiile extreme à la James Bond ale celui mai rău scenariu nu s-au adeverit niciodată. În fond, așa cum mi-a spus o dată un oficial israelian, probabil nu chiar fără nicio fără legătură cu agenția lor de informații cu dinți ascuțiți, Mossad: „Gangsterii vor să se bucure de profiturile lor. Ei știu că dacă ar amenința statul Israel, ca să nu mai vorbim de a le vinde teroriștilor o bombă nucleară, nu ne vom calma niciodată, nu vom renunța niciodată, nu vom lăsa nimic să stea în calea răzbunării noastre."

A existat un fel de piață interlopă de materiale nucleare, deși, de obicei, mai degrabă ca în cazul Murmansk, erau doi șmecheri cu un portbagaj plin de deșeuri radioactive de nivel scăzut, obținute de la o fabrică de scanere medicale. De cele mai multe ori, aceștia sfârșesc încercând să vândă prada unor ofițeri de poliție sub acoperire. Astfel, a apărut o întreagă economie în jurul complet miticului „mercur roșu". Se presupune că acesta ar fi fost o invenție sovietică supersecretă, de tipul unei chei alchimice pentru orice, de la bombe atomice până la peliculă de acoperire pentru avioanele invizibile. Pentru o vreme, acest lucru a generat o economie stranie autosustenabilă, căci escrocii încercau să convingă potențialii cumpărători să plătească 100 000, 200 000 de dolari sau chiar, într-un caz aberant, 1,8 milioane de dolari pentru un kilogram

de ceea ce adesea nu era altceva decât un lichid roșu oarecare, ușor iradiat pentru a adăuga verosimilitate. Între timp, teroriștii (printre care se presupune că se număra și Osama bin Laden), statele banditești și agențiile de informații care desfășoară operațiuni sub acoperire – toate au încercat să cumpere materialul, dându-le și mai mult curaj escrocilor. Până în anii 2000, această piață a falsului se cam stinsese de la sine, dar a existat încă o bizară revigorare în Arabia Saudită în 2009. S-au răspândit zvonuri că mașinile de cusut Singer aveau mercur roșu în ace. De ce să fi fost așa, nu s-a explicat niciodată cu adevărat, dar cu toate acestea prețul de piață pentru mașinile respective a crescut brusc înzecit. Văzând că apare o nouă piață profitabilă, bandele au început să spargă magazinele și depozitele croitorilor ca să le fure. În ce măsură achizițiile, ca și furturile, au fost în esență „raiduri speculative" – căci oamenii sperau că piața va mai crește în continuare –, nu se știe cu certitudine, deși au existat zvonuri inevitabile despre o anumită forță care ar fi dorit să cumpere mașini de cusut, de la o firmă multinațională din Kuweit până la jucători și mai obscuri.

Dar adevărații comercianți nucleari poartă costume și halate de laborator. Fizicianul nuclear pakistanez dr. Abdul Qadeer Khan a fost omul din spatele industriei de îmbogățire a uraniului din țara sa, pion esențial în programul de arme nucleare, cel care a transmis secretele învățate anterior lucrând la Corporația Europeană de Îmbogățire a Uraniului prin Centrifugare. A înființat de asemenea o serie de

companii de fațadă pentru a cumpăra componentele pe care Pakistanul nu le putea construi. Dar nu s-a oprit aici, iar așa-numita rețea AQ Khan a fost asociată nu doar cu traficul de bombe sau izotopi, ci și de *know-how*: datorită ei, Iranul și Libia și-au putut construi propriile centrifuge de îmbogățire. În plus, Pakistanul avea nevoie de tehnologie de rachete pentru a-și livra bombele, iar Coreea de Nord avea rachete, dar dorea să amplaseze pe ele ceva mai pirotehnic, așa că, de-a lungul anilor '90, Khan a intermediat un schimb constant de cunoștințe între cele două țări, iar sancțiunile s-au transformat într-un schimb reciproc de informații. În 2004, acțiunile lui Khan au fost oficial condamnate de Islamabad, iar acesta a fost plasat în arest la domiciliu, dar foarte confortabil, pe proprietatea lui întinsă de la periferia capitalei. Cu toate presiunile SUA, în 2009 a fost eliberat în mod oficial. De atunci, este sărbătorit ca un erou național, Mohsin e-Pakistan, sau salvatorul Pakistanului. Cine spune că infracțiunea nu este rentabilă?

Cu alte cuvinte, cu o cifră de afaceri anuală estimată la peste un trilion de dolari și o interconectare care se întinde pe tot globul, lumea interlopă devine un instrument tentant și periculos pentru a sfida ordinea internațională. Există întotdeauna un cost când faci acest lucru, în ceea ce privește reputația internațională și chiar securitatea internă (întrucât înțelegerile cu infractorii sunt predispuse la renegocieri), dar, dacă alternativa este capitularea, atunci aceste regimuri vor fi, în general,

foarte dispuse să plătească acest cost. În plus, lumea interlopă nu este doar un element în esență defensiv, capabil să atenueze impactul presiunilor din exterior; poate fi folosită și ca un instrument foarte ofensiv, o armă care poate fi negată oricând și, în același timp, asimetrică, pe care chiar și cea mai mică țară poate să o folosească împotriva uneia mai mari – dacă este pregătită să-și asume riscul.

„Hackeri patrioți" și mercenari cibernetici

Dark Basin este, sau poate că a fost, un grup de hackeri care putea fi angajat cu contract. Se pare că a creat nu mai puțin de 28 000 de pagini web care arătau ca niște site-uri populare precum YouTube și Dropbox, spre care e-mailurile false au încercat să direcționeze sute de jurnaliști, grupuri de susținere, politicieni și companii. Acestea făceau parte din așa-numitul „spear phishing", încercând să determine victimele să-și tasteze parolele, care puteau fi folosite după aceea pentru a le accesa datele de identificare și e-mailurile. Printre ținte s-au numărat militanți pentru protecția mediului cum ar fi Greenpeace și Union of Concerned Scientists, care au intrat în conflict cu industria petrolieră, precum și criticii unei companii germane de tehnologie, suspectată de fraudă contabilă. Unii au sfârșit prin a fi bombardați zilnic cu e-mailuri, alții au avut parte de scurgeri din corespondența privată pe internet.

Un raport realizat de Citizen Lab, o inițiativă a Școlii Munk pentru Afaceri Globale și Politică Publică de la Universitatea din Toronto, afirmă că „este o probabilitate foarte mare" ca aici să fie vorba

de o companie indiană numită BellTroX InfoTech. O firmă obscură de consultanță în domeniul tehnologiei, a cărei adresă este o încăpere aflată deasupra unui chioșc de ceai, se prezintă totuși ca furnizor de informații cibernetice cu sloganul pompos „Tu dorești, noi facem!" Ceea ce doresc anumiți clienți, care își ascund identitatea sub un văl gros de organizații de fațadă, acorduri de confidențialitate și documente juridice și firme legale, este, se pare, să sâcâie, să intimideze și să se amestece în viața privată a dușmanilor lor, iar cineva „a făcut aceasta".

Acest lucru face parte dintr-o tendință mai largă de creștere a numărului de mercenari cibernetici organizați care pot face orice, de la spargerea și pătrunderea în rețele de comunicații securizate și până la hărțuirea persoanelor, și care își vând serviciile oricui le dorește. La început, era vorba de infractori și de sectorul privat. Dorește cineva să subtilizeze 50 000 de puncte de recompensă din partea hotelului din contul altcuiva? După cum afirmă Dell SecureWorks, prețul este de numai 10 dolari. Dar pentru 10 000 de dolari pe lună, un hacker britanic cunoscut sub numele de Spdrman a fost angajat de o persoană de rang înalt de la o companie de telecomunicații din Liberia pentru a ataca un rival, lucru pe care l-a făcut în 2016 cu un entuziasm atât de exagerat, încât a făcut să se prăbușească întregul internet din Liberia.

Hackerii vor apărea mereu pe parcursul acestei cărți: pe măsură ce o parte tot mai mare din lume devine electronică și virtuală, s-ar putea ca la un

moment dat să considerăm că este redundant să vorbim în mod particular despre „infracționalitatea informatică", pur și simplu pentru că foarte multe infracțiuni vor fi migrat pe internet. Cu siguranță, internetul este cel mai bun prieten al națiunii ostile și al gangsterilor lacomi deopotrivă. Cu toate acestea, merită să zăbovim pentru o vreme asupra modalităților specifice în care statele utilizează noile capacități ale internetului.

Uneori, chiar statele desfășoară activități asociate cel mai adesea cu infractorii cibernetici obișnuiți. Biroul General de Recunoaștere din Coreea de Nord, de exemplu, a fost implicat într-o serie de jafuri online, astfel încât, în 2019, un raport al Consiliului de Securitate al ONU a estimat că hackerii acestuia au furat aproximativ 571 de milioane de dolari în doar 20 de luni de activitate. Bilanțul infracțiunilor puse pe seama Phenianului este impresionant: furtul a 81 de milioane de dolari din contul Băncii Centrale a Bangladeshului din Rezerva Federală din New York în 2016; 13,5 milioane de dolari din contul băncii Cosmos a Indiei, în 2018; 10 milioane de dolari din rețeaua de bancomate a Băncii Statului Chile. Pentru o țară care plutește la limita înfometării, astfel de atacuri sunt o modalitate valoroasă și viabilă de a strânge fonduri – dând cu tifla lumii exterioare ostile.

Alteori, statele îi recrutează pe hackeri. Pe măsură ce diversele agenții de informații și de securitate concurente au început să aprecieze valoarea operațiunilor cibernetice, Serviciul de Informații Externe al Ministerului de Externe (SVR) și

Serviciile de Informații Militare (GRU) au acceptat calea convențională, angajând tineri absolvenți de informatică și dezvoltându-le capacitățile cibernetice. Serviciul Federal de Securitate (FSB) – vechiul loc de muncă al lui Vladimir Putin, mai arogant și mai puțin constrâns de reguli și tradiții – a crezut că o poate lua pe scurtătură. Avea de mult timp legături strânse cu lumea hackerilor. Acestea i-au stimulat pe „hackerii patrioți", atunci când Moscova și-a dorit atacuri masive împotriva unor ținte ca Estonia în 2007 (din cauza unei dispute legate de eliminarea monumentelor rusești), Georgia în 2008 (în timpul scurtului război ruso-georgian) și Ucraina din 2014 (în paralel cu intervenția politico-militară). Mulți au fost sincer încântați să-și ajute țara, iar altora li s-a oferit în esență posibilitatea de a alege între participare și închisoare.

FSB a mers mai departe și le-a oferit un loc de muncă unor hackeri în cadrul ȚIB, Centrul pentru Securitatea Informațiilor, tot ca o alternativă la închisoare. Era o ofertă pe care nu o puteau refuza. Totuși, nu este surprinzător că mulți dintre ei nu s-au metamorfozat brusc în drone loiale ale statului doar pentru că li s-a dat o identitate militară și un grad. Ceea ce FSB a considerat a fi o modalitate abilă de a dobândi un avantaj în fața rivalilor săi și de a valorifica talentele hackerilor a dus de fapt la situația în care infractorii au obținut posibilitatea de a-și comite infracțiunile cu sprijinul deplin al statului sau pentru a pune bețe în roate vechilor tovarăși. De exemplu, maiorul Dmitri Dokuceaiev,

care, în calitate de hacker, a purtat numele de „Forb", a fost acuzat de FBI că i-a angajat pe cei trei hackeri care au furat datele a jumătate de milion de utilizatori Yahoo în 2014: pe el îl interesau informațiile, iar hackerii puteau apoi să vândă restul.

Cu toate acestea, tentația de a folosi acest acces în propriile scopuri a părut irezistibilă. Se poate spune că acesta a fost principalul motiv pentru care deveniseră hackeri. Destul de jenant, la sfârșitul anului 2016, FSB a fost nevoit să-l aresteze pe Dokuceaiev, împreună cu directorul adjunct al ȚIB, Serghei Mihailov. Aceștia au fost în cele din urmă condamnați pentru acuzații de trădare, dar se pare că au fost, de asemenea, implicați într-o serie de operațiuni penale. Nu în ultimul rând, aceștia aveau legătură cu Anonymous International, un grup de hackeri cunoscut pentru scurgeri de documente guvernamentale rusești și informații jenante despre înalți demnitari, uneori pentru bani, alteori din răutate, postându-le pe blogul lor, *Șaltai Boltai* („Humpty Dumpty").

Desigur, aceasta nu este doar o problemă rusească. Atât hackerii chinezi, cât și cei nord-coreeni angajați de stat lucrează la negru pentru câștigul lor personal. De exemplu, grupul de hackeri cunoscut în Occident sub numele de Advanced Persistent Threat (APT) 17 este condus de biroul din Jinan al Ministerului Securității Statului din China, dar instrumentele și stilul de operare s-au dovedit a fi identice cu cele ale grupului hackerilor din APT 41, o echipă implicată în hackingul privat și care pot fi chiar angajați. În mod grăitor, membrii

APT 41 și cei ai APT 17 nu par să opereze niciodată în același timp, ceea ce confirmă bănuiala că sunt aceiași: operatori guvernamentali care utilizează după orele de program instrumentele avansate pe care le au la dispoziție pentru a se îmbogăți.

Oricum ar fi, estomparea granițelor dintre rețelele de stat legale și rețelele ilegale, între infracționalitate și statalitate, este vizibilă cel mai mult pe tărâmurile necontrolate și în schimbare rapidă ale spațiului cibernetic. Acestea reprezintă noi oportunități, uneori infracțiuni cu totul noi. Ironia este că cealaltă oportunitate specială pentru state de a recurge la gangsteri ca instrument de război ascuns este – dacă excludem smulgerea unui măr din Pomul Cunoașterii – cea mai veche fărădelege: asasinatul.

Asasinat S.R.L.

Rojava este o regiune din nordul Siriei, a cărei majoritate kurdă s-a ridicat împotriva regimului brutal al lui Bashar al-Assad, dar care s-a opus în egală măsură atât jihadiștilor din Statul Islamic, cât și guvernului turc vecin, care de generații întregi îi asuprește pe kurzii de pe teritoriul său. Au sperat ca, în mijlocul haosului Războiului Civil Sirian, să-și poată forma propria structură politică independentă sau, cel puțin, să obțină un teritoriu autonom. În octombrie 2019, Hevrin Khalaf, secretara generală a partidului kurd Viitorul Siriei, mergea cu mașina împreună cu alte două persoane pe autostrada M4, când câțiva bărbați înarmați au oprit mașina și au

tras-o afară din ea. A fost executată pe marginea drumului, iar corpul ei ciuruit de gloanțe a fost filmat cu un telefon și pus pe internet.

Aceasta s-a întâmplat la câteva zile după ce armata turcă își lansase ofensiva în nordul Siriei, hotărâtă să pună capăt cu fermitate oricărei perspective a unui stat kurd sirian. Crima a fost țintită clar, nu a fost un act de violență întâmplător. Familia ei, partidul Viitorul Siriei și organismele internaționale pentru drepturile omului suspectează că a fost comisă de Ahrar al-Sharqiya, o miliție islamistă înarmată și finanțată de Ankara. După cum a precizat Amnesty International, Turcia „externalizează crimele de război unor grupuri armate".

Există întotdeauna momente când statele vor să ucidă – și chiar simt nevoia să ucidă. Își pot folosi propriii agenți, dar acest lucru presupune tot felul de riscuri, mai ales în societatea modernă, suprasaturată de mijloace de supraveghere, în care fiecare smartphone, fiecare cameră de supraveghere, fiecare zbor computerizat sau înregistrare la un hotel poate genera o pistă. Atunci când l-au ademenit pe jurnalistul disident Jamal Khashoggi la consulatul din Istanbul pentru a-l ucide, cei 15 membri ai echipei de la Direcția Generală de Informații din Arabia Saudită nu aveau nici cea mai mică idee că erau înregistrați și că acest lucru va deveni un scandal internațional. În 2018, când au încercat să-l otrăvească pe fostul spion Serghei Skripal, cei doi ofițeri GRU nu aveau nici cea mai mică idee că vor fi identificați atât de repede sau că

acest lucru va declanșa un val internațional de expulzări care va viza 153 de agenți și diplomați ruși din 27 de țări.

Și asasinatele au devenit prea greu de ascuns, prea provocatoare pentru a fi ignorate. (Și nu toată lumea se poate baza pe drone pentru a-i ucide pe cei pe care ar vrea să-i știe morți sau eliminați din acțiune.) Dar statul poate apela la profesioniștii din domeniul crimei atunci când vrea să ajungă și să lovească pe cineva. În întreaga Europă au fost uciși mai mulți ceceni care fie luptaseră împotriva Moscovei în cele două războaie de independență eșuate, fie furnizaseră rebelilor fonduri și sprijin. De nenumărate ori, ucigașii s-au dovedit a fi gangsteri angajați pentru aceste misiuni. De exemplu, hoții de mașini neonaziști din Moscova, care s-au dus în 2011 în Turcia doar pentru a împușca trei ceceni și apoi s-au întors acasă. Sau ucigașul plătit căutat de poliție – al cărui cazier penal fusese șters în mod misterios –, care în 2019 s-a dus la un cecen din Berlin și l-a împușcat de două ori în cap. Toată lumea presupune că mâna Moscovei a apăsat pe trăgaci, dar de dovedit este mult mai greu.

Rușii sunt deosebit de dispuși și capabili să folosească gangsteri ca agenți, dar nu sunt singurii, mai ales dacă lărgim aria de acțiune și includem pe lângă crimă folosirea violenței și intimidării. În 1997, după ce a recâștigat controlul asupra Hong Kong-ului, China a încurajat în mod special Triadele să rămână pe loc, spunând că „Triadele patriotice" nu aveau de ce să se teamă. Dar, în mod clar, a existat un quid pro quo și, începând din 2014,

protestatarii împotriva Beijingului au fost atacați de bande de huligani care au dat dovadă de și mai puțină reținere decât poliția. Acest lucru nu se limitează nici la Hong Kong: Partidul Promovării Unificării Chinei din Taiwan a fost fondat de un fost lider al triadei Bambusul Unit, care a petrecut mult timp pe continent. Acesta organizează în mod regulat proteste violente, nu în ultimul rând pentru a destabiliza țara și pentru a-i submina instituțiile și viabilitatea democratică.

Războiul expediționar, în stilul *Nașului*

Contează cu adevărat acest tip de operațiuni în marea schemă a lucrurilor? Deși infractorii, precum hackerul care a făcut să se prăbușească Liberia, pot juca un rol în tipul de anarhie transformată în armă pe care o discutăm în Capitolul 11, în general, ei nu vor doborî o țară și nici nu vor forța o schimbare de 180 de grade a politicii, deși pot submina sancțiunile. Impactul real al transformării infracționalității în armă este mult mai subtil. Acesta reprezintă un multiplicator cu forță substanțială pentru alte mijloace agresive de coerciție și persuasiune, care pot fi – și sunt folosite – cu scopul de a strânge fonduri din „conturile negre" pentru a sprijini subversiunea politică. Sunt capabili să-i reducă la tăcere pe cei care denunță lipsa de integritate și pe criticii supărători. Piratează informații compromițătoare pe care le pot exploata spionii dumneavoastră. În ultimă instanță, așa cum au demonstrat americanii de ieri în Sicilia și rușii de

astăzi în Ucraina, statele ostile se pot folosi chiar și de crima organizată pentru a-și netezi calea spre operațiuni militare mai convenționale.

În al doilea rând, ele erodează resursele politice și economice ale unui stat-țintă. Dacă vă trec granițele contrabandiștii fără să fie pedepsiți, dacă hackerii par capabili să se joace cu sistemele voastre critice fără probleme, dacă bandele se luptă și se ucid pe străzile voastre fără jenă, atunci care mai este credibilitatea statului și care este probabilitatea ca oamenii să înceapă să caute soluții alternative și radicale la problemele lor? Retorica dură față de criminalitate a facilitat ascensiunea populiștilor autoritari corupți, de la Rodrigo Duterte în Filipine (care a jurat „să umple Golful Manila cu cadavrele infractorilor") la Jair Bolsonaro în Brazilia (care a afirmat că „un polițist care nu ucide nu este polițist"), mulți dintre ei adoptând așa-numita abordare „plătește ca să joci", prin care țările și companiile străine pot să încalce legile locale și să modeleze politica, dacă în felul acesta au de profitat persoanele potrivite. Alteori, necesitatea de a lupta împotriva criminalității poate chiar să expună o țară la șantaj. De exemplu, în regiunea Karen din Myanmar, de mult timp teatrul unui conflict violent între separatiști și forțele guvernamentale, au apărut tot felul de afaceri infracționale, precum cazinouri ilegale și zone industriale, în mare parte legate de Triadele forțate să plece din Cambodgia. Problema a căpătat o asemenea amploare, încât Myanmar a

trebuit să apeleze la ajutorul Chinei pentru rezolvarea acesteia, consolidând astfel și mai mult dependența față de vecinul său din nord.

În general, infracțiunea costă. În 2019, Agenția Națională Britanică pentru Combaterea Infracționalității a estimat că infracțiunile grave și organizate au costat țara cel puțin 37 de miliarde de lire sterline pe an: aproape cam tot atât cât bugetul total al apărării din Regatul Unit. Dacă sunteți nevoiți să redirecționați resurse pentru patrulele vamale și centrele de tratare a drogaților, pentru programele de restituire a fraudei și de restructurare a poliției, atunci acei bani nu pot fi cheltuiți pe armată, pe ajutor extern sau pe alte instrumente de proiecție a puterii. Vorbind de proiecția puterii, statele pot folosi lumea interlopă pentru a ocoli și submina sancțiunile și alte tipuri de instrumente folosite adesea pentru a încerca să limiteze acțiunile regimurilor agresive sau transgresive.

Mai mult chiar, penetrarea economică descrisă în capitolele anterioare se realizează adesea împreună cu sau în colaborare cu infractorii. Operațiunea Sidewinder a fost o investigație comună a Poliției Regale Canadiene Călare și a Serviciului Canadian de Securitate și Informații, care a vizat achiziționarea strategică de întreprinderi și proprietăți de către triadele chineze legate de agențiile de informații ale Beijingului. Pe această bază, s-a ajuns la concluzia că „China rămâne una dintre cele mai mari amenințări actuale la adresa securității naționale a Canadei și a industriei canadiene". Poate că acest lucru nu este un șoc; mai

alarmant ar putea fi faptul că raportul datează din 1997 și că acesta a fost suprimat, apărând mai târziu în formă mult diluată. Ottawa părea chiar și atunci reticentă să recunoască existența unei „legături între gangsteri și spioni" și să supere Beijingul. Dar același tipar a apărut de fiecare dată de atunci, din Australia până în Zimbabwe. Rușii pot strânge informații folosind „plevușcă", dar spionii și influencerii ascunși ai Chinei călăresc pe rechinii din țara lor.

Poliția înseamnă securizare

Relația dintre infracționalitate și stat a fost întotdeauna complexă. Nu este vorba doar de câțiva gangsteri care sunt folosiți pentru intimidare sau pentru obținerea de informații. La fel cum procesele de creare a statului din epocile medievale târzii și renascentiste s-au inspirat din tacticile crimei organizate – așa cum observa Charles Tilly –, la fel și astăzi granițele dintre state și bande au devenit mai permeabile decât suntem dispuși să recunoaștem. Pirații din statul federat somalez Puntland s-au reinventat ca vânători de pirați atunci când au încheiat un acord convenabil cu comunitatea internațională, iar în acest proces și-au format propriul stat de facto. E drept că acesta încă nu are recunoaștere oficială, dar are propria marină, steag, canal de televiziune și aeroport. Porțiunea separatistă din Moldova care se numește Republica Moldovenească Nistreană a fost creată, de asemenea, în anii '90 ca o afacere comună între gangsterii locali și imperialiștii ruși. Războiul în

curs de desfășurare din sud-estul Ucrainei își datorează o parte din longevitate modului în care „republicile populare" sunt conduse de interesele baronilor războiului și ale contrabandiștilor, care își declară loialitatea față de Moscova, dar fac adesea bani chiar pe seama acesteia.

Dacă granițele dintre infracționalitate și statalitate au devenit mai încețoșate ca oricând, atunci trebuie să o tratăm și pe prima cu aceeași seriozitate ca și pe cea de-a doua. La urma urmelor, lumea interlopă este adesea definită de toleranțele „lumii de sus". După 11 septembrie 2001, de exemplu, necesitatea de a combate Al-Qaeda a dus la o campanie de succes condusă de SUA împotriva finanțării terorismului. Rețelele care transportau și spălau „banii negri" au înțeles că era periculos și costisitor să gestioneze fonduri jihadiste și fie au refuzat, fie au mărit prețurile până la niveluri împovărătoare. (Al-Qaeda a fost uneori nevoită să apeleze la curieri care transportau valize cu diamante și bancnote – mulți dintre aceștia au profitat de ocazie și au dispărut, începând apoi o viață nouă bine finanțată.) Cu toate acestea, de atunci, noi nu am reușit să învățăm lecțiile de mai mare amploare. Nu am anihilat canalele și brokerii care transferă și spală bani în toată lumea pentru infractori, cleptocrați, miliardari individuali și corporații care se sustrag de la plata taxelor și a impozitelor; i-am convins doar să nu facă afaceri cu un anumit client foarte exact definit.

De asemenea, cu toate că statele afirmă cu toată tăria că infracționalitatea este și o problemă de securitate, în general acest lucru nu se manifestă în

practică. Și nu este nimic de mirare: polițiștii și ofițerii de securitate lucrează în moduri diferite și au obiective diferite. Poliția urmărește să mențină liniștea și ordinea pe străzi și se bazează pe cazurile câștigate cu probe prezentate în fața instanței. Dar spionii sunt mai interesați de perturbarea activităților, de „întoarcerea" informatorilor, de furnizarea de informații false, acordând prioritate statului în detrimentul securității publice.

Și așa și trebuie să fie. Dacă agențiile de securitate ar trebui să se bazeze întotdeauna pe surse pe care le pot prezenta în instanță, ar fi frânate în activitatea lor; dacă le dăm polițiștilor posibilitatea de a nu prezenta dovezile în instanță, suntem pe cale să devenim un stat polițienesc. Cu toate acestea, trebuie să existe o concentrare serioasă și susținută asupra acelor infracțiuni și infractori care par să faciliteze o ingerință străină malignă. La urma urmelor, resursele reprezintă adesea o constrângere în activitatea polițienească. Forțele de poliție care operează cu bugete limitate și de la care avem așteptări sociale și politice nerealiste vor acorda prioritate operațiunilor pe străzi și cazurilor susceptibile de a duce la o condamnare rapidă și de succes. Criminalitatea organizată gravă, traficanții de bani cleptocrați, bandele care au legături cu agențiile de informații – toate acestea sunt ținte dificile, cu un grad considerabil de securitate operațională și capabile să angajeze cei mai buni avocați și lobbiști pentru a-i apăra.

Pentru a le face față, poliția ar putea avea nevoie de legi noi sau mai bune – mai ales când este vorba

de „bani negri" –, dar, în general, are nevoie atât de resursele necesare pentru a-și face treaba, cât și de spațiul indispensabil pentru a o face. Investigațiile de acest gen sunt adesea de lungă durată și costisitoare, și este greu de obținut o condamnare. Poliția și procurorii trebuie să aibă voie să eșueze – în limite rezonabile – pentru a nu se ajunge la o obsesie brutală privitoare la numărul de condamnări, care să-i facă pe polițiști să evite cazurile dificile.

În plus, statele trebuie să fie dispuse să-și respecte promisiunile lor virtuoase de a combate corupția în întreaga lume, chiar și atunci când lupta devine dezavantajoasă din punct de vedere economic sau delicată în plan politic. În Balcani, de exemplu, Uniunea Europeană predică transparența, dar îi tolerează încântată de mult timp, ba chiar îi încurajează pe așa-numiții lideri „stabilocrați", care vorbesc corect și democratic, dar guvernează regimuri semiautoritare și scheme cleptocratice care îi îmbogățesc pe ei înșiși și pe susținătorii lor. Oportunitățile politice pe termen scurt prevalează mereu în fața unei voințe autentice a Bruxelles-ului de a dedica voință și resurse pentru a-și pune în practică vorbele frumoase. Aceasta înseamnă promovarea unor mijloace de informare în masă cu adevărat independente și impunerea de sancțiuni pentru regimurile care le suprimă. Înseamnă că trebuie să se acorde un ajutor serios și susținut pentru poliția locală, sistemul judiciar și organismele de supraveghere. Înseamnă să se exercite o presiune directă asupra cleptocraților și a

libertății acestora de a face operațiuni bancare, de a cheltui, de a-și petrece vacanțele și de a investi în străinătate. Mai presus de toate, înseamnă voința de a accepta faptul că, pe termen scurt, cleptocrații nu vor fi mulțumiți. Este foarte posibil ca aceștia să se îndrepte către alți patroni, state pentru care corupția este un avantaj, nu o problemă. Așa să fie. Trebuie să existe încrederea că, pe termen lung, aceștia – sau, mai probabil, succesorii lor politici – vor dori să reintre în grații, precum și înțelegerea faptului că aceasta nu va fi o luptă nici rapidă, nici ușoară.

În timp ce infracțiunea este un instrument din ce în ce mai util al statelor ostile, infractorii sunt pragmatici. Măsurile de creștere a riscurilor și a costurilor unei astfel de colaborări sunt cele mai bune răspunsuri și au demonstrat deja – așa cum a descoperit Al-Qaeda – că funcționează. Nu vom elimina, din păcate, niciodată infracționalitatea, dar putem cel puțin să definim parametrii unui „gangsterism acceptabil".

Vreți să știți mai mult?

Colecția editată de Letizia Paoli, *The Oxford Handbook of Organized Crime,* OUP, 2014, nu este ieftină, dar acoperă tot domeniul, la fel ca și cartea lui Misha Glenny, care poate constitui o lectură captivantă: *McMafia Seriously Organised,* Vintage, 2017. Există multe cărți excelente despre infracționalitate și relația acesteia cu statul, printre care și *Hidden Power: The Strategic Logic of Organised Crime,* Hurst, 2016, de James Cockayne, una dintre cele mai bune și mai recente. Pentru o

perspectivă antropologică fascinantă, a se vedea *Global Outlaws* de Carolyn Nordstrom, University of California Press, 2007. Cartea *Shopping for Bombs,* Hurst, 2006, a lui Gordon Corera este o lectură bună despre AQ Khan, iar în lucrarea mea *Vorî: Hoți și asasini. Supermafia rusă,* Editura Corint, 2022, examinez mai mult felul în care recurge Moscova la infractori în străinătate.

Partea a III-a

RĂZBOIUL ESTE PRETUTINDENI ÎN JURUL NOSTRU

Capitolul 7

Viața

Cele patru camioane greu încărcate au intrat pe pod, cu o mulțime de protestatari în spatele și în jurul lor. La capătul celălalt, mai multe sute de polițiști și trupe de securitate ridicau bastoane și lansatoare de grenade. Nu au lăsat camioanele să treacă. Protestatarii au început să scandeze și să huiduie, împingând scuturile de plastic antirevoltă, încercând să-și facă loc prin falangă. Au început să zboare pietre, cărora le-au răspuns proiectilele de gaze lacrimogene și bastoanele de cauciuc. Confruntarea s-a transformat în încăierare și, dintr-o dată, unul dintre camioane a luat foc, apoi și al doilea. Protestatarii au afirmat că forțele guvernamentale le-au dat foc în mod deliberat, dar înregistrările camerelor de luat vederi au arătat mai târziu că acestea fuseseră lovite de un cocktail Molotov aruncat greșit de unul dintre protestatari. Acesta era podul Francisco de Paula Santander dintre Columbia și Venezuela, în ziua de 23 februarie 2019. Și ce se afla în aceste camioane pe care forțele de securitate le împiedicau cu atâta înverșunare să intre în țară? Propagandă antiguvernamentală? Arme de foc? Nu, alimente și medicamente pentru o țară care suferă de mari lipsuri și de hiperinflație.

Ajutorul este rareori un fruct pur al altruismului. Președintele venezuelean recent reales, Nicolás Maduro, a guvernat o perioadă de administrare defectuoasă, de corupție și dependență nechibzuită față de exporturile de petrol. Țara care până nu demult, în 2001, fusese cea mai bogată din America de Sud, se prăbușea în haos. Inflația ajunsese la cote stratosferice în decursul unui singur an, crescând de la 9% la nivelul de la începutul anului 2018, la 10 milioane de procente. Unul din zece venezueleni, de la fermieri săraci la tineri tehnocrați strălucițți, a fugit din țară. Crima organizată, care lucrează adesea mână în mână cu oficialii corupți, s-a dezlănțuit: rata crimelor era aproximativ dublă față de cea din Columbia, chiar și în perioada de apogeu a războiului nedeclarat al Bogotei împotriva narcoteroriștilor.

Iritate de mult timp de retorica incendiară și de politicile hazardate de stânga ale lui Maduro și ale ocrotitorului și predecesorului său, Hugo Chávez, SUA și-au schimbat atitudinea și au început să acorde sprijin liderului opoziției, Juan Guaidó. Acesta a candidat la alegerile prezidențiale din partea partidului social-democrat Voința Populară și – pe bună dreptate – a denunțat votul ca fiind fraudat. În ianuarie 2019, cu o lună înainte de proteste, Guaidó declarase că va prelua puterea ca președinte interimar în calitatea sa de președinte al Adunării Naționale. Din punct de vedere constituțional, acest lucru ar fi putut fi legal, dar, practic, a fost un eșec. În ciuda afirmațiilor sale că

majoritatea forțelor de securitate îl vor susține și cu toate că a fost recunoscut rapid de SUA, Canada și multe țări din America Latină și din Europa, Guaidó nu a putut să-l răstoarne de la putere pe Maduro și i s-a interzis să părăsească țara.

Mai târziu, în mai 2020, avea să aibă loc o incursiune militară eșuată sau mai degrabă o farsă, când doi mercenari americani și o echipă de 60 de rebeli venezueleni au lansat o încercare nebunească de a ocupa aeroportul, de a-l captura pe Maduro și de a răsturna tot regimul. Nu este deloc surprinzător că aceștia au fost în curând arestați de forțele guvernamentale. Deși fostul consilier pentru securitate națională, John Bolton, a afirmat că Donald Trump a spus că ar fi „cool" să invadeze Venezuela, în practică, Washingtonul era foarte conștient de riscurile unei confruntări directe cu un regim care alinia peste 120 000 de soldați și paramilitari și avea capacitatea de a folosi apărarea națiunii împotriva „yankeilor" ca potențial instrument de mobilizare a legitimității publice.

În schimb, au căutat o cale să o submineze. Situația umanitară era, fără îndoială, dezastruoasă. Guaidó, probabil motivat de o compasiune autentică, dar și de un calcul politic, a subliniat în mod special necesitatea de a răspunde nevoilor imediate ale venezuelenilor obișnuiți. El a făcut apel la ajutor. În mod similar, deși motivate nu numai de rațiuni de stat, multe dintre țările care au răspuns – inclusiv SUA, unde conducerea acțiunii de ajutorare a fost preluată de Bolton, nu de oficialități – au văzut acest lucru și ca pe o modalitate de a-l susține pe

Guaidó și de a scoate în evidență eșecurile regimului. Drept răspuns, Maduro a preferat să-și taie singur craca de sub picioare, decât să accepte să-i fie lezat orgoliul, afirmând sfidător că „vor să ne trateze ca pe niște cerșetori… Aici nu există nicio criză umanitară". A continuat să susțină în mod neverosimil că „Venezuela nu este o țară a foametei. Dispune de un nivel nutritiv ridicat și acces la hrană", deși cercetătorii aflaseră că 80% din populație era afectată de insecuritate alimentară. De aici și scenele tragic de ridicole de pe podul de la Francisco de Paula Santander, repetate și în alte puncte de trecere a frontierei, ba chiar și pe mare, unde o navă din Puerto Rico a încercat să livreze ajutoare, dar a fost respinsă de marina venezueleană sub amenințarea că se va trage asupra ei.

O tragedie pentru venezuelenii obișnuiți, cărora le erau destinate ajutoarele, dar o victorie cinică pentru dușmanii lui Maduro, indiferent cum s-ar fi rezolvat conflictul. Dacă ajutorul ar fi fost acordat, acesta l-ar fi umilit pe Maduro. Dar spectacolul grotesc al paramilitarilor care au respins cu forța convoaiele a devenit un simbol puternic de delegitimare a regimului atât în țară, cât și în străinătate. Deși atât China, cât și Rusia l-au sprijinit conștiincios pe Maduro, chiar și Moscova a fost în mod clar stânjenită de această situație.

Război împotriva poporului

Războiul este iad, iar modalitățile în care este purtat sunt adesea infernale. Înfometarea inamicului a fost o practică uzuală a conflictelor de-a lungul

istoriei. Chiar și mai rău, răspândirea deliberată a bolilor a fost o tactică perfidă folosită de combatanți din întreaga lume, de la cadavrele victimelor ciumei pe care mongolii le-au catapultat în orașele asediate în secolul al XIII-lea, până la păturile pline de variolă dăruite nativilor americani la Fort Pitt în secolul al XVIII-lea. În Renaștere, apropierea dintre orașe și comerțul regulat au făcut ca astfel de strategii să fie sinucigașe (microbii nu respectă granițele), iar în locul lor s-a recurs la jefuirea orașelor pentru a se obține o pradă sau, mai indirect, pentru a viza baza agrară a rivalului.

În fond, orașele se dezvoltaseră tocmai datorită creșterii randamentului culturilor agricole, ceea ce a permis creșterea populației care lucra în comerț și în industrie, nu în agricultură. Pe scurt, erau oameni care se bazau pe alți oameni pentru a-și asigura hrana. Când comandantul mercenar englez sir John Hawkwood și-a lansat Marele Raid asupra Toscanei în vara anului 1375, a văzut că amenințarea cu colapsul agrar era o armă puternică împotriva orașelor care depindeau de zonele rurale din jur. Acest lucru, și nu asaltul direct, i-a oferit o modalitate de a obliga orașele să plătească o răscumpărare. Rezistența Pisei l-a determinat să înceapă să răpească țărani și, mai ales, să confiște vite. Pisa a capitulat, plătind 30 500 de florini – de peste trei ori mai mult decât capitalizarea inițială a Băncii Medici – ca să fie lăsată în pace. Astfel de raiduri au devenit o caracteristică obișnuită a războiului din Renaștere, lovind nu în cap, ci în stomac.

Dar, de obicei, acest lucru se întâmpla în contextul unor operații militare. Astăzi, într-o epocă în care armele biologice de distrugere în masă sunt pe bună dreptate interzise și evitate, răspândirea foametei și a bolilor a fost înlocuită de controlul selectiv al remediilor acestora. Ajutoare, apă, medicamente: toate aceste ajutoare umanitare au fost – nu întotdeauna, dar se poate spune că din ce în ce mai mult – transformate în arme pentru a îngenunchea dușmanii și a discredita regimurile, la fel cum migranții devin arme în conflictele politice nedeclarate. Pe măsură ce ne apropiem de o epocă în care chiar și controlul asupra vremii (și, prin urmare, asupra randamentului culturilor agricole) devine o practică, umanitarismul a devenit un potențial instrument de manipulare a statului și, uneori, de război sub acoperire.

Un mic ajutor pentru prietenii mei

Planul Marshall, numit oficial Planul de Redresare Europeană, a fost, fără îndoială, cel mai impresionant și mai reușit proiect de ajutorare din istorie. Între 1948 și 1951, SUA au cheltuit peste 12 miliarde de dolari (aproximativ 130 de miliarde de dolari la valoarea din 2020) pentru reconstrucția Europei distruse de cel de-Al Doilea Război Mondial. Din această sumă, 5% a mers către CIA pentru o serie de activități politice secrete și operațiuni de influențare politică, precum înființarea de fronturi anticomuniste și finanțarea ziarelor care le susțineau. Cu toate acestea, este probabil corect să spunem că întregul Plan Marshall

a fost în același timp un act de generozitate supremă, dar și de manipulare cinică. A fost, în realitate, un ajutor condiționat, menit să reconstruiască statele europene ca democrații liberale capitaliste, motiv pentru care Stalin nu numai că l-a refuzat pentru URSS, dar a și interzis țărilor recent cucerite din Europa Centrală din viitorul Pact de la Varșovia să accepte această generozitate. Efectul nu a fost doar o redresare economică spectaculoasă, ci și o stabilizare politică a Europei Occidentale, stopând și inversând ascensiunea sentimentului procomunist și susținând regimurile care au văzut în America un aliat vital, precum și un partener comercial.

Ajutorul este deseori – unii ar spune aproape întotdeauna – un act politic. El reflectă valorile și ipotezele donatorilor (cu privire la moralitatea cheltuirii banilor de dragul străinilor și care sunt cauzele și țările care merită mai mult să fie ajutate) și este adesea folosit ca pârghie pentru a obține câștiguri politice în țară și în străinătate. Există un motiv pentru care loturile de alimente USAID sunt etichetate cu mândrie ca atare, în roșu, alb și albastru, pentru ca să nu existe nicio îndoială în legătură cu faptul că donatorul generos este Unchiul Sam. (Și, într-adevăr, de ce gangsterii japonezi din Yakuza au făcut atât de mare caz de furnizarea lor de ajutoare de urgență după cutremurul devastator în 1995 și după tsunamiul în 2011: au vrut să li se recunoască pe deplin meritele pentru fapta lor bună.) În plus, bugetele pentru ajutor sunt adesea protejate și extinse prin apeluri la interesul național.

Ajutorul este prezentat ca un mijloc de prevenire a influxurilor nedorite de migranți (prin sprijinirea economiilor țărilor mai sărace pentru a evita foametea), de reducere a terorismului (prin sprijinirea statelor falimentare), de a câștiga noi piețe de desfacere (prin dezvoltarea cererii locale) sau de a lupta împotriva influențelor politice ostile.

În 2020, când a anunțat că Departamentul pentru Dezvoltare Internațională (DfID), cu bugetul său de 14 miliarde de lire sterline pentru ajutor, a fost trecut la Foreign Office, premierul britanic Boris Johnson a spus în mod explicit că face acest lucru pentru „a maximiza influența britanică". În opinia sa, „de prea mult timp, ca să fim sinceri, ajutorul Marii Britanii pentru străinătate a fost tratat ca un fel de bancomat gigantic din cer, care poate fi folosit fără nicio referire la interesele britanice, la valorile pe care Marea Britanie dorește să le exprime sau la prioritățile diplomatice, politice sau comerciale ale guvernului". Ca exemplu, premierul a spus că Marea Britanie a acordat „la fel de mult ajutor Zambiei ca și Ucrainei, deși aceasta din urmă este vitală pentru securitatea europeană. Dăm de 10 ori mai mult ajutor Tanzaniei decât acordăm celor șase țări din Balcanii de Vest, care sunt extrem de vulnerabile la ingerințele rusești".

A fost o declarație neobișnuit de sinceră, dar a reflectat o diviziune crucială între cei care vor ca ajutorul să ajungă la aceia care au cea mai mare nevoie de el și cei care vor ca acesta să ajungă acolo unde statul donator are cea mai mare nevoie de el. În fond, PIB-ul pe cap de locuitor al Ucrainei este

aproape dublu față de cel al Zambiei, dar aceasta este, în același timp, o țară strategică și care se confruntă cu presiunea rusă. Adevărul este că, în general, aceasta din urmă a dominat procesul, nu doar în Marea Britanie, ci în majoritatea țărilor donatoare.

Există diverși indici care ar putea fi utilizați pentru a evalua care sunt cele mai sărace țări din lume, însă prin combinarea ultimilor cinci din fiecare, 11 țări par să fie – mai mult sau mai puțin consensual – în topul celor mai sărace: Burundi, Republica Centrafricană, Republica Democrată Congo, Eritreea, Liberia, Malawi, Niger, Somalia, Sudanul de Sud, Tadjikistan și Uganda. În schimb, conform propriilor calcule ale Marii Britanii, primii cinci beneficiari ai ajutorului britanic sunt Bangladesh, Etiopia, Nigeria, Pakistan și Siria. În ce privește SUA, norocoșii câștigători sunt Afganistan, Etiopia, Irak, Israel și Iordania. Primii cinci pentru Germania – care în 2020 a anunțat că țările care sunt „rezistente la reforme și predispuse la corupție și la încălcări ale drepturilor omului vor pierde statutul prioritar pentru ajutor – sunt China (care are un PIB total de aproximativ patru ori mai mare decât al Germaniei și o corupție endemică), India, Columbia, Indonezia și Siria. Și putem merge mai departe, evidențiind o lipsă clară de legătură între fluxurile de ajutor și nevoile practice. Ajutorul a fost întotdeauna și va continua probabil să fie puternic dependent de politica de stat: securitate, geopolitică și comerț. Totuși, acest lucru ar putea deveni din ce în ce mai evident, întrucât China își îmbină din ce

în ce mai mult propriul program de ajutor în dezvoltare cu programul investițiilor din cadrul inițiativei „Noul Drum al Mătăsii", SUA, sub conducerea lui Donald Trump, au susținut o abordare pur tranzacțională a angajamentului internațional, iar lumea postideologică este, de asemenea, din ce în ce mai competitivă.

Strictul necesar

Statele dau și tot statele iau. Ajutorul extern, în valoare de aproximativ 170 de miliarde de dolari la nivel mondial, poate fi folosit de donatori ca un morcov (din alternativa „morcov/băț") oferit țărilor suficient de prietenoase, suficient de interesante sau suficient de înfricoșătoare ca să merite să fie ajutate. Cu toate acestea, potențialii beneficiari concurează și ei nu doar pentru o parte din acest ajutor, ci și pentru a-i ațâța pe donatori între ei, scoțându-și la licitație loialitatea sau agendele în favoarea celui mai generos ofertant. În 1956, atunci când SUA au dat înapoi de la promisiunile de a finanța barajul de la Aswan din Egipt, sovieticii au sărit în ajutor, văzând o șansă de a câștiga un aliat important din punct de vedere strategic. Astăzi, țări precum Pakistanul navighează cu abilitate între SUA și China, iar în 2018, când Washingtonul a suspendat un ajutor de 1,3 miliarde de dolari, Beijingul a oferit în schimb împrumuturi și investiții suplimentare. Un studiu publicat în 2006 de Ilyana Kuziemko și Eric Werker în *Journal of Political Economy*, cu titlul „Cât valorează un loc în Consiliul de Securitate?", a constatat chiar că țările care ocupă locuri prin

rotație în organul de conducere al ONU se puteau aștepta și chiar așteptau să primească mai mult ajutor, implicit în schimbul voturilor lor: în medie, 16 milioane de dolari în plus pe an din partea SUA și 45 de milioane de dolari în cazul în care erau în joc probleme-cheie.

Și invers, accesul la resursele fundamentale poate fi blocat, controlat și restricționat, pot deveni ostatice ale intereselor geopolitice. Să luăm în considerare una dintre nevoile umane fundamentale: apa. Mai ales în condițiile în care schimbările climatice epuizează câteva dintre rezervele existente și pun în pericol agricultura din regiunile mai calde, aceasta devine cu atât mai prețioasă și, prin urmare, dobândește o valoare strategică. S-ar putea foarte bine să asistăm la „războaie ale apei" în viitor, dar între timp există multe posibilități de a transforma accesul la ea într-o armă.

Astfel, barajul Kishanganga din India alimentează o hidrocentrală inaugurată în 2018, dar în același timp deviază apa din râul Jhelum, care curge mai departe pe teritoriul dușmanului ei permanent, Pakistanul. Acest lucru privează Pakistanul de aproximativ o treime din apa care curge în mod normal în Jhelum. Islamabadul a afirmat că acest lucru reprezintă o încălcare a unui tratat din 1960 și a reușit să obțină o hotărâre internațională, conform căreia India trebuia să coboare în mod substanțial înălțimea barajului. Totuși, în momentul în care scriu această lucrare, Pakistanul susține că India

încalcă în continuare legea – și între timp India generează într-adevăr energie pe cheltuiala Pakistanului.

De asemenea, deși Kievul nu a reușit să împiedice Rusia să ocupe și să anexeze Crimeea în 2014, peninsula depinde de apa din interiorul Ucrainei. Prin oprirea fluxului de apă din canalul Crimeei de Nord, Kievul i-a forțat pe locuitorii peninsulei să recurgă la apa din propriile lor fântâni și rezervoare, care au început să sece în mod constant. Moscova a fost nevoită să depună eforturi și să cheltuie bani pentru instalarea de conducte și forarea mai multor puțuri, dar nivelul apelor subterane continuă să scadă tot mai mult. În viitorul previzibil, Crimeea se va confrunta cu o penurie de apă pentru oameni și agricultură deopotrivă. Este foarte posibil ca Moscova să fie nevoită să finanțeze proiecte costisitoare de desalinizare pentru a se putea folosi apa de mare. Este acesta un război? O infracțiune? Pur și simplu un refuz de a subvenționa ocuparea peninsulei de către Moscova? Specificul acestui stil modern de competiție strategică se bazează tocmai pe faptul că este greu să i se aplice definiții clare și este ușor de contestat. Cel puțin până în prezent, în Crimeea nimeni nu moare de foame, iar sistemul de sănătate este intact și funcționează.

Apa și hrana sunt indisolubil legate. La fel sunt și apa și sănătatea. În 2020, milițiile susținute de Turcia în nord-estul Siriei, în mod aproape sigur cu aprobarea Ankarei (poate chiar la instigarea acesteia), au început să profite de faptul că exercitau controlul asupra stației de alimentare cu apă Alouk

pentru a întrerupe aprovizionarea regiunilor controlate de kurzi, în care erau izolate peste un milion de persoane. Cererea lor era ca regiunile kurde să le furnizeze mai multă energie electrică, dar la nivel local se credea că acest lucru făcea parte dintr-o campanie mai amplă pentru a-i forța să accepte dominația turcă. Ceea ce a făcut din acest lucru o problemă și mai mare a fost că a coincis cu pandemia de coronavirus, când spălatul pe mâini, pentru care este nevoie de apă curată, a fost un factor de protecție crucial. Un popor aflat în mijlocul unui război civil, care își duce existența de azi pe mâine, nu va avea rezerve însemnate de dezinfectant antiviral pentru mâini.

Blocarea accesului la asistență medicală este folosită deprimant de frecvent ca tactică în războaiele civile. Într-adevăr, în Siria, guvernul a bombardat în mod sistematic spitale și clinici din regiunile rebele, pentru a-i pedepsi și a-i determina pe rebeli să se predea. De exemplu, în 2018, când forțele guvernamentale au lansat o ofensivă asupra regiunii Ghouta de Est, capacitatea spitalelor acesteia ar fi fost înjumătățită în doar patru zile de bombardamente intensive și, nu în ultimul rând, de avioanele mai avansate și piloții mai pricepuți ai aliaților ruși ai sirienilor. Drept urmare, au reapărut boli precum poliomielita și tuberculoza. Extinderea acestei politici la cei din afara granițelor proprii este cât se poate de imorală și reprezintă, de asemenea, un alt exemplu de folosire a necesităților umane de bază ca mijloc de șantajare a statului.

Pe lângă hrană, apă și asistență medicală, de ce altceva mai au nevoie oamenii? Căldură și lumină, iar energia este o altă sursă de șantaj. Atunci când încă își mai putea permite să închidă robinetele și controlul său asupra pieței nu fusese încă subminat de rezervele abundente de gaz natural lichefiat – care poate fi transportat în cisterne și este astfel mai flexibil decât gazul obișnuit, care se deplasează doar prin conducte –, Moscova a recurs de mai multe ori la suspendarea selectivă a furnizării de gaze pentru a exercita presiuni asupra Ucrainei. După ce a menținut prețurile la energie la un nivel scăzut în mod artificial pentru a-l recompensa pe președintele Leonid Kucima între 1994 și 2005 pentru politica sa relativ prietenoasă, Rusia a pedepsit noul spirit de independență al Kievului prin constrângeri coercitive în materie de aprovizionare. În 2006, aceasta a întrerupt atât aprovizionarea Ucrainei, cât și a Georgiei, iar apoi din nou a Ucrainei în 2009. În acest din urmă caz, toate gazele rusești către Ucraina au fost oprite timp de 13 zile în luna ianuarie – o lună ianuarie dură și rece – ceea ce, întâmplător, a întrerupt și aprovizionarea Europei de sud-est. Un nou acord a fost încheiat, iar Kievul a fost avertizat cu privire la cât de periculos poate fi să contești puterea Moscovei. În timp ce corporația rusă de gaze Gazprom a pierdut un venit estimat la 1,5 miliarde de dolari, Kremlinul a considerat, probabil, că acesta a fost exact prețul războiului.

Război cu oamenii, război cu poporul

Bineînțeles, presiunea exercitată într-o direcție se poate îndrepta și în altă direcție. Când Moscova a stârnit revolte în regiunea ucraineană Donbas, Kievul i-a numit pe oamenii blocați acolo – în mod disproporționat bătrânii, care nu au putut sau nu au vrut să se dezrădăcineze și să se mute în vest – victime ale agresiunii rusești. În practică însă se poate spune că i-a tratat ca pe niște colaboraționiști și a încetat să le mai plătească pensiile, dacă nu reușeau să treacă linia frontului pentru a le încasa. Potrivit Misiunii ONU de monitorizare a drepturilor omului în Ucraina, 700 000 de persoane și-au pierdut accesul la pensii ca urmare a acestui fapt. Se poate discuta despre ceea ce este corect și ceea ce este greșit în aceste mișcări, dar în felul acesta Kievul a pus pe seama Moscovei, în calitate de suzeran, protector și creator al „Republicilor Populare" rebele Donbas și Lugansk, o problemă umanitară.

Oamenii nevinovați sunt, și se poate spune că au fost întotdeauna, arme de război. Purificarea etnică, strămutarea comunităților considerate ostile sau pur și simplu străine o consecință oribilă a conflictului, de la internarea și relocarea în masă a „populațiilor periculoase", cum ar fi uigurii musulmani din nord-vestul Chinei, până la adevărate masacre și expulzări, cum au fost cele practicate de sârbi împotriva musulmanilor și croaților din fosta Iugoslavie și de către Hutu împotriva populației Tutsi din Rwanda, ambele în anii '90. Cu toate

acestea, migrația, sau chiar și numai amenințarea acesteia, este de asemenea în prezent o armă de o relevanță deosebită a războiului politic.

Între țărmurile Libiei și insula italiană Lampedusa sunt mai puțin de 500 km de mare, astfel că Libia a devenit una dintre cele mai mari porți speciale de acces pentru migranții africani care doresc să ajungă în Europa, alimentată de un sistem complex de rute care pornesc din Senegal de pe coasta de vest a Africii, până în Etiopia și Somalia în est. La începutul anilor 2000, dictatorul Muammar Gaddafi a început să colaboreze cu Uniunea Europeană cu scopul de a controla fluxul de migranți, pentru care țara sa era plătită în numerar, și și-a depășit statutul de paria pe care și-l câștigase din cauza sprijinului acordat în trecut terorismului. În 2011 însă au izbucnit proteste și, dornic să împiedice UE să sprijine opoziția, Gaddafi i-a avertizat pe europeni să înceteze, căci altfel „voi suspenda cooperarea în domeniul migrației și Europa se va confrunta cu un potop uman dinspre Africa de Nord".

Afirmația este discutabilă – căci măsurile represive dure au transformat rapid protestele în război civil, iar până în octombrie „colonelul" era mort –, dar lecția sa a dat roade. Astăzi, Libia este încă răvășită de un război civil, dar unul dintre motivele pentru care țările din sudul Europei, precum Italia și Franța, sunt implicate activ este tocmai faptul că trebuie să controleze potențiala „armă a migrației" la care ar putea să recurgă un nou lider libian.

Și nu este doar o amenințare potențială: a se vedea Siria și Turcia. Războiul Civil Sirian, care a început în același an fatidic, 2011, și care, de asemenea, nu dă semne că se apropie de sfârșit, a generat niveluri masive de migrație, unele către alte părți ale țării, altele peste granițele sale. Milioane de sirieni au fugit în țara vecină, Turcia. În toamna anului 2019, forțele turcești și aliații lor locali au lansat o ofensivă în nordul Siriei. Au murit civili, iar țările UE au criticat operația, amenințând cu sancțiuni. Drept răspuns, președintele turc Recep Tayyip Erdoğan a avertizat că va „deschide porțile și va trimite 3,6 milioane de refugiați spre voi", dacă nu vor înceta să mai numească atacul său „invazie". A urmat un boicot al UE la vânzările de arme către Turcia, dar, în loc să fie obligatoriu, a fost doar voluntar. La fel, UE și-a moderat limbajul: „invazie" a devenit „acțiune militară unilaterală". Ankara a continuat să se confrunte cu critici publice, dar mereu belicosul Erdoğan își desfășurase „arma migrației în masă" și își asigurase un sprijin cel puțin parțial din partea Europei.

Diplomația coronavirusului

Poate că cel mai grăitor exemplu al modului în care sănătatea poate fi folosită ca un instrument de soft power, pe de o parte, și de coerciție, pe de altă parte, este oferit de pandemia COVID-19 din 2020. Moscova a văzut aici o oportunitate de a încerca să recâștige terenul pierdut în Occident fără a fi nevoită să-și schimbe substanțial politicile. În cadrul campaniei „Din Rusia cu drag", au fost trimiși

medici și echipamente medicale (uneori de valoare îndoielnică) în Serbia, aliatul de nădejde, în prietenoasa Italie și chiar în SUA.

Imaginile camioanelor vopsite în alb care străbat o țară membră NATO, Italia, și a unui uriaș avion militar de marfă An-124 care aterizează pe Aeroportul Internațional „John F. Kennedy" din New York s-au bucurat fără îndoială de o receptare foarte bună acasă. Câștigurile în străinătate au fost mai limitate. Această inițiativă a devenit, în mod caracteristic, o șmecherie concurențială. S-a dovedit că o parte din transportul rusesc către SUA a fost plătită de Fondul rus de Investiții Directe, fond de investiții suveran de stat aflat pe o listă de sancțiuni a SUA.

În schimb, un lot de ventilatoare a fost trimis ulterior la Moscova sub auspiciile USAID, Agenția Americană pentru Dezvoltare Internațională, care fusese expulzată din Rusia în 2012. Acțiune și reacțiune.

Pe de altă parte, contrastul dintre inițiativa impresionantă a Rusiei și ceea ce părea a fi indiferența partenerilor din UE a contribuit cu siguranță la consolidarea euroscepticismului în creștere din Italia. Un sondaj din aprilie 2020 a constatat că 32% dintre respondenți au descris Rusia ca prieten, iar 45% dintre respondenți au considerat Germania un dușman, în ciuda faptului că, în timp ce Moscova a donat doar 300 000 de măști de protecție, Parisul și Berlinul au trimis câte 2 milioane fiecare. În materie de relații publice, acesta a fost un fel de succes, dar astfel de operațiuni au

efecte de scurtă durată. Ele sunt mai eficiente atunci când acționează în concordanță cu opinia publică – de exemplu, mizând pe euroscepticismul Italiei și pe relațiile tradiționale apropiate cu Rusia – și, mai presus de toate, ca fiind doar o parte a unei campanii pe termen lung pentru a câștiga soft power.

Beijingul, în schimb, părea nesigur dacă să joace rolul polițistului bun sau al polițistului rău și a renunțat prea repede la prima variantă. Și Bejingul a lansat o campanie intensă de asistență medicală strategică și de performanță, foarte bine direcționată către clienți și către cei pe care dorea să-i curteze, din Spania până în statele din Golf, din Kazahstan până în Columbia. (Și s-a trezit din nou în competiție cu Taipeiul: Palau nu a primit nimic de la China, ci doar măști, termometre și truse de testare din Taiwan.) Cu toate acestea, se pare că guvernul chinez s-a grăbit să renunțe la această abordare. În schimb, s-a arătat sensibil până la hipersensibilitate cu privire la eventualul său statut de sursă originală a ceea ce Trump a descris în diverse moduri ca „virusul Wuhan" sau, într-un acces de grosolănie, „Kung Flu". Atunci când premierul australian Scott Morrison a făcut sugestia aparent blândă că ar trebui să existe o anchetă internațională cu privire la originile COVID-19, presa de stat chineză l-a pus la stâlpul infamiei pentru că l-a „atacat pe panda", una dintre cele mai bizare invective din lexiconul politic al Beijingului. Ministerul Culturii și Turismului a afirmat că a existat o „creștere semnificativă" a numărului de „atacuri rasiste împotriva chinezilor și

a persoanelor asiatice" și au fost impuse sancțiuni pentru o serie de importuri australiene. Într-un mod mai sinistru, un australian care fusese arestat cu șapte ani înainte pentru contrabandă cu droguri în China a fost brusc condamnat la moarte, iar un atac cibernetic care se presupune că provenea din China a lovit o gamă largă de sisteme guvernamentale și comerciale australiene.

Nu e cazul să disperăm

Viețile civililor au fost întotdeauna nu doar subiecte ale războiului, ci și obiective uneori, ba chiar și arme ale acestuia. Poate că ne-ar plăcea să credem că dacă faci bine, aceasta reprezintă o recompensă în sine și, în multe feluri, așa și este. Dar, uneori, se pare că e mai ușor și mai eficient să fii crud. Amenințările lui Gaddafi și ale lui Erdoğan, modul în care foametea și bolile au fost folosite ca arme în Siria și Yemen, camioanele în flăcări de la granița venezueleană – toate acestea par să sugereze că barbaria funcționează.

Aceasta poate câștiga într-un anumit moment și într-un teatru de operații, dar, în realitate, astfel de strategii creează un mediu mai periculos pentru toată lumea. Soluția nu este doar să denunțăm aceste procedee drept un lucru cumplit, să ținem discursuri emoționante la ONU și să facem apel la înțelegerea unor dictatori a căror reputație este oricum atât de pătată, încât nu mai poate fi refăcută. Trebuie mai degrabă să ne amintim că statele sunt rareori mânate de altruism, iar uneori trebuie să privească dincolo de sarcinile imediate pe care le au.

Soluția este să înțelegem măsura în care câștigurile pe termen scurt ale recurgerii la (sau abuzului) de umanitarism și ajutor sunt depășite de pericolele pe termen lung. Valurile de migranți, pandemiile mutante, armatele de insurgenți și teroriști isterizate de furie, de foamete și de sentimentul că sunt trădați – toate acestea sunt costuri ale inegalității globale.

Nu este nevoie să se pună capăt ajutorului de stat, nici să se pretindă că acesta este un program global apolitic de securitate socială. Dimpotrivă, el trebuie să fie utilizat în mod inteligent și combinat cu măsuri eficiente pentru a aduce stabilitate în țările străine. Este ușor să ne pierdem într-o preocupare egocentrică referitoare la „atitudinile coloniale", care se presupune că sunt codificate în cadrul programelor de ajutor și de dezvoltare, sau să trecem cu vederea modul în care, în ciuda eforturilor curajoase de a încerca să ne asigurăm că ajutorul ajunge acolo unde este nevoie de el, prea mult ajunge de fapt să fie deturnat de cleptocrați și se întoarce pur și simplu în Occident, în depozitele bancare sau în achiziționarea de mașini și proprietăți de lux. După cum a afirmat Pablo Yanguas în lucrarea sa încântător de provocatoare *Why We Lie About Aid*, „indiferent ce formă ia ajutorul, acesta va avea întotdeauna un efect profund asupra actorilor locali, legitimându-i pe unii și delegitimându-i pe alții".

Există un adevăr în proverbul „dă-i unui om un pește și îl hrănești pentru o zi, învață un om să pescuiască și îl hrănești pentru o viață întreagă". Dar,

așa cum au învățat somalezii, nu prea mai contează să știi să pescuiești, dacă toate resursele de pește au fost jefuite. Și, așa cum au descoperit multe alte comunități marginale din întreaga lume, dacă peștele pe care îl prinzi este apoi confiscat de către baronii războiului, de cleptocrați sau de alți exploatatori, atunci tot flămânzi veți rămâne. Puține țări occidentale doresc cu adevărat să se implice serios în construcția unor națiuni, identificând-o cu activitatea aparent nesfârșită și fără rezultat a campaniilor americane din Irak și din Afganistan. Cu toate acestea, furnizarea de alimente și de medicamente reprezintă pește doar pentru o zi, ba chiar și încercările de a sprijini economiile locale și firmele care încep de la zero nu sunt adesea mai mult decât pește pentru o săptămână, căci acestea sunt repede zdrobite de forțele pieței și de prădătorii locali. În cazul în care ajutorul și dezvoltarea sunt transformate în arme, atunci acest lucru trebuie să se facă nu în interesul imediat al donatorului, ci pentru a asigura șansele de supraviețuire pe termen lung ale beneficiarilor. Iar acest lucru înseamnă că trebuie să ne concentrăm la fel de mult pe crearea de structuri guvernamentale capabile, reprezentative și oneste, cât și pe săparea de puțuri și distribuirea de vaccinuri.

Dambisa Moyo, zambiană care a ajuns să lucreze la Goldman Sachs și la Banca Mondială, a întrebat: „Ce s-ar întâmpla dacă țările africane ar primi una după alta un telefon în care li s-ar spune că, în exact cinci ani, robinetele de ajutor vor fi închise pentru totdeauna?" Părerea ei era că acest lucru ar fi un

apel de trezire stimulativ, care ar sili țările să se orienteze rapid către creșterea comerțului și a atractivității pentru investițiile străine. Desigur, există riscul ca unele țări să-și deschidă aripile și să-și ia zborul, în timp ce altele se vor prăbuși și vor lua foc. Și, bineînțeles, China le va cumpăra pe toate cele aflate între extreme. Astfel de idei provocatoare funcționează probabil mai bine pe hârtie decât pe teren, dar ele ne obligă pe toți să recunoaștem că strategiile actuale de ajutorare au fost mult prea des ineficiente.

Este imposibil să se deconecteze ajutorul de politică, indiferent că este vorba de perturbarea sau de consolidarea sistemelor sociale și politice existente. Cel mai bun lucru pe care îl putem face este să ne asigurăm că ajutorul este o forță nu doar pentru supraviețuire, ci în slujba binelui – și că tentațiile geopolitice de a transforma în arme necesitățile de bază ale vieții sunt combătute și pedepsite.

Vreți să știți mai mult?

Pe lângă lucrarea *Why We Lie About Aid: Development and the Messy Politics of Change*, Zed, 2018, de Pablo Yanguas, printre scrierile critice sau pline de imaginație despre ajutor și dezvoltare se numără Dambisa Moyo, *Dead Aid*, Penguin, 2010, și Giles Bolton, *Aid and Other Dirty Business: How Good Intentions Have Failed the World's Poor*, Ebury, 2008. Cartea lui William Easterly, *The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have*

Done SoMuch Ill and So Little Good, OUP, 2006, poate avea o abordare diferită, dar este un clasic al domeniului.

Capitolul 8

Legislația

În 2012, nava MV Alaed, *o navă de marfă sub pavilionul statului Curaçao, a pornit la drum din portul rusesc Kaliningrad către Siria, transportând rachete și elicoptere de luptă recondiționate pentru regimul asediat din Damasc. Uniunea Europeană impusese un embargo asupra vânzării de arme către Siria, deoarece acestea erau folosite în suprimarea brutală a opoziției. Cu toate acestea, nava era proprietatea unei companii ruse, Femco, și înregistrată într-o insulă destul de autonomă din Antilele Olandeze. Nu intenționa să acosteze în niciun port european pe drum și, de fapt, a urmat un traseu destul de ocolit, cu schimbări frecvente de curs, aparent pentru a fi mai greu de urmărit și, de asemenea, pentru a evita apele teritoriale europene.*

Acest lucru ar fi putut duce la o dispută internațională majoră, dar, în timp ce diplomații se certau, nava continua să navigheze. În filme, aceasta ar fi constituit o misiune pentru un singur superspion sau pentru o echipă neînfricată de comando, care ar fi scufundat nava sau ar fi capturat-o și ar fi obligat-o să meargă într-un port prieten. La ce armă a recurs guvernul britanic? Cine a decis că era mai

înfricoșător și mai formidabil decât o trupă de operatori ai Serviciului Special Naval? Industria asigurărilor.

Punctul central al industriei mondiale de asigurări maritime este Lloyd's, din Londra, unde se cumpără și se vând polițele, unde se reasigură și se subscriu navele. Toate cele opt nave din flota Femco erau asigurate la Standard Club, o asociație de asigurări mutuale condusă de Londra, iar guvernul britanic a avut o discuție discretă cu ei. Și dintr-o dată, asigurarea Femco a fost retrasă, exact atunci când vasul se afla cam la 80 km de coasta de nord a Scoției.

Asigurătorii au spus pur și simplu că Femco „a încălcat regulile interne" și nu are nimic de-a face cu nicio acțiune guvernamentală, deși unele surse au sugerat ulterior că ar fi fost amenințați cu consecințe juridice pentru complicitate și ajutorare la încălcarea sancțiunilor și, eventual, chiar crime de război. Pe moment a însemnat că, până când asigurătorii vor putea fi reasigurați că *Alaed* nu a fost implicată în „comerț necorespunzător sau ilegal", aceasta – la fel ca și celelalte nave ale Femco – nu aveau acoperire. În teorie, nava ar fi putut continua să navigheze, dar, dincolo de riscul de a pierde o marfă atât de scumpă în cazul în care s-ar fi întâmplat ceva, există tot felul de probleme juridice atunci când o navă și un echipaj nu sunt asigurați. Nava a făcut cale întoarsă și a revenit în Rusia. *Alaed* va pleca din nou cu încărcătura sa letală în viitor, dar pe moment o criză fusese evitată prin folosirea legii.

Utilizarea legislației ca armă

În momentul de față, lumea modernă este modelată și legată prin legi care depășesc granițele naționale și politice. Curtea Penală Internațională de la Haga urmărește să asigure anumite limite în războaie și în alte conflicte. Convenția Națiunilor Unite privind dreptul mării reglementează și împarte apele lumii. Arbitrajul internațional este vital pentru comerț și pentru investițiile transfrontaliere. Aplicarea legii se extinde chiar și dincolo de granițele Pământului: Tratatul privind Spațiul Cosmic din 1967 definește practicile acceptabile pe orbită.

La fel ca în cazul fiecărui aspect al activităților umane și mai ales al celor transnaționale, dezvoltarea dreptului internațional – ceva ce a apărut abia odată cu Pacea din Westfalia din 1648, dar care s-a accelerat după cel de-Al Doilea Război Mondial – a deschis, de asemenea, noi oportunități pentru competiția strategică. Un cuvânt devenit recent la modă în domeniul securității este „lawfare", recurgerea la legislația locală și internațională și abuzul de aceasta pentru a obține un câștig național; este un instrument obscur, dar un nou câmp de luptă tot mai puternic. Desigur, vedem acest lucru în plină manifestare la ONU, unde Beijingul pretinde că noile insule pe care le-a construit pornind de pe fundul mării în Marea Chinei de Sud îi permit să-și extindă apele teritoriale; unde, pe baza unor studii geofizice contestate, Moscova pretinde că Arctica

este în mare parte rusească; și unde atât Israelul, cât și palestinienii încearcă să se delegitimeze reciproc. Cu toate acestea, este și un instrument tactic.

Legislația poate fi mobilizată ca instrument în diverse moduri. De obicei, accentul se pune pe ceea ce este răuvoitor: legile naționale privind defăimarea folosite pentru suprimarea știrilor incomode și a disidenților emigranți încă și mai incomozi. Dar și refugiații sunt transformați în ogive vii, datorită legilor privind azilul, sau în scuturi umane folosite pentru a preveni atacurile forțelor obligate să respecte normele războiului modern. Chiar și decizia de a elibera pașapoarte poate echivala cu o acaparare de terenuri, după cum se va discuta mai târziu.

Recurgerea la lege oferă chiar și Uniunii Europene, care se consideră un bloc în esență pașnic, posibilitatea de a-și arăta mușchii. Cea mai mare piață unică din lume dorește să se prezinte ca o „superputere în materie de reglementare" și este capabilă să recurgă la această poziție pentru a forța alte puteri să se conformeze unor reguli care, desigur, sunt în avantajul său. Așa cum a demonstrat desfășurarea negocierilor pentru Brexit, subiecte atât de aride precum reglementările comerciale sunt totuși negocieri despre putere și despre cine ajunge să decidă condițiile pentru altcineva. Poate că legile există pentru binele comun, dar practica aplicării legii a fost întotdeauna o confruntare, așa că nu e de mirare că statele apelează și la această arenă.

Cine are nevoie de asasini?

Rusul – nu chiar un oligarh, totuși extrem de bogat: să-i spunem minigarh – nu avusese o zi bună la tribunal. Era blocat într-o dispută de afaceri referitoare la bunuri în valoare de câteva milioane de euro, în urma unor acuzații de încălcare a contractelor în Rusia, care, cu toate acestea, erau în curs de arbitraj la Londra. Oricât de mult ar susține rușii bogați că își iubesc țara și că îl respectă pe președintele Putin, nu sunt foarte dispuși să-și încredințeze averile și viitorul instanțelor rusești. Dar, deși dosarul se referea la sume de bani, minigarhul era sigur că totul se referă la politică. Pe măsură ce își transferase tot mai multe active în Europa, încerca, de asemenea, să se reinventeze ca un cosmopolit occidentalizat cu mentalitate schimbată. Cu această ocazie, a făcut unele declarații care păreau puțin mai critice față de Kremlin decât ar fi fost înțelept, și a finanțat câteva cauze care puteau fi prezentate ca fiind afiliate opoziției. Era convins că acest caz juridic fusese, de fapt, inițiat de dorința Kremlinului de a-l pedepsi, și că acesta îi opunea un rival de afaceri cu documente menite să-i provoace prejudicii. (Ar trebui să adaug că am jucat și eu un rol minor în acest caz, sprijinind echipa lui juridică.) Desigur, a afirmat cu tărie că documentele erau false, dar i-a fost greu să convingă instanța de acest lucru.

A suspinat. „Cine are nevoie de asasini, când poți angaja avocați?" Indiferent de aspectele concrete ale acelui caz particular, este clar că regimurile

autoritare caută din ce în ce mai mult să exploateze legislația națională și internațională pentru a suprima criticile și a-și persecuta dușmanii politici. Acțiuni în justiție bine finanțate, susținute adesea de documente care pot fi false, dar care, după ce au fost furnizate de stat, par autentice din toate punctele de vedere, pot înlocui sau cel puțin suplini metode mai tradiționale, precum crima și răpirea.

Marea Britanie și SUA au fost deosebit de atractive pentru „turismul de defăimare", practica de a căuta cele mai binevoitoare instanțe în care să se facă apel. În 2004, de exemplu, scriitoarea și cercetătoarea Rachel Ehrenfeld a fost dată în judecată pentru calomnie de către Khalid bin Mahfouz, un miliardar din Arabia Saudită, pe care îl acuzase de finanțarea terorismului. Acesta a dat-o în judecată la Londra, deși cartea nu fusese încă publicată în Marea Britanie, iar în Regatul Unit nu fuseseră importate mai mult de 23 de exemplare. La acea vreme însă, legea engleză privind calomnia favoriza oarecum reclamantul, ceea ce echipa sa juridică a exploatat la maximum. De atunci, s-au făcut eforturi pentru a restabili echilibrul, de o parte și de alta a Atlanticului, dar chiar și numai costurile organizării unei apărări juridice pe scară largă, care poate ajunge la câteva milioane de euro, înseamnă că editorii și redactorii preferă adesea să fie prudenți, iar fluxul de procese împotriva jurnaliștilor, a experților, chiar și a revistelor academice a continuat.

Acest lucru are în mod evident un impact descurajator asupra libertății de exprimare și a

reportajelor de investigație, dar cel puțin vizează în esență fondurile victimelor și nu libertatea acestora. O abordare modernă deosebită, cu o miză mai mare, este ca guvernele să facă o petiție la Interpol, organizația internațională de cercetare a informațiilor polițienești, pentru a emite așa-numitele „notificări roșii" împotriva dușmanilor lor. Acestea nu sunt, așa cum se presupune adesea, mandate de arestare propriu-zise, ci sunt cereri ca poliția din cele 194 de state membre să aresteze persoana în cauză în vederea unei potențiale extrădări. Interpolul poate refuza o cerere dacă o consideră motivată politic (deși există riscul să-și înstrăineze o țară care contribuie la plata facturilor sale), iar țările membre au libertatea deplină de a decide dacă să acorde sau nu atenție vreuneia dintre cele peste 60 000 de notificări roșii aflate în circulație. Totuși, evidențierea în acest mod poate avea tot felul de implicații, de la ușurința de a călători până la șansele de a obține o finanțare, astfel încât acestea constituie arme excelente împotriva criticilor și a rivalilor dumneavoastră. În 2016, după o lovitură de stat eșuată împotriva sa, președintele turc Recep Tayyip Erdoğan a lansat o campanie de amploare împotriva adversarilor săi politici în întreaga lume, recurgând la notificări roșii. Atunci când Bill Browder, un om de afaceri care a căzut pradă unei escrocherii de corupție în Rusia, a început să critice în mod deschis Kremlinul, a fost lovit de prima dintre numeroasele cereri de notificare roșie. China și Egiptul, Azerbaidjanul și Venezuela, Bahrainul și Iranul – regimurile

autoritare din întreaga lume folosesc notificările roșii, precum și cererile de extrădare și alte instrumente internaționale de aplicare a legii, ca arme împotriva dușmanilor.

Este acesta un război? În mare măsură, asistăm la internaționalizarea persecuției interne. Cu toate acestea, ajungem din nou la întrebarea ce anume constituie război. Acest lucru permite regimurilor represive și indivizilor condamnabili să ajungă în altă țară, ignorând suveranitatea acesteia – sau, mai degrabă, exploatând-o – pentru a-și impune voința. Dacă, așa cum sugerează unii, un asasinat comis de către un stat asupra unei ținte din alt stat ar trebui să fie considerat un act de război, atunci de ce să nu fie la fel și îngenuncherea financiară rezultată dintr-un proces judiciar rău-intenționat? Sau amenințarea invizibilă cu o notificare roșie, pentru care nu există nicio cale de atac și despre a cărei existență ținta ar putea să afle de-abia atunci când este trasă deoparte la controlul pașapoartelor? În orice caz, astfel de operații la scară mică se desfășoară foarte mult la nivel scăzut în practică: există mări și teritorii întregi care pot fi câștigate prin acțiuni mai ambițioase și mai creative de război juridic.

Imperialismul legal

Marea Chinei de Sud este una dintre cele mai importante zone strategice din lume. Se află în linii mari între China, Taiwan, Filipine, Malaysia și Vietnam, este o zonă maritimă în care se încrucișează rutele comerciale dintre oceanele Pacific și Indian. Cu aproape 50% mai mare decât

suprafața Mării Mediterane, pe aici trece anual jumătate din volumul global al tonajului flotei comerciale mondiale și o treime din totalul transportului maritim comercial, cu o valoare estimată la 3,5 trilioane de dolari pe an. Sub ea se întind câmpuri de petrol și gaze, iar peștele prins în apele sale hrănește milioane de oameni în Asia de Sud-Est. Plină de recife și epave, de insule și arhipelaguri, este, de asemenea, subiectul unor numeroase dispute și revendicări din partea celor șapte națiuni riverane. Beijingul a fost cel mai agresiv în afirmarea autorității sale asupra mărilor, ajungând chiar să se lupte cu Vietnamul în 1974 și 1988. Deși proferează periodic amenințări sumbre la adresa grupurilor operative ale Forțelor navale SUA care organizează periodic acțiuni ale FONOPS – Freedom of Navigation Operations – în apele teritoriale revendicate de China doar pentru a-și demonstra punctul de vedere, în ultima vreme, Beijingul a trecut la războiul juridic pentru a-și susține pretențiile.

Manifestarea concretă a pretențiilor Chinei a fost programul său din 2013 de a construi și de a fortifica insule în Marea Chinei de Sud. Până în 2017, de exemplu, nu numai că a extins insulele existente, dar a transformat recifele și aflorimentele stâncoase în alte insule noi, cu o suprafață totală de 1 300 de hectare. Multe dintre acestea au devenit instalații militare; insula denumită în mod apocaliptic Fiery Cross [„Crucea în flăcări" – n. red.], de pildă, are acum un aerodrom care poate primi bombardiere Xian H-6 capabile să transporte

rachete supersonice antinavale. Dar principala lor importanță nu este atât militară, cât politică, făcând parte din extinderea treptată a puterii Beijingului peste mare și în regiunile disputate.

În 2020, de exemplu, China a început în mod oficial să denumească o întinsă porțiune de mare până la Insulele Paracel, la est de Vietnam, „ape de coastă", și nu „offshore", încercând să-și extindă jurisdicția națională în apele internaționale. În mod repetat, tertipurile Beijingului au fost declarate ilegale de către autoritățile internaționale și cele de arbitraj, dar China continuă să folosească formele și limbajul legii în ceea ce nu este nimic altceva decât o acaparare de teritorii pe uscat sau pe mare. Deci, de ce face aceasta? Unul dintre marile atuuri ale războiului juridic constă tocmai în jocul de cuvinte care le permite să confunde problemele, să ascundă agresiunea și, mai presus de orice, să „prindă" statele care respectă legea cu noduri făcute chiar de acestea.

În practică, acesta este imperialism pur și simplu. Cu toate acestea, Beijingul a fost suficient de inteligent pentru a-l îmbrăca în robe de judecători, în jachete impermeabile de pescari și în hainele albastre ale pazei de coastă. Prezintă astfel o fațadă falsă, dar fermă a legalității. Între timp, deși asigură garnizoanele din noile sale insule cu forțe militare regulate, trupele de șoc ale acestei încercări de cucerire rămân aparent inofensive. Flotele de pescuit sunt folosite pentru a culege informații și, mai presus de toate, pentru a formula revendicări implicite, pentru că acolo unde merg traulerele Chinei, se duc și navele Gărzii de Coastă și ale

Miliției Maritime, formațiuni paramilitare care au devenit forțe militare auxiliare. Acestea s-au confruntat violent cu cele ale altor națiuni în protejarea apelor teritoriale autoproclamate de China. De exemplu, în 2018 și 2019, Beijingul a trimis 200 de nave ale Miliției Maritime pentru a contesta apele ocupate de Filipine din jurul recifului Thitu, blocând în mod deliberat navele Manilei și încercând să le provoace să recurgă primele la forță, ceea ce ar fi permis chinezilor să-i prezinte drept agresori.

Nu este de mirare că Beijingul a adoptat cu entuziasm disputa juridică în campania sa de afirmare a controlului asupra Mării Chinei de Sud. Prima utilizare a termenului în acest context se pare că a fost în *Unrestricted Warfare*, cartea revoluționară despre strategie scrisă de doi militari chinezi, despre care am discutat în Capitolul 1. Geneza conceptului de drept internațional modern a avut loc în capitalele occidentale și în războaiele pe care le-au purtat acestea; mulți dintre cei aflați în afara Occidentului au avut impresia că este puternic înclinat spre protejarea intereselor occidentale. Li s-a părut cât se poate de potrivit să transforme acest drept într-o armă pentru a înfrunta Occidentul și pe aliații acestuia.

Ocolirea granițelor

Cu siguranță, războiul legislației a fost adoptat și de alți contestatari. Rusia nu este mai puțin capabilă și mai puțin dispusă să țească o pânză de legalitate în jurul construirii imperiului său. În Nordul Extrem,

de exemplu, Rusia a desfășurat fel de fel de forțe, de la geografi la specialiști în submarine. Ea afirmă că deține o mare fâșie din Arctica, având o suprafață de 1 200 000 km², care întâmplător este foarte bogată în rezerve de petrol și gaze. La baza acestei revendicări se află faptul că, spun ei, această regiune este o prelungire a platformei continentale a Siberiei. Geografia este pusă sub semnul întrebării, iar precedentul juridic este dubios, dar acest lucru a permis totuși Rusiei să formuleze o revendicare formală în cadrul Convenției Națiunilor Unite privind Dreptul Mării, care este în desfășurare de ani buni.

La teancurile de documente, hărți comentate și studii geologice, rușii au adăugat și poleiala. În 2007, submarine speciale de scufundare la mare adâncime au lansat o misiune de explorare a adâncului Polului Nord. Pe lângă prelevarea de probe de apă și de sol, au lăsat un steag rusesc realizat în mod special din aliaj de titan. „Dacă o sută sau o mie de ani de acum încolo cineva coboară în locul unde am fost noi", a declarat exploratorul Artur Cilingarov, „va vedea acolo steagul rusesc". Alte țări care au propriile revendicări în Arctica s-au grăbit să spună că acest lucru a fost doar un exercițiu de relații publice și nu au acordat Rusiei nici un privilegiu în această regiune. Nimeni nu s-a mirat mai târziu, când guvernul rus a anunțat că eșantioanele pe care le colectase „au confirmat" că Creasta Lomonosov disputată făcea parte din platoul continental al Rusiei.

Chiar crede Moscova că i se va acorda acces exclusiv la această porțiune din apele Arcticii, care se dezgheață rapid, și la bogățiile de sub ea? Probabil că nu, dar, între timp, a respins alte revendicări, făcând asta într-un mod în care un jaf îndrăzneț pare un apel sobru la dreptul internațional. Într-adevăr, atunci când țările occidentale au respins păcăleala cu submarinul rusesc, comentatorii din lumea postcolonială au criticat ipocrizia vesticilor. Occidentul fusese foarte fericit, spuneau ei, să le fure pământurile în trecut cu același spectacol de teatru al plantării de steaguri. Moscova era în mare parte mulțumită: uneori, victoria politică poate consta într-o manevră care îi face pe dușmanii tăi să se împuște singuri în picior.

Alteori, însă, obiectivul este mai urgent și mai ușor de atins. La sfârșitul anului 1991, când Uniunea Sovietică s-a destrămat, aproximativ 25 de milioane de etnici ruși au rămas în afara granițelor Federației Ruse, împreună cu zeci de milioane de persoane pentru care limba lor principală este rusa, chiar dacă poate nu sunt etnici ruși. Această diasporă a devenit rapid atât o sursă de fricțiune cu țările vecine, cât și un avantaj care trebuie să fie mobilizat, deoarece Moscova și-a revendicat un statut atât de lider al „Lumii Ruse" – *Russkii mir*, cât și de protector al acesteia.

Pentru a oferi acestui statut un fel de bază legală, Rusia a început să emită pașapoarte minorităților nemulțumite din străinătate, de obicei în regiuni separatiste aflate în dezacord cu guvernele lor naționale: abhazilor și locuitorilor din Osetia de Sud

din Georgia, transnistrenilor din Moldova, populației din Donbas în sud-estul Ucrainei. Când autoritățile naționale încearcă să-i reprime pe rebeli, Moscova pretinde că intervine pur și simplu pentru a-și proteja propriii cetățeni, scuză folosită atunci când a purtat războiul dur și rapid de cinci zile din Georgia în 2008, precum și în intervenția sa curentă în Ucraina din 2014. Desigur, toate statele își rezervă dreptul de a-și apăra cetățenii –, dar depășindu-și granițele și oferind în mod activ cetățenia rusă vorbitorilor de limbă rusă din teritorii potențial strategice cu scopul de a crea o bază pentru intervenție, Moscova recurge la utilizarea cinică și creativă a acestui principiu, care este, la urma urmei, esența războiului legislației.

Războiul juridic poate fi juridic corect

Desigur, nu trebuie să fim ipocriți. Deși statele care încearcă să folosească războiul legislației în scopurile lor tind să fie cele revizioniste, revanșarde sau de-a dreptul represive, în esență, este contestată legea, iar toate statele vor căuta să o folosească în propriile scopuri. Israelul și Palestina îl prezintă fiecare pe celălalt ca agresor la Curtea Penală Internațională. Sancțiunile SUA împotriva Iranului au fost descrise drept un „război juridic financiar", din cauza modului în care acestea folosesc instanțele și reglementările. Într-adevăr, cotidianul *New York Times* a afirmat odată: „comandantul combatant preferat al Președintelui Obama" nu era unul dintre generalii săi, ci subsecretarul Trezoreriei care răspundea de sancțiuni.

Ucraina, incapabilă să alunge Rusia din Crimeea prin forța armelor, a depus plângeri la o serie de instanțe internaționale: Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Curtea Permanentă de Arbitraj, Curtea Internațională de Justiție, chiar și la Tribunalul Internațional al Dreptului Mării. Nu este vorba de faptul că se așteaptă ca Moscova să fie alungată de „lorzii plicticoși", dar speră cel puțin să genereze costuri politice pentru Kremlin prin faptul că va obține mai multe declarații referitoare la ilegalitatea anexării sale și la mișcările ulterioare pe care le-a făcut pentru a-și securiza noul teritoriu.

La urma urmelor, războiul juridic ține în mare măsură de percepție și de reputație. Unul dintre cei care au răspândit termenul a fost Charles Dunlap, pe atunci colonel al Forțelor Aeriene ale SUA și ulterior general. El era îngrijorat de faptul că acest termen era folosit de puteri mai slabe din punct de vedere militar pentru a „încătușa Statele Unite" și pentru a muta confruntarea de pe câmpul de luptă în tribunale (și în tribunalul opiniei publice) prin afirmații false referitoare la atrocități și abuzuri. Cu toate acestea, este prea ușor să ne concentrăm mereu asupra modalităților prin care cei cinici și nemiloși pot exploata sprijinul dreptului internațional. Oricât de imperfecte pot fi legile și oricât de subtili și de manipulatori ar fi avocații pe care îi pot alinia statele, soluția nu este de a decide că legea nu este un răspuns. Este posibil ca legile să fie un substitut precar al justiției naturale și al acțiunii corecte. Totuși, ca să fim sinceri, sunt cel mai bun lucru de care dispunem.

Așa cum demonstrează cazul MV *Alaed* de la începutul acestui capitol, dacă este folosit în mod corespunzător, războiul juridic poate fi, de asemenea, corect, desfășurat tocmai pentru a susține normele gândite pentru a modela lumea modernă și, în același timp, ca alternativă la clasica metodă demodată de coerciție armată. Puterea poate face dreptate, dar adesea într-un mod foarte greșit. Oricât de ușor ar fi să denigrezi instanțele și pe juriști, rolul „lorzilor plicticoși" în limitarea exceselor gangsterului, cleptocratului, tiranului și teroristului nu ar trebui să fie subestimat.

Sancțiunile – impuse și menținute prin legi – pot viza astfel de indivizi și, cel puțin, le pot interzice intrarea în statele care nu sunt dispuse să închidă ochii la abuzurile lor. Măsuri precum cea puțin aplicată a Marii Britanii, Dispoziție privind Averile Inexplicabile, care îngheață bunurile până când proprietarii acestora pot demonstra că nu sunt rezultat al unor infracțiuni sau jafuri, îi pot priva pe cleptocrați chiar de bogățiile la care râvnesc. Curtea Penală Internațională de la Haga nu poate fi nici absolut imparțială, nici fără unele consecințe neașteptate și nefericite – în fond, liderii inculpați acolo ar putea fi mai puțin dispuși să renunțe la putere, tocmai pentru că riscă pedepse cu închisoarea atunci când o fac –, dar reprezintă un consens asupra faptului că anumite acțiuni, de la genocid la terorism, sunt inacceptabile în lumea modernă și vor fi pedepsite.

Este greu să fii băiatul bun. La fel după cum polițiștii pot simți tentația de a planta dovezi pentru

a fi siguri că cineva despre care „știu" că este infractor va fi condamnat, la fel și statele care se străduiesc cu adevărat să fie o forță pozitivă în lume vor fi tentate să renunțe la acest idealism, atunci când primează pragmatismul sau profitul. Dar tocmai de aceea statele de drept s-au simțit în defensivă în ultima vreme, asaltate de adversari care fie își folosesc propriile legi împotriva lor, fie le forțează să aleagă între idealurile și interesele lor. Aceleași SUA pe care Dunlap le-a avertizat că ar putea fi „încătușate" au găsit modalități de a folosi războiul juridic împotriva insurgenților, bazându-se pe teroare și pe domnia armelor.

Un principiu central din volumul *Field Manual 3-24 Counterinsurgency* al armatei americane, publicat la sfârșitul anului 2006, e că statul de drept e „un obiectiv-cheie și o stare finală", deoarece „operațiunile de luptă fără eforturi de stabilizare civilă sunt insuficiente pentru a «contracara» sau a înfrânge o insurgență". Această doctrină, cunoscută sub numele de COIN, a fost concepută pentru a fi aplicată în Irak și Afganistan. Ca să fim sinceri, ea a dat greș – nu atât pentru că a fost greșită, ci pentru că nu i s-a acordat o șansă suficientă.

În 2010 a fost înființată în Afganistan Forța de Teren pentru Statul de Drept (ROLFF-A), sub conducerea generalului de brigadă american Mark Martins. Aceasta urma să desfășoare direct pe teren echipe pentru a-i urma pe luptătorii convenționali în zonele în care talibanii fuseseră cei mai puternici. Ideea era în mod clar să se înlocuiască teocrația autoritară și arbitrară cu o teocrație bazată pe

legalitate: inițiative de combatere a corupției, rezolvarea conflictelor, instanțe și poliție transparente. Așa cum observa Jack Goldsmith de la Facultatea de Drept a universității Harvard, cercetător de referință al subiectului, „dacă aceasta nu este o «folosire a legii ca armă de război», atunci nu știu ce este…"

Șase luni mai târziu a fost înființată o misiune NATO mai amplă de sprijin pe teren pentru statul de drept: Asistență în Domeniul Dreptului pentru Afganistan. După alte șase luni, însă, aproape toți ofițerii de sprijin de pe teren pentru statul de drept au fost scoși de pe teren și concentrați la Kabul. Experimentul nu eșuase, dar din motive politice – inclusiv din cauza împotrivirii manifestate din partea unor luptători care considerau că acești ofițeri îi stânjeneau – a fost în esență abandonat. Dar acest lucru arată că așa ceva este posibil. Generalul Martins însuși descria acțiunea ca „război juridic afirmativ în Afganistan: o încredere conștientă și concertată în lege pentru a-i învinge pe cei din interiorul și din afara guvernului care o disprețuiesc". Lecțiile ROLFF-A și ale „războiului juridic afirmativ" nu au fost date uitării. În timp ce sperăm că SUA nu se vor vedea antrenate în viitoarele războaie murdare de contrainsurgență, chiar și în rândul rezidenților în uniformă de la Pentagon există persoane care simt că data viitoare, dat fiind faptul că armata americană are deja o mare de putere, va trebui să se concentreze pe lege.

Vreți să știți mai mult?

Căutați „lawfare” și multe din trimiterile pe care le veți găsi se referă la politica și la dezbaterile din tribunale privind libertatea de exprimare. Pentru latura mai geopolitică a lucrurilor, cartea lui Orde Kittrie: *Lawfare: Law as a Weapon of War,* OUP, 2016, nu e, ca să fim sinceri, cea mai incitantă lectură, dar este foarte cuprinzătoare. Una dintre cele mai bune surse despre subiect în ansamblu este blogul Lawfare (https://www.lawfareblog.com/), deși își aruncă plasa foarte larg în momentul de față. În ceea ce privește unele cazuri foarte specifice, a se vedea cartea lui Humphrey Hawksley, *Asian Waters: The Struggle Over the South China Sea and the Strategy of Chinese Expansion,* Abrams, 2019, cartea lui Marouf Hasian, *Israel's Military Operations in Gaza: Telegenic Lawfare and Warfare,* Routledge, 2019, și colecția editată de Whit Mason, *The Rule of Law in Afghanistan: Missing in Inaction,* CUP, 2011.

Capitolul 9

Informațiile

Hillary Clinton și-a plimbat mâna pe coapsa lui Vladimir Putin încet, senzual. Până să ne dezmeticim, cei doi se sărutau cu toată pasiunea inconștientă a unor adolescenți – sau a unor vedete porno. Pentru că, mă grăbesc eu să adaug, asta au fost. Nu așa îmi imaginasem că va începe acea dimineață (aș fi luat un mic-dejun mai ușor, dacă aș fi știut), dar a fost un cadru de film care a atras atenția în mod corespunzător pentru a da startul știrilor de la o echipă amabilă de specialiști angajați de o organizație europeană de informații care se ocupă de pericolele reprezentate de „deep fakes", imagini video falsificate cu ajutorul inteligenței artificiale avansate, combinate cu măiestria artistică umană pentru a arăta, ei bine, orice doriți. În acest caz, nu era vorba doar de faptul că fețele lui Hillary Clinton și Putin fuseseră suprapuse pe imagini cu un cuplu entuziast din filmele pentru adulți, ci și de faptul că imaginile erau combinate atât de bine, încât, deși știam că este un fals, nu am putut observa discrepanțe sau anomalii evidente. A vedea nu mai înseamnă a crede.

Această alianță dintre tehnica de vârf și cel mai prost gust a fost un exemplu deosebit de grăitor al

noii provocări din războiul informațional, determinată de revoluțiile din modul în care creăm, consumăm și folosim media. În momentul de față, suntem bombardați cu informații, dezinformații și infotainment[****]. În mare parte, aici este vorba despre răspândirea internetului ca sursă de știri: începând cu 2019, este folosit de 57% din întreaga populație a globului, iar 42% participă în mod curent la rețelele de socializare. Acest lucru a făcut, de asemenea, să fie ridicol de ușor nu doar pentru state, ci și pentru indivizi să falsifice știri: nu mai contează videoclipurile manipulate cu artă, poți pur și simplu să minți.

Dar se pare că există și o criză profundă de legitimitate, în condițiile în care structurile guvernamentale existente și ipotezele în legătură cu cei pe care ar trebui să-i credem, produse, fără îndoială, ale erei industriale, sunt puse sub semnul întrebării în era postindustrială, era online. În calitate de cetățeni și de consumatori, putem din ce în ce mai mult să ne izolăm în bule de știri și de opinii care ne măgulesc presupunerile și ne întăresc prejudecățile. Mai mult, într-o epocă a știrilor de ultimă oră, a știrilor instantanee și a fluxurilor de știri nemediate, suntem atrași de noutăți, de ceea ce este șocant și, ca urmare, de multe ori, de ceea ce este necontrolat, exagerat sau de-a dreptul fals. De exemplu, un studiu condus de Sinan Aral de la Massachusetts Institute of Technology a constatat că „adevărul a avut nevoie de un timp de șase ori mai

lung decât minciuna pentru a ajunge la 1 500 de persoane" și că dezinformarea are cu 70% mai multe șanse de a fi împărtășită decât știrile reale.

Nu e de mirare că actori fără scrupule, de la vânzătorii de tratamente false pentru disfuncția erectilă până la statele ostile explorează cu încântare toate modalitățile prin care pot fi folosite sau prin care se poate abuza de oportunitățile din lumea informațiilor. Și, ca să fim corecți, nu e de mirare că „știrile false" și (dez)informarea au devenit panica morală a epocii, țapul ispășitor pentru orice evenimente care nu ne plac, de la alegerea lui Donald Trump până la „stângism", de la radicalizarea jihadistă până la Brexit.

Acesta este un subiect foarte amplu. Există dezinformare totală, răspândirea deliberată de minciuni, dar există și dezinformarea neintenționată, adică propagarea de neadevăruri de către oameni care nu își dau seama că fac așa ceva. Adesea, este vorba de fapt de o singură problemă, și anume de informații exacte încadrate sau contextualizate într-o formă înșelătoare sau care nu au fost niciodată destinate publicului. Înainte de alegerile prezidențiale din SUA din 2016, hackerii statului rus au accesat e-mailuri din serverele Comitetului Național Democrat și ale directorului de campanie al lui Hillary Clinton, pe care apoi le-au făcut publice. Conducerea Partidului Democrat a fost teribil de stânjenită, căci a ieșit la iveală nu în ultimul rând partizanatul acesteia pentru Hillary Clinton în detrimentul rivalului său de stânga, Bernie Sanders. Asta a contribuit la o campanie de

perturbare a politicii americane și de subminare a lui Hillary Clinton, însă nu cu minciuni, ci pur și simplu cu adevăruri incomode.

„Hack-and-leak" este o problemă tot mai mare, deoarece cu toții avem tendința de a fi mult mai puțin precauți cu ceea ce spunem în conversațiile noastre presupus private. În 2017, de exemplu, în timp ce micul și bogatul emirat al Qatarului se afla în conflict diplomatic cu Emiratele Arabe Unite, e-mailurile ambasadorului Emiratelor Arabe Unite la Washington, Yousef Al Otaiba, au început să se scurgă către instituții de presă din SUA. În curând, acesta a fost văzut ca un playboy cu bani mulți, ipocrit și poate chiar corupt. Emiratele Arabe Unite și aliații săi s-au făcut de râs pe plan diplomatic chiar în momentul în care încercau să înfățișeze Qatarul drept un susținător al teroriștilor, și toate acestea fără să mintă, atâta doar – este în general de presupus – că e-mailurile care s-au scurs fuseseră atent încadrate și selectate.

Pentru a discuta toate acestea ar fi nevoie de o carte întreagă – de fapt, a fost nevoie de multe cărți. Dar în acest capitol vreau să schițez câteva dintre motivele pentru care războiul informațional a devenit o asemenea preocupare globală și ce am putea încerca să facem în acest sens.

Mai repede, mai fals

Aproape toată lumea – poate cu excepția nord-coreenilor și a câtorva triburi pierdute din Amazonia – trăiește acum într-un singur spațiu informațional: putem să urmărim știri din Qatar pe

televizoarele noastre (este vorba de Al Jazeera, apropo), să transmitem videoclipuri rusești pe YouTube și chiar să citim relatări puse cap la cap din conturi străine adunate din Twitter în ziarele gratuite pe care le luăm în timpul navetei. Poate și mai important, vechii paznici care decideau cândva, pentru cei mai mulți dintre noi, ce putem să citim, să auzim și să vedem – editorii de ziare și directorii de posturi de radio și televiziune – și-au pierdut puterea. Acum, nu numai că ne putem conecta la alte rețele și putem citi alte ziare, dar oricine are o pagină de Facebook sau un cont de Twitter este, de fapt, un mijloc de informare în sine.

Într-adevăr, dacă epoca soldaților mercenari poate să se întoarcă sau nu, epoca „mercenarilor din mass-media" a sosit în mod sigur. Diplomați, experți în comunicare, jurnaliști, experți și scriitori, lobbiști, cercetători, grupuri de reflecție, ONG-uri și GONGO-uri (ONG-uri guvernamentale), toți sunt războinici informatici. Din cauza acestora, suntem bombardați cu informații – știri, opinii, bârfe, zvonuri, minciuni și dezvăluiri – într-un ritm din ce în ce mai accelerat. Iar asta nu se aplică doar celor care au smartphone-uri și internet, întrucât chiar și mass-media tradiționale au cedat în fața nevoii de a răspunde ciclului de știri 24/7, a dorinței disperate de a fi primul care relatează o știre și a inexorabilelor vârtejuri și curenți din social media. În ciuda eforturilor curajoase de a păstra „știrile lente" și lectura lungă, este o cursă de viteză.

Acest lucru a revoluționat cu siguranță transformarea informațiilor în arme. În anii '80, de

exemplu, KGB-ul sovietic a condus Operațiunea Denver, o încercare complexă de a prezenta SIDA drept o armă biologică americană. Pentru aceasta, a trebuit mai întâi să lanseze zvonul într-un ziar prosovietic indian pe care îl înființase cu 20 de ani mai devreme prin intermediul unor organizații de fațadă. Ziarul a publicat în 1983 un articol anonim, provenind aparent de la un „cunoscut om de știință american". Articolul nu a avut niciun efect real, așa că, în 1985, un alt articol citând originalul indian a apărut într-o publicație sovietică de mare greutate. KGB-ul a apelat la colaboratorii săi bulgari și est-germani, iar aceștia din urmă au prezentat un raport pseudo-științific, care „confirma" această poveste, raport aparținând, chipurile, unui cercetător francez. În următorii câțiva ani, mitul se va răspândi, în mod tipic, prin intermediul relatărilor publicate în ziare simpatizante (sau de senzație) din străinătate, amplificate prin intermediul presei sovietice, pentru a încerca să simuleze un val de opinie. În 1992, se pare că aproximativ 15% dintre americani credeau că virusul a fost creat de om.

Pentru aceasta a fost nevoie de ani întregi, de o rețea globală de agenți, de intermediari și organizații de fațadă, de mari sume și forță de lucru. Comparați acest lucru cu o campanie chineză din 2020. La mijlocul lunii martie, deranjați de acuzațiile că standardele scăzute de igienă alimentară au dus la apariția COVID-19 și că au ascuns focarul inițial, războinicii informatici de la Beijing au început să sugereze că, de fapt, a fost – din nou – o armă biologică americană. Oficialitățile au început să

posteze știrea pe Twitter și să o distribuie pe conturi; site-urile de teorie a conspirației din Occident au amplificat-o cu plăcere Așa că purtătorii de cuvânt oficiali au trebuit să răspundă, iar ziarele au publicat știrea, fie și numai pentru a o respinge. În câteva zile, povestea și-a croit drum în conștiința globală – și 29% dintre americani au crezut că virusul fusese preparat într-un laborator din afara Chinei. Un rezultat de două ori mai mare decât în cazul Operațiunii Denver, în câteva zile, nu într-un deceniu.

Narațiunile în războaie

Conflictele de tip vechi aveau povești de război; cele moderne sunt din ce în ce mai mult războaie de povești. În condițiile în care conflictul a trecut de la o dimensiune fizică la o luptă purtată în imaginația și în voința colectivă a societății, operațiunile de informare – sau, așa cum spune Nina Jankowicz în lucrarea sa foarte potrivit intitulată *How to Lose the Information War*, ceea ce poate că ar fi mai bine să numim operațiuni de *influențare* – nu mai sunt doar adjuvante ale operațiunilor cinetice, ci adesea le înlocuiesc.

Acesta este un lucru pe care Rusia modernă pare să-l fi înțeles deosebit de bine. Rusia lui Putin, care se consideră blocată într-un conflict cu un Occident mai puternic, despre care crede că încearcă să-i nege locul care i se cuvine în lume, a adoptat, așadar, cu mult entuziasm aceste forme noi de conflict. Vede în ele o modalitate de a ținti ceea ce consideră că este slăbiciunea principală a Occidentului: faptul că

acesta este o constelație de societăți democratice. După cum se menționează în Capitolul 1, s-a consumat multă cerneală – s-a irosit, de fapt – cu ideea greșită că ar exista ceva numit „Doctrina Gherasimov", un plan cuprinzător al Rusiei de a folosi subversiunea, dezinformarea și forța militară pentru a zdrobi societățile occidentale. Mai curând se pare că rușii au, de fapt, două abordări separate.

Soldații șefului Statului Major, generalul Gerasimov, ca majoritatea militarilor moderni care planifică războaie majore și expediționare, explorează cu nerăbdare modalitățile prin care atacurile cibernetice, propaganda, dezinformarea și alte strategii viclene similare pot sprijini operațiunile militare obișnuite. Aici nu este nimic nou. În timpul Războiul de Independență din America, rețeaua de informații a lui George Washington a răspândit dezinformări cu privire la moralul scăzut al Armatei Continentale, creând forțelor britanice de mercenari hessieni o stare de încredere exagerată în propriile forțe, înainte de bătălia hotărâtoare de la Trenton. În cel de-Al Doilea Război Mondial, înșelătoria militară a devenit o artă, cu șiretlicuri complexe elaborate pentru a deturna atenția Axei de la debarcările Aliaților în Sicilia și în Normandia. Acum însă există pur și simplu o gamă mult mai largă de oportunități de a face așa ceva.

Omul de afaceri rus Evgheni Prigojin a fost supus unor sancțiuni din partea SUA, a Marii Britanii și a UE pentru că a condus atât „ferme de trolli" care promovează propaganda online pentru a interveni

în alegeri, precum și compania de mercenari numită Grupul Wagner. La rândul ei, compania este acuzată că urmărește interesele statului rus în rolul său de contractor militar privat în diferite teatre de război. Prigojin a negat orice legături cu Wagner și a respins acuzațiile Occidentului împotriva sa. Conflictul cinetic și cel narativ merg mână în mână, totuși. În Libia, de exemplu, Wagner este prezent pentru a-l susține pe generalul Haftar, comandantul militar favorit de acolo al Moscovei, în timp ce au început să apară tot felul de dezinformări online, în mod clar destinate consumului occidental. Haftar „face lucrarea Domnului" în Libia și este un „luptător împotriva jihadului". Indiferent cine este de fapt în spatele acestei acțiuni, scopul său este în mod clar de a încerca să îmbunătățească imaginea lui Haftar și să determine Occidentul să nu încerce să-i blocheze eforturile de a prelua controlul asupra țării.

Armata rusă însăși are la dispoziția sa tehnologii încă și mai deconcertante. Ucrainenii care luptă cu trupele rusești și mercenarii acestora în Donbas au primit pe telefoanele mobile mesaje care păreau să provină de la colegii lor soldați, în care se spunea: „Nimeni nu dorește să-și lase copiii orfani" sau „Ar trebui să fugim", prin amabilitatea unui sistem de război electronic de tip Leer-3, bazat pe drone, capabil să deturneze până la 2 000 de conexiuni mobile în același timp. Pe de altă parte, viitorul sistem al marinei americane Netted Emulation of Multi-Element Signature against Integrated Sensors („Imitarea în Rețea a Semnăturii cu elemente multiple împotriva sistemului de Senzori

Integrați") – NEMESIS (un cinic ar putea sugera că au inventat mai întâi acronimul sugestiv, apoi au proiectat sistemul) – va imita apariția unor flote fantomatice de nave, submarine și avioane în eter. De la subversiune la ghidare incorectă, soldații intră într-o nouă lume a haosului și incertitudinii.

Perturbare, perturbare, perturbare

Apoi, există o a doua abordare, care poate fi mai semnificativă. În timp ce soldații ruși se gândesc cum să folosească operațiile de influențare pentru a înclina balanța pe câmpul de luptă în favoarea lor, echipa de securitate națională a Kremlinului pare să fi decis că acestea oferă o modalitate de a învinge fără a fi nevoie să se implice deloc în războaie cu schimburi de focuri. În ceea ce seamănă izbitor de mult cu exemplul de „război politic" al lui Kennan menționat mai sus, actualizat pentru secolul al XXI-lea, asta înseamnă utilizarea manipulării, a dezinformării și a direcționării greșite pentru a obține obiectivele naționale fără a trage nici un foc de armă. După cum spunea generalul Gherasimov în articolul său fatidic, „rolul mijloacelor nemilitare în atingerea obiectivelor politice și strategice a crescut, iar, în multe cazuri, acestea au depășit în eficacitate puterea forței armelor". Înseamnă ceva când un comandant de tancuri înverșunat sugerează că operațiile de informare pot fi mai puternice decât metalul său greu.

Agenda lui Putin de reafirmare a statutului de mare putere al Rusiei nu impune extinderea granițelor (cu excepția Crimeei – care a reprezentat,

în ochii lui și ai majorității rușilor, pur și simplu luarea înapoi a ceva ce le-a fost furat în 1954), dar îl întărâtă împotriva Occidentului. Din punctul său de vedere, este util tot ceea ce dezbină, ne distrage atenția și ne demoralizează. Așa că Moscova încurajează secesionismul, de la Scoția la Catalonia spaniolă, încurajează populiștii și extremiștii de stânga și de dreapta, cu o abordare imparțială și la fel de răuvoitoare, și face tot ce-i stă în putință pentru a amplifica tensiunile din interiorul țărilor și dintre acestea.

Asta a inclus și susținerea Brexitului, retragerea dureroasă a Marii Britanii din Uniunea Europeană. Dar aceste campanii de influențare nu par să influențeze de fapt rezultatele în mod semnificativ: nici chiar victoria la limită de 52 la 48% a Brexitului nu poate fi atribuită amestecului Moscovei, după cum sugerează dovezile. Scoțienii au votat împotriva independenței (de data aceasta), încercările de amestec în alegerile din Europa continentală au eșuat în majoritatea cazurilor, iar alegerea lui Donald Trump în 2016 a părut să-i ia pe ruși prin surprindere. Convinși că Hillary Clinton urma să devină președinte și temându-se că se va dovedi un inamic periculos, Kremlinul a susținut pur și simplu orice alternativă de dezbinare și a stimulat orice cauză perturbatoare, de la radicalismul anticapitalist până la fundamentalismul pentru dreptul la deținerea armelor de foc. (Apreciez că acesta va fi un punct de vedere controversat pentru mulți dintre cei care îl văd pe Trump ca fiind alegerea lui Putin ca președinte – tot ce pot spune este că nici una din

persoanele din cercurile politice de la Moscova, cu care am vorbit înainte de alegeri, nu credea nici o clipă că acesta ar putea fi ales și nu păreau să se străduiască să încerce să-i asigure realegerea în 2020.)

Perturbarea, la urma urmei, este un obiectiv mai realizabil și mai fiabil decât un fel de preluare sub acoperire în stilul candidatului manciurian. În timp ce Uniunea Sovietică era, cel puțin parțial, constrânsă de ideologia sa marxist-leninistă, Rusia de astăzi este lipsită de orice crez, dincolo de propriul ei naționalism. Ea poate susține și stânga și dreapta, și pe radicali și pe tradiționaliști, și marile afaceri și pe anticapitaliști, pe toți în același timp. Și chiar așa și face.

În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, Winston Churchill a rostit următoarele cuvinte memorabile: „În timp de război, adevărul este atât de prețios, încât ar trebui să fie însoțit întotdeauna de o gardă de corp alcătuită din minciuni." În zilele noastre, adevărurile incomode pot fi, de asemenea, asaltate de o echipă de minciuni, generate și propagate de mass-media de stat, de trollii online și de interpuși deopotrivă. În 2014, când zborul MH17 al companiei Malaysian Airlines a fost doborât deasupra Donbasului de o unitate de miliție susținută de Rusia, care a folosit o rachetă furnizată de Rusia, mașina de război informațional a Moscovei a intrat în funcțiune generând narațiuni alternative – în acest caz, un eufemism pentru minciuni sfruntate –, explicând ceea ce se întâmplase. Începând cu jumătatea anului 2020,

Grupul operativ StratCom Est al UE a identificat peste 260 de povești diferite, de la ideea că avionul a fost doborât de un avion ucrainean, până la cea mai îndrăzneață dintre toate: cei 298 de pasageri și membrii echipajului erau deja morți, cadavre încărcate într-un avion aruncat în mod deliberat în aer deasupra Donbasului ca provocare.

Această tactică a fost folosită în repetate rânduri, de la încercarea ofițerilor de informații militare rusești de a-l otrăvi pe agentul dublu Serghei Skripal în Marea Britanie în 2018 (Fiica sa l-a otrăvit! A fost un complot britanic pentru a împiedica Rusia să organizeze Cupa Mondială de fotbal!), până la otrăvirea activistului opoziției, Aleksei Navalnîi, în 2020. (Era beat și a luat pastile! A fost mâna CIA!) Scopul așa-numitului *infoșum*, „info-zgomot" cum îi spun rușii, nu este atât de a-i convinge pe oameni de o ipoteză sau alta, cât de a ridica o ceață de falsuri, care face imposibilă deosebirea adevărului de fals. Cu această ocazie, devine cu atât mai ușor să perturbi alte țări și să le subminezi voința și capacitatea de a acționa cu hotărâre.

Războaie narative

Este aceasta doar o artă întunecată rusească? Deloc. Să fim sinceri: toată lumea face așa, cel puțin într-o anumită măsură. Așa cum diferența dintre hotărâre și încăpățânare se află adesea în ochii celui care privește, la fel și în practică e adesea dificil de făcut distincție între propaganda celeilalte părți și propriile noastre „comunicații strategice". Totuși, asta nu înseamnă că toată lumea este la fel. Să ne

gândim la marile canale internaționale de televiziune finanțate de stat. RT din Rusia, Rețeaua Globală de Televiziune din China (CGTN) și Press TV din Iran pot să se prezinte la fel ca BBC, Vocea Americii (VOA) și Deutsche Welle din Germania, dar nu sunt la fel. Diferența constă de fapt în state, ca atare: primele se consideră toate implicate într-un război narativ și cer un nivel de mobilizare mediatică la fel ca pe timp de război. Obiectivitatea, echilibrul, dorința de a vedea și punctul de vedere al celuilalt – acestea par a fi luxuri pe care un stat aflat în stare de război nu și le poate permite. La urma urmei, propaganda mărșăluiește întotdeauna în spatele războiului, fie acesta deschis sau nu.

RT a început în 2005 ca o rețea de televiziune de calitate relativ bună, cu o agendă națională, cu siguranță, dar nu chiar de nivelul celor de la BBC World Service, VOA sau France 24. Dar pe măsură ce Kremlinul a ajuns să se considere din ce în ce mai mult în război virtual cu Occidentul, și RT a făcut același lucru. În 2013, când redactorul-șef Margarita Simonian a fost întrebată de ce are nevoie Rusia de RT, ea a răspuns: „Din același motiv pentru care țara are nevoie de un minister al apărării" – adică, în caz că se va afla într-un război informațional. Raționamentul ei era: Nu poți aștepta până când începe războiul ca să te înarmezi; armata este întotdeauna pregătită pentru orice eventualitate și „la fel suntem și noi".

Acum, rămășițele știrilor de înaltă calitate stau stingherite alături de tirade toxice și emisiuni care oferă platforme pentru teoreticienii conspirației și

extremiștii marginali. Proiectul de buget de stat al Rusiei pentru anul 2020 a inclus 23 de miliarde de ruble (235 de milioane de lire sterline sau 300 de milioane de dolari) pentru RT. Prin comparație, VOA a cerut în 2020 190 de milioane de dolari. Dar să nu exagerăm impactul său real. În Marea Britanie, de exemplu, vârful său de audiență abia dacă îl atinge pe cel al S4C, un post de televiziune în limba galeză. Nu e de mirare că pare atât de des încântată în mod pervers de evaluările alarmiste ale Occidentului cu privire la influența sa, pe care probabil că le folosește pentru a încerca să convingă Kremlinul că își merită banii până la urmă.

Dar rușii nu sunt singuri, chiar dacă există modele diferite. CGTN din China, de exemplu, nu pare să aibă chiar aceeași misiune ca RT. Standardele sale nu sunt mai înalte, așa cum s-a văzut din difuzarea „mărturisirii" unui jurnalist britanic acuzat de luare de mită după ce fusese intimidat, drogat și încătușat de un scaun de fier în interiorul unei cuști. Cu toate acestea, Beijingul este mai puțin interesat de „zgomotul informațional" și de încercarea de a ascunde adevărurile incomode fiind, în schimb, dornic să cumpere o justificare pozitivă. În Africa, de exemplu, a cheltuit foarte mulți bani creând instituții media care, după cum se spune, mențin două echipe editoriale. Jurnaliștii și editorii recrutați la nivel local au o marjă de manevră considerabilă, până în momentul în care o știre are o importanță deosebită pentru China. Atunci, editorii de la Beijing intervin pentru a „consilia" – pentru a rescrie, a reorienta sau a respinge știrea – după cum

cred ei de cuviință, pentru a se asigura că politica chineză este prezentată în termeni entuziaști corespunzători.

De asemenea, mulți actori recurg la operațiuni de influențare sub acoperire, uneori folosind tacticile Rusiei, alteori propriile tactici. De exemplu, în timp ce Moscova a folosit trollii și alte tactici din rețelele de socializare pentru a încerca să semene discordie în timpul alegerilor americane din 2016, Teheranul a încercat să promoveze subiecte de discuție specifice, trezind dezaprobarea Israelului și a Arabiei Saudite. S-a folosit în special de dosarul încălcării drepturilor omului de la Riad (cu adevărat teribil!), ca bază pentru o campanie care punea sub semnul întrebării continuarea acordării sprijinului american.

China, în schimb, se concentrează pe etnicii chinezi din străinătate și, în general, se consideră că este mai puțin eficientă în ceea ce privește „știrile false", dar, cu toate acestea, a vizat în special Taiwanul. De exemplu, în 2019, a promovat un videoclip realizat de un jurnalist care, pe fundalul unei coloane sonore stridente macabre, susținea că președintele taiwanez Tsai Ing-wen vindea țara Japoniei. Acest lucru a fost mediatizat de un grup sponsorizat de guvern pe Weibo, o rețea socială chineză: Diba. Rusia are trollii săi online, angajați care lucrează pentru organizații precum faimosul Internet Research Agency, ce livrează informații false în social media. Spre deosebire de aceasta, Beijingul are Diba, o rețea de patrioți entuziaști și

răuvoitori, încântați să răspândească meme proguvernamentale și să-i atace cu ferocitate pe criticii guvernului din țară și din străinătate.

În ultimă instanță, aceste războaie narative nu se limitează la ascunderea adevărurilor sau la răspândirea propagandei, ci reduc la tăcere și vocile incomode. În 2019, *National Enquirer* a publicat articole despre o relație extraconjugală a lui Jeff Bezos, directorul general al companiei Amazon, dar și proprietar al publicației *Washington Post*. Echipa de securitate a lui Bezos a declarat că a fost vorba de represalii saudite pentru publicarea de către *Post* a articolelor despre asasinarea lui Khashoggi, că informațiile compromițătoare au fost colectate prin intermediul unui spyware instalat pe telefonul acestuia – și a remarcat că făcuse schimb de numere cu prințul Mohammad bin Salman cu doar câteva săptămâni mai devreme.

Apărarea împotriva artelor întunecate

Oricât de mult s-ar plânge guvernele occidentale de fake news, cele mai multe dintre ele nu consideră că se află în mijlocul unor războaie narative sau, cel puțin, nu cred că acestea sunt cu adevărat o problemă și, prin urmare, nu le combat în mod serios. Există multe lucruri care pot fi făcute. Însă multe dintre remedii sunt costisitoare, controversate politic sau, pentru politicieni (care la rândul lor își cultivă propriile arte narative), de-a dreptul incomode.

Există răspunsuri tehnice, cum ar fi folosirea inteligenței artificiale pentru a găsi și a șterge

postările suspecte din social media. Dar speranța că ceea ce a făcut tehnologia tot tehnologia poate și anula este probabil încă iluzorie. De exemplu, algoritmii pot identifica trollii automatizați, dar suntem dispuși să-i lăsăm să cenzureze ziarele?

Există opțiuni de reglementare care încearcă să impună platformelor o obligație mai mare de supraveghere. Se poate spune că, deși aceste companii pretind că întruchipează o nouă cultură a responsabilității, ar trebui să tratăm acest lucru cu un oarecare scepticism. Companiile de social media sunt în esență transnaționale, depășind substanțial raza de acțiune a oricărei legislații naționale. Mai exact, acestea profită de toată furia, de certurile toxice online și de teoria virală a conspirației: aceasta înseamnă clickuri, iar clickurile înseamnă bani. În plus, dacă le cerem să decidă ce este realitate și ce este ficțiune, facem un pas periculos, având în vedere că, în mare parte, așa-numita dezinformare este, de fapt, o opinie minoritară sau o contextualizare greșită a adevărului. Într-o epocă în care dezbaterea poate fi caracterizată ca microagresiune, cum vom face față situațiilor în care ceea ce pare a fi inexactitate este prezentat pur și simplu ca o opinie? Adevărul unui socialist poate fi fake news pentru un neoliberal și viceversa.

Ironia este că tocmai statele autoritare care solicită un „internet suveran" prin care să poată controla știrile și opiniile pe care le pot accesa cetățenii lor sunt cele care au cel mai mult posibilitatea de a face acest lucru. Pentru a ne apăra împotriva „știrilor

false", suntem cu adevărat dispuși să acceptăm cenzura online de tip chinezesc? Și dacă da, cine decide ce se cenzurează?

Pe de altă parte, există răspunsuri politice, adesea generate de simpla dorință de a arăta că se face ceva – orice – nu neapărat bazate pe dovezi cu eficacitate reală. De obicei, guvernele agreează organizațiile care „distrug miturile", care caută și contracarează falsuri vizibile, nu în ultimul rând pentru că se potrivesc unei mentalități birocratice: poți să stabilești măsurători și să pretinzi că ai succes mai mult prin activitate decât prin impact. În ultimă instanță, adevărul este că acestea funcționează rareori. Dimpotrivă, pot chiar să întărească știrile false. Îmi amintesc că am vorbit cu un activist ceh despre ceea ce ar putea fi descris cu bunăvoință drept opinii marginale (de exemplu, NATO plănuia un război împotriva Rusiei, iar eurocrații de la Bruxelles intenționau să interzică moneda cehă). Repeta o poveste pe care Centrul împotriva Terorismului și a Amenințărilor Hibride din cadrul Ministerului de Interne ceh o dezmințise recent. S-a lăsat pe spate și și-a sorbit berea, savurând în mod clar momentul. Cu încrederea omului care deține toți așii, a adăugat „dacă nu ar fi adevărat, de ce ar nega-o Ei – E-ul cu majusculă era evident – cu atâta înverșunare?" Cum poți să contrazici o astfel de logică?

Niciuna dintre aceste abordări nu oferă mai mult decât o ușurare parțială și temporară (dacă o oferă și pe aceea). În schimb, soluțiile profunde nu sunt nici ușoare și nici rapide. Guvernele și clasele politice

care au devenit dependente de promisiuni deșarte și calomnii ieftine trebuie să depună eforturi pentru a se relegitimiza. Electoratele nu pot pretinde însă că sunt victime nevinovate: am tolerat prea des și prea mult timp șarlataniile și tertipurilor aleșilor. Avem parte de guvernele pe care, dacă nu le merităm, atunci în mod cert le alegem, iar în acest proces ne expunem, de asemenea, la manipulări și perturbări din străinătate.

Pentru a-i pune pe stăpânii noștri pe jăratic și pentru a reduce la minimum impactul operațiunilor de influențare din străinătate, trebuie să știm când suntem păcăliți, influențați și, în general, când suntem manipulați. Educația mediatică este o abilitate de supraviețuire la fel de vitală în epoca noastră ca educația sexuală și acordarea primului ajutor. Înțelepciunea convențională este că trebuie să fie predată în școală, ceea ce este corect – dar dacă nu suntem dispuși să așteptăm peste 20 de ani pentru ca o nouă generație de oameni inițiați să devină alegători și candidați, trebuie să fie extinsă și la restul societății.

Dezinformarea este deseori descrisă ca virală și se răspândește într-adevăr într-un mod izbitor de asemănător. Metafora funcționează în ambele sensuri, deoarece „igiena informației" poate contribui la oprirea răspândirii ei. Fadi Safieddine de la Universitatea de Est din Londra, de exemplu, a constatat că în cazul în care măcar 30% dintre utilizatorii de rețele sociale verifică dacă o postare este corectă înainte de a o transmite mai departe, asta ar putea contribui la oprirea răspândirii

acesteia, la fel cum oamenii practică distanțarea socială pentru a stopa răspândirea coronavirusului. Decât o dezmințire după eveniment, un mod mult mai bun de a ne „vaccina" pe toți este să oferim oamenilor abilitatea de a înțelege lumea malefică a războiului informațional.

Nu este sexy, nu este ușor, nu este rapid. De asemenea, va însemna și o lume nouă foarte inconfortabilă pentru politicienii înșelători, pentru agențiile care vând prea multă publicitate și pentru toți ceilalți oameni care vor să ne convingă pe față sau pe ascuns. Cu toate acestea, reprezintă diferența dintre repararea acoperișului spart al casei și a scoate găleți de apă și a deschide o umbrelă de fiecare dată când plouă.

Vreți să știți mai multe?

Există un gen special de cărți scrise rapid și murdar, despre „războiul informațional", care urmăresc titlurile de primă pagină, axate de regulă pe un eveniment controversat, în special pe ascensiunea lui Donald Trump, care atribuie răufăcătorilor – de obicei ruși – puteri aproape magice de control al minții. Din fericire, există și studii raționale care nu exagerează și nici nu subestimează problema. Deși operațiile de informare reprezintă doar o parte din ceea ce sovieticii și apoi rușii au numit „măsuri active", Thomas Rid se concentrează asupra acestui aspect în lucrarea *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare,* Profil, 2020, și o face foarte bine. Cartea Ninei Jankowicz, *How to*

Lose the Information War, I.B. Tauris, 2020, este mai optimistă decât pare și conține lecții excelente din prima linie a acestui conflict. *War in 140 Characters: How Social Media is Reshaping Conflict in the Twenty-First Century,* Basic, 2017, de David Patrikarakos, și *Likewar: The Weaponization of Social Media,* Houghton Mifflin Harcourt, 2019, de P.W. Singer și Emerson Brooking, acoperă un teritoriu în linii mari similar, dar ambele au informații care se completează reciproc. Și, în sfârșit, cartea lui Peter Pomerantsev, *This is Not Propaganda,* Faber & Faber, 2019, este un ghid foarte ușor de citit și foarte personal despre noua lume a subiectivității și a prefăcătoriei.

Capitolul 10

Cultura

Eroul nostru elimină dușmanii cu zecile, cu pistolul, cuțitul și pumnul. Prinde din zbor o rachetă în arcurile unei saltele. Se joacă de-a uliul și porumbeii cu tancurile. Rambo? Nu. James Bond? Nici vorbă. Este Leng Feng, supersoldatul chinez din forțele speciale și vedeta filmelor vestite cu „Războinicul lup". Și în punctul culminant al confruntării sale cu un mercenar american, care îi spune că „oamenii ca tine vor fi întotdeauna inferiori față de oamenii ca mine; obișnuiește-te, naibii, cu asta", Leng răspunde „asta e de domeniul istoriei", și îi dă imediat un șut în fundul lui arogant de adversar anglo-american.

E drept că America a inventat blockbusterul de tip entuziast, dar, așa cum s-a întâmplat și în multe alte domenii, chinezii ne ajung repede din urmă. În *Wolf Warrior II* (2017), filmul său cu cele mai mari încasări de până acum, Leng Feng, acum casier, îi înfruntă pe mercenarii sălbatici din corpul american fictiv „Dyon Corps" din Africa, pe care „Big Daddy" îi conduce – subtilitatea nu este chiar punctul lui forte –, când aceștia încearcă să fure un nou medicament pentru o boală teribilă. În final, distrugătoarele marinei din Armata de Eliberare a Poporului aruncă în aer tancurile mercenarilor cu

rachete cu rază lungă de acțiune de mare precizie. La finalul filmului, suprapusă peste un pașaport chinezesc, se află lozinca bombastică liniștitoare: „Către cetățenii din Republica Populară Chineză: atunci când vă aflați în pericol într-o țară străină, nu vă pierdeți speranța. Amintiți-vă că, în spatele vostru, este o patrie puternică și vajnică."

Și, pentru eventualitatea în care mesajul nu ar fi fost suficient de clar, în blockbusterul din anul următor, *Operațiunea Marea Roșie* (2018), comandourile chineze salvează 130 de cetățeni ai lor de teroriștii jihadiști fioroși din Yemen, pardon, din fictiva „Yewaira", care – în cazul în care spectatorul nu și-a dat seama cât erau de ticăloși – plănuiau să folosească o bombă radioactivă „murdară". După ce toate efectele pirotehnice se sting, spectatorul nu trebuie să aibă nicio îndoială că China este o putere globală – în finalul filmului, navele sale dau un avertisment navelor marinei americane – și că Beijingul va avea grijă de oamenii lui, oriunde s-ar afla aceștia.

Ei bine, poate că da. Cel puțin atât timp cât nu sunt uiguri, susținători ai campaniei pentru democrație sau denunțători ai unor incorectitudini. De fapt, China nu a fost deosebit de activă când s-a pus problema salvării propriilor cetățeni răpiți sau arestați în străinătate. Chiar și așa, este o declarație puternică de suprasuveranitate, amintind de aroganța inconștientă a lordului Palmerston, care afirma, atunci când Imperiul Britanic era la apogeu, că „un supus britanic, indiferent de țara în care se

află, va avea încredere că ochiul vigilent și brațul puternic al Angliei îl vor proteja împotriva nedreptății și a răului".

Puterea culturală

Puterea ține de percepție, iar influența de imaginație. Imperiile au înțeles de mult timp acest lucru și se poate discuta despre măsura în care cricketul, creștinismul și șansa de a rosti cuvintele *cives Romanus sum*, „sunt cetățean roman", erau la fel de puternice ca forța armelor în construirea și păstrarea lor. În timpul Războiului Rece, când conflictul direct dintre SUA și Uniunea Sovietică era înghețat de amenințarea distrugerii nucleare reciproce, sportul și ideologia au devenit noi câmpuri de luptă: victoria cu 4-3 a Americii la hochei pe gheață împotriva campionilor sovietici en titre în meciul supranumit „Miracolul pe Gheață" din timpul Jocurilor Olimpice de Iarnă din 1980 a fost prezentată în momentul respectiv de unii comentatori drept o dojană potrivită pentru recenta invazie a Moscovei în Afganistan.

Astăzi, cultura este o arenă de confruntare în continuă creștere. Efectul său este adesea subtil și constă atât în convingerea propriei populații să-și dea sângele și să-și cheltuie comorile pentru a se afirma în străinătate, cât și în subminarea directă a dușmanilor. Dar cine câștigă? Atunci când modelul sovietic împodobit cu steaua și înfășurat în steagul roșu care promitea cândva egalitarism, entuziasm și un salt în sus în lumea industrială modernă a dovedit că nu poate oferi decât corupție, represiune

și stagnare, un timp, „Occidentul" părea să fie viitorul. În cultura populară, Hollywoodul și „CocaColanizarea" – globalizarea stilului de viață al consumatorului american – au condus cursa. În hotelurile sovietice, turiștii străini erau abordați de negustori de pe piața neagră, dornici să le cumpere blugii Levi's, iar atunci când s-a deschis primul Pizza Hut la Moscova, oamenii au stat la coadă timp de cinci ore la acest fast-food, dispuși să plătească echivalentul salariului pe o săptămână pentru ceea ce era considerat, la propriu, gustul libertății. Alte puteri imperiale au găsit propriile modalități de a-și transforma capitalul cultural în soft power, de la imaginea durabilă a Marii Britanii ca bastion al justiției și al fairplayului (deși încercarea neinspirată a lui Tony Blair de a redenumi țara „Cool Britannia" nu a avut niciun succes), până la încercarea Franței de a monopoliza noțiunea de „chic".

Dar apar tot mai mulți concurenți, care îmbină progresul economic cu o deschidere culturală plină de încredere – mai ales în Asia, unde Bollywood și K-pop reprezintă această nouă soft power pentru India și, respectiv, Coreea de Sud, și unde China încearcă să găsească și o dimensiune culturală pe măsura creșterii puterii ecnomice și militare. Dar de la videoclipuri cu decapitări jihadiste la jocurile pe calculator, peste tot apar noi forme de putere culturală, și în joc intră noi jucători.

Totuși, cum funcționează cu adevărat războiul cultural? Nu este ca și cum un cântec ar fi doborât vreodată un imperiu sau ar fi declanșat un război, nu-i așa? Niciun contract sportiv nu poate face ca

anexarea să fie acceptabilă, la fel cum nici un joc video nu poate transforma un pacifist într-un instigator la război. Ei bine, nu, este adevărat – dar cu siguranță acestea pot ajuta.

Poate un cântec să doboare un imperiu?

Comisarii închistați ai Uniunii Sovietice se temeau cândva că muzica occidentală ar putea fi transformată în armă pentru a le atrage tineretul, și s-ar putea să fi avut dreptate. Există o poveste fascinantă despre balada *Wind of Change* (1990) a trupei vest-germane Scorpions. Aceasta a devenit un fel de imn al revoluționarilor care au dărâmat Zidul Berlinului și, odată cu el, și regimul est-german în 1989, iar apoi al anticomuniștilor prin restul blocului sovietic. Se afirmă că a fost susținută și poate chiar scrisă de CIA. Trupa neagă acest lucru, dar nu este absolut neplauzibil, având în vedere că CIA se angajase deja în operațiuni de influențare culturală, de la tipărirea și distribuirea romanului epic și critic al lui Boris Pasternak, *Doctor Jivago*, în limba rusă, la trimiterea de exemplare ale cărții antistaliniste mușcătoare a lui Arthur Koestler, *Întuneric la amiază*, peste Cortina de Fier cu balonul.

În capitolul anterior, am abordat impactul informațiilor și al dezinformării, dar și mesajele culturale pot să răspândească valori subversive sau să submineze voința națională. De exemplu, ONG-urile sud-coreene (uneori cu aprobarea implicită a guvernului) trimit, de asemenea, baloane care plutesc deasupra Coreei de Nord cu fel de fel de

obiecte, de la biblii la pliante, de la CD-uri cu filme interzise până la aparate de radio, toate pentru a încălca cenzura impusă de Phenian. *Hallyu*, „valul coreean" în cultură, a fost denunțat în mod explicit ca armă în Coreea de Nord, unde este denumit *Nampung* („Vântul din Sud").

La fel, tensiunile dintre India și Nepal din 2020 au ajuns pe undele radio, deoarece Nepalul – a cărui armată nu este nici măcar cât a cincisprezecea parte ca mărime față de cea a vecinei sale – a început să transmită mesaje critice în India prin intermediul unor emițătoare instalate pe dealurile din apropierea graniței. Declarațiile serioase referitoare la Nepal nu sunt chiar foarte convingătoare pentru a fi ascultate, așa că nepalezii au difuzat și un nou gen de cântece care combină melodii populare cu versuri precum *Dadagiri chhor Bharat* („Oprește intimidarea, India!") și *Lutiago humro bhoomi* („Pământul nostru a fost furat"). Ca răspuns, unii indieni au început să pună în circulație diverse meme jingoiste despre revendicarea de către țara lor a teritoriilor disputate.

Însuși termenul de „jingoism" sugerează că războaiele pot fi declanșate de un refren mobilizator. În 1877 a izbucnit războiul ruso-turc – unul dintre numeroasele războaie ruso-turce –, în urma unei răscoale împotriva dominației otomane din Balcani și a dorințelor țarului de a combina protejarea creștinilor de stăpânii musulmani cu o mică acaparare de teritorii. După ce sângerase deja în Războiul Crimeei din perioada 1853–1856, guvernul britanic nu era decis cum este cel mai bine să acționeze acum. Existau preocupări legate de

expansiunea rusă, iar regina Victoria însăși era îngrijorată că acesta ar putea să fie un preludiu la o încercare de a prelua controlul asupra „bijuteriei coroanei" imperiului: India. În același timp, liderul Partidului Liberal, William Gladstone, făcuse mult pentru a stârni furia față de tratamentul aplicat de otomani creștinilor din Balcani, în special prin pamfletul lui *Ororile bulgare și chestiunea Orientală (The Bulgarian Horrors and the Question of the East* – 1876), și exista puțină simpatie pentru turci.

Apoi a apărut „Marele MacDermott", un cântăreț foarte popular de music-hall, care a cumpărat cu o guinee un cântec cu îndrăgitul refren antrenant „Nu vrem să luptăm, dar, pe Jingo*****, dacă o facem,/Avem corăbiile, avem oamenii, avem și banii,/Am mai luptat cu Ursul înainte, și cât timp suntem britanici adevărați,/Rușii nu vor avea Constantinopolul". A devenit un hit; chiar și prințul de Wales, viitorul rege Eduard al VII-lea, l-a pus să i-l cânte într-o audiență privată. O populație pentru care războiul fusese ceva îndepărtat și de puțin interes a devenit de-a dreptul patriotică. Balanța politică s-a înclinat și o flotă a fost trimisă ca să forțeze Rusia să accepte condițiile.

Puterea unor astfel de intervenții culturale de stânga nu constă în faptul că forțează un stat reticent să acționeze, ci mai degrabă că pot fi mobilizate pentru a câștiga disputele politice interne dacă să se acționeze sau nu. Refrenul zgomotos al music-hallului din secolul al XIX-lea a fost înlocuit de videoclipurile online și de furtunile de pe Twitter, dar principiul care se aplică este același. De

exemplu, scurtmetrajul documentar *Kony 2012* (2012) despre criminalul de război și liderul de cult ugandez cu același nume le-a oferit o împuternicire celor care încercau să determine SUA să adopte o poziție mai fermă și să convingă Uniunea Africană să trimită trupe împotriva Armatei de Rezistență a Domnului. În 2014, Sony Pictures a fost piratată, iar printre fișierele accesate s-a aflat și filmul încă nelansat *The Interview*, o comedie neagră în care doi jurnaliști primesc acces la Kim Jong-un și apoi sunt recrutați de CIA pentru a-l asasina pe acesta. Phenianul (probabil în spatele hackerilor) și-a exprimat furia și chiar a amenințat cu atacuri teroriste împotriva oricăror cinematografe care ar îndrăzni să difuzeze filmul. Se pare că temerea sa era dublă: că până și reprezentările fictive ale asasinării arogantului și egoistului Kim ar putea încuraja încercări similare în interiorul Coreei de Nord, sau că ar putea crea în SUA un val motivațional pentru o acțiune directă împotriva regimului. Gândul că o comedie ar putea avea un astfel de impact poate părea cam exagerat, dar ulterior s-a constatat nu numai că fusese consultat în prealabil un expert de la RAND, organizație independentă, dar apropiată de guvern (acesta a sugerat să se păstreze scena în care Kim este ucis, deoarece aceasta ar putea „să insufle o idee realistă în Coreea de Sud și, cred eu, în Nord"), ci și secretarul de stat adjunct pentru afaceri în Asia de Est și Pacific. Viața și arta pot fi mai strâns legate decât am putea crede.

Poate un contract de licență să disculpe o națiune?

Opinia națională este, bineînțeles, un spațiu contestat și este frecvent influențată, poate chiar modelată, de forțe externe. China, de exemplu, știe că se confruntă cu temeri din ce în ce mai mari legate de puterea ei economică și militară și de ambițiile globale, și încearcă să preîntâmpine acțiunile concrete de constrângere. Depinde de dumneavoastră dacă veți considera acest lucru drept un tertip viclean pentru a dezarma o lume credulă sau o încercare inteligentă de a dezamorsa „sinofobia" isterică.

Nu este vorba doar de a oferi străinilor cursuri ieftine de mandarină și de finanțare a cinematografiei naționale, deși chinezii fac și acest lucru. (În 2020, a ieșit la iveală faptul că s-ar putea ca cel mai mare lanț de librării din Germania să fi fost plătit pentru a prezenta în mod proeminent lucrări importante, precum seria de discursuri ale președintelui Xi Jinping.) Angajat de mult timp în cenzură sistematică internă, Beijingul caută din ce în ce mai mult să cenzureze și dezbaterea la nivel global pe teme pe care le consideră jenante sau problematice. În 2019, Daryl Morey, managerul general al echipei de baschet Houston Rockets, și-a transmis pe Twitter sprijinul pentru protestatarii în favoarea democrației din Hong Kong. Tweet-ul a fost șters repede, dar nu suficient de repede. The Rockets, până atunci cea mai populară echipă americană de baschet din China, a fost blocată de

televiziunea de stat. Asociația Națională de Baschet (NBA) era afiliată la o serie de poziții progresiste din țară, dar relația sa cu China urma să valoreze câteva miliarde de dolari în următorii ani, așa că a acționat rapid ca să liniștească Beijingul. Morey a fost mustrat public și renegat, lozincile de protest de la meciurile televizate au fost confiscate, iar jucătorilor li s-a spus să se abțină de la comentarii privind politica chineză. Se pare că libertatea de exprimare nu trebuie să stânjenească afacerile.

O combinație de forță economică, cruzime și facsimile organizate de exprimare a indignării populare permite Beijingului să-și controleze imaginea în arena mondială. În 2020, taiwanezii și activiștii chinezi care folosesc expresii consacrate precum „bandit comunist" sau „partid de 50 de cenți" (termen folosit pentru a ironiza trollii care lucrează pentru Beijing) în comentariile de pe YouTube au constatat că acestea sunt șterse automat în decurs de 15 secunde. YouTube a declarat ulterior că acest lucru se datorează „unei erori a sistemelor noastre de aplicare", dar persistă suspiciunile că fie compania a vrut să evite să supere Beijingul, fie a existat o campanie organizată pentru a se umbla la sistemele care răspund reclamațiilor publicului. Așa-numitul Mare Firewall cenzurează de mult timp informațiile sensibile din punct de vedere politic pentru utilizatorii naționali; aceasta reprezintă o încercare de a exporta acest tip de control al informațiilor.

Scopul este pur și simplu de a face ca orice răspuns la diferitele politici chinezești eventual

reprobabile – de la suprimarea uigurilor musulmani și a democraților din Hong Kong, până la anexarea Tibetului și poate publicarea cu întârziere a informațiilor referitoare la focarul de COVID-19 – să fie de neconceput, prin simplul fapt că nu pot fi menționate. După cum mi-a spus o diplomată americană, „încă nu suntem deloc aproape de această etapă, dar se pare că intenția chinezilor nu este să facă să pară corect ceea ce fac, ci mai degrabă să elimine din dezbaterea publică tot ceea ce fac ei greșit". Ea a mai adăugat că „dacă se va întâmpla acest lucru, va fi mai greu ca oricând să-i convingem pe oameni să accepte costurile unei confruntări".

Poate un joc să te facă să lupți?

Chiar dacă refrenul spune jingo, trebuie „să ai corăbiile, oamenii și banii". Pentru a contesta lumea globală, fie prin război politic, fie prin presiuni economice sau de-a dreptul prin forță, ai nevoie atât de resurse, cât și de voință. Aceasta este o luptă care se duce acasă și din ce în ce mai mult prin intermediul filmelor și al televiziunii, al videoclipurilor virale și al jocurilor pe calculator.

În fond, există un motiv pentru care Pentagonul a început încă din 1927 să susțină filmele care se potrivesc agendei sale. Atunci au fost alocați piloți și avioane din Army Air Corps pentru a ajuta la realizarea filmului de război *Wings*, care a câștigat primul premiu Oscar. Reprezentări de tip entuziast ale gloriei militare americane ar putea foarte bine să-i dea unui producător șansa de a folosi locații și chiar echipamente reale. Pentru filmul *Top Gun:*

Maverick (2020) – continuarea filmului supermacho al lui Tom Cruise *Top Gun* (1986) –, realizatorii filmului au primit permisiunea de a utiliza avioane F/A-18 și au avut chiar acces la un portavion nuclear de clasa Nimitz, contra cost. În schimb, Pentagonul a obținut dreptul de a se asigura că „mesajele" sale sunt reflectate în film… și o proiecție exclusivă în avanpremieră pentru gradele cele mai înalte. Mai mult chiar, din 2002, Pentagonul a finanțat diferitele variante ale jocului pe calculator *America's Army* și l-a distribuit gratuit. De ce? După cum au spus chiar dezvoltatorii, „vrem ca întreaga lume să știe cât de măreață este armata americană".

Bineînțeles, o mare parte din aceste filme este destinată consumului intern. Filmul original *Top Gun* a fost apreciat drept cel mai reușit argument de recrutare pentru aviația navală americană din toate timpurile, la fel cum în zilele noastre armata americană are propria echipă de e-sport care evoluează competitiv în jocul pe calculator *Call of Duty* pentru a atrage candidații în jocul real. Majoritatea încasărilor filmelor *Wolf Warrior* au provenit din China. Producătorii sunt în căutare de profit, dar statele care susțin astfel de cinematografie patriotică doresc să se asigure că armatele lor au recruții de care au nevoie și un public dispus să-i vadă că înfruntă pericolul.

E drept că Statele Unite au o poziție dominantă tradițională în acest domeniu, dar chiar și în lumea jocurilor pe calculator, aceasta este contestată. Marile francize ale unor astfel de jocuri, precum *Call of Duty: Modern Warfare*, menționată mai sus,

ridică în slăvi în mod corespunzător puterea militară occidentală și îi prezintă pe adversari, de la teroriștii arabi la ultranaționaliștii ruși. Cu toate acestea, și alții au ajuns să aprecieze potențialul acestui mediu pirotehnic ce creează dependență. În 2003, mișcarea libaneză Hezbollah a lansat *Special Force*, un joc de tip first-person shooter în care jucătorul își asumă rolul unui luptător împotriva forțelor de apărare israeliene. (Ca un indiciu grăitor al modului în care s-au schimbat prioritățile, un joc succesor al acestuia, lansat în 2018, *Sacred Defence*, i-a distribuit în rolul inamicilor pe militanții Statului Islamic din Siria.) Între timp, începând din 2002, compania Afkar, cu sediul în Siria, și-a produs propriile jocuri de tip „shoot-em-up" cu o poziție politică distinctă: *Under Ash* (2002) și *Under Siege* (2005), în care inamicii sunt din nou israelieni. Fie că este vorba în mod special de a pregăti o nouă generație de luptători, așa cum a sperat fără îndoială Hezbollah, sau pur și simplu ca o provocare la adresa prejudecății încetățenite a genului, așa cum susținea Afkar, ideea de bază este că acum conflictul cultural s-a mutat și pe acest tărâm.

Puterea întunecată

Ce se întâmplă dacă nu poți defini imaginația publică, așa cum se exprimă prin aceste mijloace de comunicare? În filmul *Rocky IV* (1985), luptătorul american cu același nume, Rambo al lui Sylvester Stallone din ringul de box, îl înfruntă pe Ivan Drago, un ucigaș sovietic drogat și cu sânge-rece. În continuarea sa de după mulți ani, *Creed II* (2018),

Drago îl antrenează pe fiul său ca să devină un luptător la fel de neînduplecat pentru un meci nimicitor la Moscova. Stereotipurile din Războiul Rece au fost pur și simplu altoite, oligarhii i-au înlocuit pe comisari și Vladimir Putin a devenit pentru mulți oameni personajul negativ suprem din filmele lui Bond, care a ieșit de pe ecran și a intrat în viața reală.

Nu e ca și cum rușii nu ar fi încercat să câștige și ei o poziție de soft power. Să ne gândim la banii și la eforturile depuse ca să fie siguri că atât Jocurile Olimpice de iarnă de la Soci din 2014, cât și Cupa Mondială de fotbal din 2018 vor merge cât se poate de bine. Nu era doar o șansă clasică în stil sovietic de a preamări vitejia sportivilor ruși (uneori îmbunătățiți cu droguri) ca o metaforă pentru un stat viril și puternic; era, de asemenea, o încercare de a submina relatările despre rușii cei răi. Ambele evenimente s-au desfășurat foarte bine și au înfățișat Rusia la cel mai înalt nivel al imaginației și ospitalității sale. Cu toate acestea, cu otrăvitori care își fac de cap la Londra și Salisbury (dezertorul Aleksandr Litvinenko a murit de o boală cauzată de poloniu radioactiv în 2006, iar Serghei Skripal, agent al MI6, a scăpat ca prin urechile acului de la moartea prin agentul neurotoxic Noviciok în 2018), „omuleții verzi" apăruți în Crimeea în 2014, gangsterii și hackerii care lucrează mână în mână cu spionii Kremlinului, efectul unor astfel de evenimente a fost, în mod inevitabil, limitat. Imaginea băiatului rău rezistă. Cu toate acestea,

într-un mod pervers, actualul regim rusesc pare să facă din acest lucru un fel de virtute, ba chiar o strategie și o necesitate.

Nu credeți că vă puteți prezenta drept băieți buni sau inițiatori îndrăzneți? Atunci poate că merită să întoarceți foaia, deoarece se pare că Rusia lui Putin are ceva ce în multe privințe reprezintă opusul unei soft power și anume „puterea întunecată" de a te înfățișa drept un personaj prea periculos pentru a merita să te iei de el. La urma urmei, dacă reușești să arăți ca cel mai mare și mai rău bătăuș din curtea școlii obții un fel de victorie narativă și aceasta poate fi mobilizată pentru a descuraja rezistența și pentru a obține concesii.

De nenumărate ori, politica rusă pare aproape calculată pentru a ofensa și pentru a părea imprevizibilă și amenințătoare. De exemplu, în 2014, Danemarca dezbătea apartenența la un sistem de apărare antirachetă al NATO, iar Finlanda se gândea chiar să intre în NATO (caz în care probabil că Suedia i-ar fi urmat exemplul). Cu toate acestea, au existat voci din țară care i-au avertizat că acest lucru i-ar putea pune de fapt într-un pericol și mai mare, iar Moscova dorea în mod clar ca aceste voci să fie auzite. Potrivit Serviciului Danez de Informații al Apărării, chiar în momentul în care conducerea țării, inclusiv premierul Helle Thorning-Schmidt, se afla în Bornholm în iunie 2014 la un eveniment politic obișnuit, Folkemødet, avioanele de război rusești au simulat un atac nuclear asupra insulei. Două bombardiere supersonice Backfire Tu-22M3 înarmate cu rachete, escortate de patru Su-27

Flanker de luptă, au traversat Marea Baltică la joasă înălțime și au virat înapoi chiar înainte de a intra în spațiul aerian danez. O stație radar de pe Bornholm le-a reperat și a solicitat o escortă daneză de F-16, dar, dacă ar fi fost vorba de un atac real, nu ar fi putut să-i intercepteze pe atacatori înainte ca aceștia să-și lanseze bombele.

În anul următor, Rusia a organizat un exercițiu militar major cu 33 000 de soldați, care au efectuat manevre pentru eventualitatea în care nu numai că vor ocupa Bornholm, dar vor merge mai departe și vor invada partea continentală a Danemarcei, Suedia, Norvegia și chiar Finlanda. Oare Moscova are ambiții teritoriale în Scandinavia? Mai mult ca sigur că nu. Cu toate acestea, prin simplul fapt că execută scenarii de război atât de agresive, rușii încearcă să demonstreze ce s-ar putea întâmpla cu țările din regiune, dacă acestea ar „provoca" Rusia. În 2015, ambasadorul rus la Copenhaga, cu toată subtilitatea unui mafiot care cere bani de protecție, a avertizat că, dacă Danemarca se alătură sistemului de apărare antirachetă, „va deveni o țară mai puțin pașnică, și relațiile cu Rusia vor avea de suferit. Bineînțeles, este decizia dumneavoastră – vreau doar să vă reamintesc că finanțele și securitatea dumneavoastră vor avea de suferit". În 2016, Putin însuși i-a întrebat retoric pe finlandezi dacă au crezut că nu vor exista consecințe în urma aderării lor la NATO: că deși trupele lui fuseseră retrase pe poziții îndepărtate de granița comună, „credeți că vor rămâne acolo?"

În cele din urmă, Danemarca a decis să nu facă parte din sistemul de rachete de apărare, „ca urmare a unei ample revizuiri a factorilor politici și de securitate", iar Finlanda nu face parte din NATO******.

În *Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius,* Niccolò Machiavelli afirma că poate fi „un lucru foarte înțelept să simulezi nebunia". Președintele SUA Richard Nixon este cunoscut pentru folosirea acestei strategii infame în timpul războiului din Vietnam, când i-a lăsat atât pe sovietici, cât și pe nord-vietnamezi să creadă că era atât de obsedat să pună capăt conflictului într-un fel sau altul, încât ar putea recurge la arme nucleare. Mai recent, o mare parte din semnalele nord-coreene par, de asemenea, concepute pentru a accentua ideea că nu este un stat „rezonabil" și că va răspunde în mod disproporționat, chiar contraproductiv, dacă va fi amenințat (chiar și de un film mediocru, după cum se pare).

Intimidarea și presiunile pentru a-ți croi drum în lume pot avea efect pe termen scurt (întrebați-i pe danezi), dar, pe termen lung, există dezavantaje serioase pentru o strategie care te reduce la poziția de outsider, în al cărui cuvânt nu se poate avea încredere și a cărui existență însăși reprezintă o amenințare. Acesta este motivul pentru care astfel de semnalizări sunt adesea rezervate celor care nu au nimic de pierdut, fie că este vorba de state devenite deja paria, precum Coreea de Nord, fie pseudostate teroriste. Videoclipurile înfricoșătoare cu decapitări oribile puse în circulație de Al-Qaeda,

de Statul Islamic și de alte grupări jihadiste, de exemplu, sunt menite să fie atât avertismente, cât și, în egală măsură, semnale ale determinării lor absolute. O mână de sociopați pot fi atrași de această cauză, dar ideea este că aceia care sunt îngroziți vor rămâne și ei cu convingerea că aceștia sunt dușmani atât de fanatici, încât cu siguranță este imposibil să fie învinși. Dacă acest lucru funcționează sau nu este o altă problemă, dar comunicațiile jihadiste capturate și interceptate arată clar că aceasta face parte din gândirea aflată în spatele acestui teatru macabru. O bombă într-o piață, un politician împușcat pe stradă și un videoclip înfiorător: toate acestea sunt exact mesaje de teroare.

Câștigarea războaielor culturale

La fel ca în cazul problemei (dez)informării, democrațiile liberale trebuie să fie fidele față de ele însele. Deși politicienilor noștri le place să se prezinte drept promotori ai valorilor noastre, politica lor de stat este rareori conformă cu propria retorică. Este dificil să promovăm în mod convingător democrația și liberalismul în Rusia, în Venezuela ori în Coreea de Nord și, în același timp, să permitem bucuroși de atâția ani Chinei și Arabiei Saudite nu numai să disprețuiască aceleași valori acasă, dar să-i și persecute pe cei care le îmbrățișează în străinătate.

Există o oportunitate uriașă pentru un nou contraatac cultural – și, astfel, politic – împotriva noului autoritarism din ce în ce mai evident în

întreaga lume. Asta nu înseamnă ca propaganda „noastră" să o combată pe „a lor", dacă prin propagandă înțelegem minciuni, exagerări și tehnici abile de omisiune. În perioada de apogeu a imperialismului cultural american, capacitatea sa de a vinde Visul American a depins, desigur, de ceva mai mult decât de o simplă cosmetizare, și reflecta în mod autentic entuziasmul, optimismul și credința sinceră că era un mesaj de speranță pentru toți. Dar astăzi trăim vremuri mai degrabă cinice și autoreflexive și e mai greu de evitat adevărul neplăcut că libertatea și prosperitatea pentru unii a fost prea adesea cumpărată cu prețul exploatării pentru mulți și al dezastrului ecologic pentru toți.

Nu este vorba că propaganda, cenzura, discursurile bombastice și jingoismul nu funcționează, ci de faptul că acestea sunt instrumente periculoase și adesea distructive. O contraofensivă culturală nu are nevoie doar de resurse, ci și de tonul potrivit. Mai bine să ai umor decât să hulești, să conduci prin exemplu mai degrabă decât prin exegeză. Cândva, era posibil să se încerce comercializarea unei națiuni și a unui mod de viață doar prin intermediul celuloidului. Acum, filmele pot fi juxtapuse cu secvențe de știri, iar toată lumea poate căuta pe Google orice fapt pentru a vedea dacă este adevărat sau nu. Deși poate că vom fi fericiți să trăim în lumi inventate care să ne flateze prejudecățile, s-ar putea totuși întâmpla ca autenticitatea să-și redobândească propria greutate.

Cu alte cuvinte, dacă vrem să încercăm să transmitem un mesaj pozitiv despre noi înșine, trebuie mai întâi să-l trăim cu adevărat.

Desigur, s-ar putea ca asta să fie o problemă care se va rezolva de la sine, și nu numai că vom dobândi educația mediatică necesară pentru a vedea dincolo de dezinformare, dar vom începe chiar să ne împotrivim transformării culturii în armă. Să ne gândim la remake-ul live-action al cunoscutului film Disney, *Mulan* (2020), aspirant la statutul de blockbuster, cu buget mare, filmat în China și puternic influențat de interesele Beijingului. Câteva dintre modificări sunt în esență detalii, cum ar fi eliminarea unei scene de dragoste care se pare că i-a scandalizat pe comisarii culturali, dar, în general, acest film a fost transformat în propagandă naționalistă chineză cu un aspect lustruit și americanizat. S-a filmat chiar în Xinjiang, unde un milion de uiguri lâncezesc în lagăre de concentrare – de „reconversie" –, iar pe genericul de final se mulțumește filialei locale a Biroul de Securitate Publică, infama poliție politică chineză.

Rezultatul? Filmul a fost o dezamăgire ca încasări atât la nivel global, cât și în China, iar Disney a fost foarte criticat. Câștigarea războaielor culturale este mult mai dificilă decât poate părea, chiar și epopeile patriotice pot fi contraproductive în cel mai rău caz, iar în cel mai bun caz, au numai efect de „vată de zahăr" pe termen scurt. La fel ca în cazul utilizării informațiilor, autenticitatea credibilă va deveni probabil tot mai importantă într-o epocă în care totul poate fi falsificat, iar statele care încearcă să

dobândească influență prin intermediul culturii vor constata că acest lucru funcționează cel mai bine atunci când aceste valori și atitudini sunt autentice.

Vreți să știți mai multe?

Popular Culture, Geopolitics, and Identity, de Jason Dittmer și Daniel Bos, ediția a 2-a, Rowman & Littlefield, 2019, este o introducere captivantă și atentă la modul în care reprezentările pot influența lumea pe care o ilustrează. Lucrarea lui Nancy Snow, *Propaganda, Inc: Selling America's Culture to the World,* ediția a 3-a, Seven Stories, 2010, se concentrează în special pe Agenția de Informații a SUA, în timp ce cartea lui Eric Fatter, *American Empire and the Arsenal of Entertainment,* Palgrave Macmillan, 2014, este mai amplă. Povestea despre *Wind of Change* a fost explorată într-un fascinant și captivant podcast cu același nume (Pineapple Street Studios/Crooked Media/Spotify, 2020).

Partea a IV-a
BUN VENIT ÎN VIITOR

Capitolul 11

Instabilitatea ca armă

Este o altă zi după mâine, iar comandourile franceze și hackerii germani sunt pe cale să declanșeze haosul. Oamenii-broască din CPEOM, componenta maritimă a Diviziei de Acțiune din cadrul serviciului de informații externe al Franței, DGSE, coboară un vehicul subacvatic fără pilot – o dronă de scufundare la mare adâncime – în apă de pe o barcă de pescuit aparent inofensivă. Aceasta se strecoară discret spre cablul de fibră optică, ieșit de pe fundul mării (în apropierea țărmului, acesta este îngropat pentru siguranță), și așează o încărcătură explozivă, după care se întoarce la navă, fără ca nimeni să observe ceva. În timp ce comandantul operațiunii ajută la securizarea dronei, un marinar îl anunță ridicând degetul mare cu vârful în sus că și cealaltă echipă și-a îndeplinit misiunea. A fost, de fapt, o operație delicată: încărcăturile fuseseră puse nu pentru a reteza pur și simplu cablurile, ci pentru a declanșa unde de șoc care să le rupă indirect. Chiar și o examinare superficială va scoate la iveală acest lucru, dar scopul era posibilitatea de a nega, nu secretizarea.

Între timp, în pitorescul oraș bavarez Dillingen an der Donau, hackerii din cadrul Batalionului 292 de Tehnologie a Informației, care face parte din noul

comandament CIR al războiului cibernetic din Bundeswehr, terminau de încărcat programe malware în calculatoarele aeroportului. Acestea fuseseră actualizate recent și ar fi rezistat împotriva celor mai mulți hackeri rău-intenționați, dar nu și împotriva unor instrumente dezvoltate cu ajutorul tuturor resurselor de care dispune un stat.

Ținta nu este Rusia sau Siria, Libia sau Iran, ci statul coleg membru al NATO și al UE, Italia, iar arma finală va fi un emisar de la Bruxelles, puțin cam ciufulit după zborul de dimineață devreme spre Roma. Aduce un mesaj secret, dar un ultimatum serios și letal pentru un nou guvern populist care pare să creadă că poate merge mai departe cu ideea de „Italexit", cu riscul de a destabiliza moneda euro și de a declanșa eventual dizolvarea Uniunii Europene. Mesajul său este foarte simplu: dacă ați crezut că problemele cu care s-a confruntat Marea Britanie atunci când a trecut prin Brexit au fost grave, să știți că acestea au fost nimic față de haosul care ar cuprinde Italia. Ca să fie clar, în momentul în care a intrat pe ușile elegantului Palat Farnesina în care se află Ministerul de Externe, cele două cabluri care leagă Sardinia la World Wide Web, de la Olbia și Cagliari, au fost tăiate. Pe întreaga insulă, descărcările de pe internet au înghețat, e-mailurile au rămas blocate în cutiile poștale și comunicațiile bancare au încremenit, în timp ce administratorii de sistem s-au grăbit să se reconecteze prin intermediul legăturilor prin satelit. Între timp, computerele de la aeroportul principal al insulei din Cagliari s-au oprit

brusc, făcându-i pe controlorii de trafic aerian să redirecționeze disperați zborurile de sosire către aeroporturile mai mici de la Alghero și Olbia.

A fost un avertisment atent calibrat. Sardinia reprezintă mai puțin de 3% din populația Italiei și doar 2% din PIB-ul acestei țări. Nu a murit nimeni și nu a fost provocat niciun rău permanent; repararea cablurilor urma să dureze câteva săptămâni, iar curățarea sistemelor aeroportului poate o zi, dar apoi totul urma să revină la normal. Nu era suficient pentru a afecta serios Italia, iar dacă Roma ar fi vrut, ar fi avut opțiunea de a-și salva reputația, explicând totul ca pe un accident nefericit și nu drept o acțiune dușmănoasă. Dar era suficient pentru a demonstra ce se poate întâmpla atunci când interconexiunile care stau la baza vieții și economiilor moderne sunt compromise fie prin gesturi politice, fie prin operații secrete.

Este mouse-ul mai puternic decât sabia?

O fantezie exagerată și chiar eurofobă? Bineînțeles. Există multe țări mai predispuse să recurgă la violență și la presiunile sub acoperire decât altele, mai puțin constrânse de dreptul internațional sau de opinia publică, ambele având cerințe mai mari. Germania nu e precum China, Franța nu seamănă cu Iranul. Cu toate acestea, unii i-au amenințat deja cu sancțiuni economice pe aliații lor (SUA împotriva Europei în legătură cu gazoductul Nord Stream II în 2020), s-au spionat

reciproc (agenți turci au fost descoperiți în state membre ale NATO din Marea Britanie până în Danemarca), au cheltuit milioane de euro pentru a-și face lobby (conform datelor de la Center for Responsive Politics' Foreign Lobby Watch, în 2018 nu Rusia sau China au fost cele care au cheltuit cel mai mult pe lobby politic în SUA, ci Coreea de Sud, Japonia și Canada), și-au ascultat telefoanele colegilor de guvernare (se pare că NSA a ascultat-o pe Angela Merkel până în 2013) și chiar au sprijinit armate rivale de interpuși (în războiul civil din Libia, Franța și Italia susțin o parte, iar Turcia pe cealaltă). Dacă acesta este modul în care aliații se poartă unii cu alții, atunci, deși recunoaștem că suntem din fericire încă departe de situația în care membrii UE să-și mineze reciproc cablurile de internet, nu este deloc surprinzător modul violent în care se desfășoară competiția politică și economică mai amplă.

Aceasta se datorează parțial tocmai faptului că lumea modernă este liberă atât de rigorile controlului din timpul Războiului Rece – când superputerile puteau decide într-o anumită măsură conflictele permise și cele care vor fi controlate –, cât și de pericolul unor conflicte de amploare. Așa cum s-a discutat în Capitolul 2, astfel de conflicte sunt din ce în ce mai puțin frecvente, din motive pozitive, cum ar fi afirmarea dreptului internațional, dar și pentru că devin prea costisitoare atât din punct de vedere economic, cât și politic.

Proiectul Human Security Report a urmărit traiectoria conflictelor timp de câțiva ani. Conform

datelor acestuia, între începutul anilor '90 și până prin 2010, numărul total de conflicte a scăzut dramatic, cu aproape trei sferturi în ceea ce privește tipul de războaie violente care ucid cel puțin o mie de oameni pe an. După 2010, a început să se raporteze o creștere clară a numărului de morți din războaiele lumii; pe baza datelor furnizate de Programul de Date referitoare la Conflicte de la Universitatea Uppsala, s-a calculat că între 2010 și 2014 pierderile au crescut cu 600%. În mare parte, însă, acestea au fost conflicte în care au fost implicați extremiști islamici și au fost, cel puțin parțial, războaie civile. În plus, a fost doar o situație temporară: din 2014, numărul acestor „morți în luptă" a început din nou să scadă, chiar și în Orientul Mijlociu, care reprezintă majoritatea covârșitoare. Cele mai multe războaie continuă să rămână la nivel intern, fiind războaie necivilizate ale fraților contra fraților, uneori cu implicare străină.

Bineînțeles, nimic din toate acestea nu înseamnă că între state nu vor mai exista războaie cu schimburi de focuri. Uneori, ghinionul, impulsivitatea sau socotelile greșite vor face ca acele arme noi și scumpe sau cele vechi și de încredere să fie ignorate. (În fond, acel veteran de încredere, AK-47, a ucis mult mai mulți oameni decât bombele nucleare sau orice alte „arme de distrugere în masă".) În 2020, Siria, Libia și Yemenul continuau să ardă, războiul dintre Armenia și Azerbaidjan pentru enclava disputată Nagorno-Karabah izbucnea din nou, iar soldații chinezi și indieni se încăierau în munții înalți din Cașmir. Cu toate acestea, în cele

mai multe cazuri, s-a văzut o dorință clară din partea majorității părților de a evita o escaladare mai amplă. În Caşmir, ambele părți au evitat armele preferând pietrele, cuțitele și bastoanele înfășurate în sârmă ghimpată – arme ucigătoare, cu siguranță, dar destinate în mod deliberat să prevină situația în care conflictul de frontieră ar putea scăpa de sub control.

Așadar, devine lumea mai sigură? Nu prea. Există o întreagă industrie academică dedicată evaluării numărului de războaie purtate, a numărului de oameni care au murit în ele, însă problema este că, la fel ca în multe alte domenii academice, adesea apar și aici disputele legate de definiții. Ce este un război și ce este un conflict major? Oare un copil moare de foame pentru că un război civil a perturbat lanțurile de aprovizionare? Un veteran de război rănit care se sinucide după demobilizare? Un terorist care ucide în numele unui conflict îndepărtat sau un război între bande pentru teritoriile locale, în care să vândă droguri provenind din cealaltă parte a lumii? Conflictele interne – războaie civile, insurecții, confruntări între organizații criminale puternic înarmate – sunt mai frecvente ca niciodată, iar bilanțul total al vieților curmate, distruse și degradate rămâne ridicat.

Tot conform Programului de Date referitoare la Conflicte, în 2018 s-a produs cel mai ridicat nivel de decese în lupte din cauza conflictelor nestatale, iar numărul victimelor colaterale a fost la fel de mare. Este posibil ca țările să nu fie în război între ele, dar lumea rămâne un loc periculos.

Societatea fly-by-wire*******

În parte, aceasta este doar dovada însângerată a unei probleme mai ample. Multe dintre procesele și practicile descrise în această carte culminează prin creșterea instabilității în interiorul țărilor și în cadrul sistemului internațional, în general. O mare parte din acest proces nu este pur întâmplător. Nu vreau să spun prin aceasta că în spatele lui se află o cabală obscură de conspiratori, ci că instabilitatea este adesea reversul dinamismului și chiar al capacității de reacție. Poate să pară o exagerare să comparăm societatea modernă cu un aparat de zbor avansat, dar un avion cu reacție precum F-117 Nighthawk din America sau noul Su-57 „Felon" al Rusiei sunt proiectate în mod special pentru a fi instabile. Cândva, aceasta era rețeta pentru o prăbușire rapidă, dar sistemele moderne de calculatoare monitorizează în mod constant mișcările aeronavei și îi ajustează suprafețele de control pentru a menține zborul controlat, cu mult mai rapid și mai precis decât ar putea face orice pilot uman. O aeronavă instabilă răspunde mai rapid la comenzi, este mai manevrabilă și mai eficientă decât una stabilă – atât timp cât sistemul de control „fly-by-wire" continuă să funcționeze.

Comunicațiile instantanee și media nemijlocite, lanțurile de aprovizionare transfrontaliere, logistica *just-in-time* (prin care stocurile sunt menținute la un nivel cât mai scăzut posibil, reaprovizionate pe baza proiecțiilor necesarului preconizat), tranzacțiile cu acțiuni computerizate și bazate pe

algoritmi, tranzacțiile transnaționale capabile să facă distincție între jurisdicțiile fiscale și de reglementare, rețelele criminale globale și, în egală măsură, rețelele de meme globale: toate acestea au subminat vechile modele de guvernanță socială, politică și economică, fără a pune ceva în locul lor. Statul tradițional, unitatea familială patriarhală, baronii presei și șefii rețelelor – toate aceste instituții sunt sub presiune, fie eșuează, fie se adaptează, chiar dacă în acest moment nu știm în ce se transformă.

Societatea globală nu este o victimă a acestor procese; ea este în mare măsură beneficiara lor și, în mod sigur, complicele acestora. Natura instabilă fly-by-wire a lumii moderne a eliberat un capital uman până acum încătușat sau marginalizat, a scos populațiile din sărăcie, a impulsionat schimbările tehnologice, a generat o creștere economică masivă și a permis formarea de noi comunități care se întind pe tot globul, de la clanurile de jocuri online la rețelele ad-hoc care se formează pentru a oferi fonduri și ajutor practic în cazul unor dezastre. Între 1998 și 2018, speranța de viață la naștere la nivel mondial a crescut de la 67 la aproape 73 de ani, iar proporția din populația mondială a celor care trăiesc în sărăcie absolută a scăzut de la 32% în 1995 la 10% în 2015. Aceasta este o perioadă de revoluție.

În capitolul următor, ultimul, mă voi referi la unele dintre modalitățile prin care, în loc să încercăm să supraviețuim în fața transformării tuturor lucrurilor în arme, am putea descoperi că aceasta ne poate aduce și beneficii. Firește însă că nu putem scăpa de dezavantajele acestei instabilități.

Populiștii și secesioniștii se aprovizionează din plin din izvorul de știri false și din teoria conspirației, se simt revigorați și împuterniciți de acestea. Narațiunile conflictuale divizează comunitățile și pun sub semnul întrebării legitimitatea sistemelor și politicilor existente. Presiunea economică favorizează corupția și îi sărăcește pe cei pe care nu îi îmbogățește. Economia neoliberală a eliberat piața, iar aceasta, la rândul ei, s-a grăbit să treacă granițele și a scăpat de o mare parte din controlul național. Legea devine o armă, nu un scut. La extremă, războiul își arată chipul urât, uneori în mod deschis, ca în Africa de Nord și în Afganistan, dar și în alte părți, unde ia forme mai sofisticate, odată cu apariția mercenarilor, a corporațiilor cu armate de securitate private și a autorităților regionale care își afirmă controlul asupra poliției locale și a paramilitarilor. Există o criză de legitimitate generalizată în întreaga lume, care ia forme diferite în regiuni diferite; totuși, nici măcar aceasta nu este doar rezultatul războiului non-cinetic al erei noi, ci și o nouă oportunitate pentru acesta.

Geopolitica văzută ca „operație specială"

În pofida aventurării ocazionale în operații ce pot fi negate sau purtate prin interpuși, care, în orice caz, sunt curând recunoscute sau demascate, este în general destul de clar când două țări se află în război în sensul convențional. Există lupte, există morți. Există stimulente pentru a face o declarație deschisă de război – în acest fel, soldații au drepturi conform

Convenției de la Geneva – și, în același timp, există constrângeri clare în conformitate cu dreptul internațional.

Dar ce se întâmplă atunci când toate rivalitățile clocotitoare, neînțelegerile, dușmăniile tradiționale și orgoliul politic întruchipat de competiția interstatală nu sunt rezolvate prin intermediul războiului? În 2018, Andrei Kortunov, directorul general al Consiliului pentru Afaceri Internaționale din Rusia, cercetător liberal și fost diplomat, a rostit un avertisment sobru cu privire la consecințele „victoriei paradigmei războiului asupra paradigmei politicii" și a „expansiunii mentalității militare asupra aspectelor non-militare ale politicii mondiale". Kortunov a vorbit la o reuniune a Clubului Valdai, o grupare de experți ruși și străini care culminează cu o apariție pe scenă a lui Putin însuși. Kortunov a continuat:

> Se spune că în dragoste și în război toate mijloacele sunt corecte, inclusiv dezinformarea, înșelătoria și provocarea. Dar nu trebuie să fie tot așa și în politică, unde reputația, predictibilitatea și încrederea sunt foarte importante. Se pare că noi toți – în Est și în Vest – începem să trăim în conformitate cu legile din timp de război, când toate mijloacele sunt bune, iar reputația devine un lux inaccesibil sau, cel puțin, o resursă cheltuită cu nonșalanță. Și, ca urmare, linia roșie foarte importantă de distincție dintre politică și o operație specială este practic ștearsă.

Poate că cea de-a doua paradigmă a devenit „operație specială" – cu alte cuvinte, o misiune a

unei agenții de informații. La urma urmei, adevărul dur este că până și aliații se spionează reciproc. În rarele cazuri în care există acorduri de „nespionaj", se găsesc modalități de a le ocoli. Se pot baza pe activități „de tip spionaj", cum ar fi contactele diplomatice, analiza surselor deschise și operațiile externalizate (inclusiv subcontractarea colectării de informații către firme de consultanță, care își au propriile surse în cealaltă țară). Sau acest lucru se poate face indirect. Programul MUSCULAR de supraveghere a internetului operat de Direcția pentru Comunicații a guvernului britanic (GCHQ) și Agenția de Securitate Națională (NSA) a SUA absoarbe date despre milioane de comunicări prin e-mail din întreaga lume, permițând urmărirea comunicațiilor chiar și între aliați. Sau pot pur și simplu să caute bucle de comunicare. Deși în conformitate cu termenii tratatului care a creat Comunitatea Statelor Independente între multe dintre statele postsovietice, Serviciul de Informații Externe al Rusiei (SVR) a fost de acord să nu-și spioneze propriii membri, serviciile de informații militare și Serviciul Federal de Securitate (FSB), FBI-ul intern, pur și simplu au umplut acest gol, pentru că nu sunt cuprinse în acord.

Așadar, și prietenii îi spionează pe prieteni, mai ales când este vorba despre inevitabila concurență economică dintre aceștia. Oficialitățile Comisiei Europene au sugerat că s-a recurs la serviciile secrete britanice pentru a se accesa documentele și discuțiile lor despre strategia de negociere a Brexitului în 2018. Țări precum Franța, în care una

dintre cele patru divizii ale DGSE este dedicată în mod special informațiilor economice, a fost deosebit de activă în sprijinirea reprezentanților lor naționali cu ajutorul unor campanii agresive de informații. Activitățile acestora variază de la spionajul cibernetic (National Intelligence Estimate din 2013 al SUA a situat Franța alături de Rusia și Israel pe locul al doilea după China ca principală amenințare în această privință) la metode de modă veche, cum ar fi percheziționarea servietelor directorilor. Scopul este de a suprasolicita cercetarea internă și de a fixa contractele de export și, oriunde ar merge francezii, principalii lor concurenți sunt tentați în mod inevitabil să-i urmeze. Și nu sunt deloc singuri: în 2015, de exemplu, Austria a afirmat că NSA i-a spionat firmele de apărare, iar Germania a descoperit operațiuni similare împotriva consorțiului multinațional european Eurocopter. În 2020, a fost rândul danezilor să susțină că NSA a spionat industriile lor și ale Suediei. Operațiunile de informare, în care comunicațiile strategice se estompează, devenind un război psihologic, nu sunt un monopol rusesc, chinezesc sau iranian. De exemplu, la sfârșitul anului 2020, Facebook a închis o rețea de conturi gestionate în secret de serviciile de informații militare franceze, care promovau prezența militară a acestora în Africa.

Operațiile de informații sunt astfel omniprezente și constante, indiferent de alianțele și tratatele formale. Ele sunt direcționate spre protejarea tuturor aspectelor legate de interesul național, fie că este vorba de detectarea și contracararea

subversiunii ostile, de ajutorul dat pentru încheierea unui acord comercial major sau a unui tratat. Acestea implică absolut tot și orice, de la piraterie informatică la intruziune fizică, de la contaminare culturală la violență directă. O operațiune individuală poate fi compromisă, anulată sau încheiată, dar războaiele serviciilor de informații nici nu sunt declarate și nici nu se încheie cu adevărat. Există o metaforă mai bună pentru noua lume a conflictelor interstatale?

Nici pace, nici război

Ar fi frumos să credem că amenințările cu adevărat globale cu care ne confruntăm – nu în ultimul rând schimbările climatice – ar însemna, de asemenea, o nouă mentalitate globală. Problema este că oamenii sunt ființe complexe, capabile să coopereze din toată inima pentru o cauză și, în același timp, să se alieze cu înverșunare pentru o altă cauză. De exemplu, să ne gândim la o altă provocare globală mai recentă: pandemia coronavirusului SARS-CoV-2 sau COVID-19 care a făcut ravagii în întreaga lume în 2020. A existat o veritabilă reacție de solidaritate internațională, cu alianțe pentru a împărtăși cercetările în domeniul vaccinurilor și al datelor medicale, și cu angajamente de a ajuta țările mai sărace să aibă acces la medicamente. S-au exprimat, de asemenea, învinuiri internaționale amare, s-a arătat cu degetul spre vinovați și țările mai puțin afectate de virus au făcut ocazional sugestii voalate în sensul că starea lor reflectă virtuțile naționale. S-a afirmat că Rusia și China au

recurs la spionaj pentru a încerca să câștige „cursa vaccinurilor" și să culeagă câștigurile politice și chiar economice care decurg din aceasta. Între timp, America a încercat să-și folosească forța economică pentru a acapara piața medicamentului Remdesivir și chiar și pe cea a echipamentelor de protecție: se spune că persoane oficiale au apărut literalmente pe aeroportul din Shanghai cu valize pline de dolari pentru a intercepta un transport de măști chirurgicale destinat inițial Franței.

Este tentant să ne punem speranțele în reinstituirea unei stabilități trecute, astăzi din ce în ce mai mitologizată, dar este, de asemenea, clar că acela a fost de fapt un fenomen temporar și în mare parte un produs secundar al Războiului Rece. Lumea Întâi și Lumea a Doua a Vestului și Estului și-au menținut stabilitatea aparentă în acele zile în detrimentul Lumii a Treia, care a devenit terenul de joacă pentru războaiele prin interpuși. Războiul Rece a fost fierbinte în Vietnam și în Coreea, în Afganistan și în Angola, în Nicaragua și în Orientul Mijlociu. „Stabilitatea" a fost susținută și de teroarea reciprocă a anihilării termonucleare. Este îndoielnic că am dori cu adevărat să ne întoarcem la așa ceva, chiar dacă am putea.

Așadar, alternativa ar putea fi să îmbrățișăm oportunitățile oferite de instabilitate și modurile în care aceasta poate fi o forță dinamică, chiar pozitivă. Companiile suficient de agile pot să gestioneze incertitudinea. Așa cum afirma un director de corporație, analiza riscului politic se referea cândva la evitarea dezastrului, dar acum a devenit calea spre

a face bani. Statele pot exploata flexibilitățile unei ordini instabile. Arta este, așa cum spunea un diplomat britanic, „să nu permitem ca instabilitatea să fie egală cu haosul", ci „să considerăm că este o altă denumire pentru dinamism și oportunism, în care trebuie să echilibrăm interesul propriu cu preocupări morale mai largi". Aceasta este provocarea la care ajungem în cele din urmă, deoarece această carte, asemenea cutiei Pandorei, speră să dăruiască speranță la sfârșit.

Vreți să știți mai multe?

Textele despre starea actuală nereglementată și nereglementabilă a lumii nu lipsesc. *The New World Disorder: Challenges and Threats in an Uncertain World,* Lexington, 2019, editată de J.L. Black, Michael Johns și Alanda Theriault, este o culegere de eseuri importante, impresionantă prin amploarea problemelor abordate, de la Balcani la Brexit. Cartea lui Peter Zeihan, *Disunited Nations: The Scramble for Power in an Ungoverned World*, Harper, 2020, conține opinii mai personale, dar nu este deloc mai rea din acest motiv. Bineînțeles, merită să citiți și perspective alternative. Deși teza lui Francis Fukuyama a fost pe cât de criticată, pe atât de greșit înțeleasă, lucrarea sa *The End of History and the Last Man,* Free Press, 1992, rămâne unul dintre cele mai bune exemple ale unei școli de gândire care vede democrația și pacea ca pe o fatalitate, aflate imediat după colț. Pentru o opinie contrară, încercați cartea

lui Amy Chua, *World on Fire: How Exporting Free-Market Democracy Breeds Ethnic Hatred and Global Instability,* Arrow, 2004, al cărei titlu spune totul.

Capitolul 12

Să învățăm să iubim războiul permanent, fără vărsare de sânge

Era anul 1364, iar orașul-stat Florența se afla în război. O armată de mercenari angajată de orașul vecin Pisa, condusă de aventurierul englez John Hawkwood și de Hanneken von Baumgarten din Renania înainta spre oraș, după ce jefuise pe drum orașul subordonat Pistoia. Împotriva lor, Florența și-a adunat forțele sub conducerea unui căpitan mercenar al ei: condottiere Galeotto Malatesta. Înfruntarea s-a produs în ziua de 28 iulie la Cascina. Deși fusese luată prin surprindere, Florența a învins, nu în ultimul rând, datorită unui contingent de mercenari arbaletrieri genovezi, înarmați cu cele mai noi arbalete cu piese de oțel. A fost o zi de eforturi sângeroase, cu sute de victime și probabil chiar două mii de prizonieri luați din Pisa. Cu toate acestea, la 65 km spre est, în Florența, cineva ar fi putut crede că sângele nu pătase câmpurile din Cascina sub un soare de vară nemilos. Oamenii finanțelor stăteau în picioare în spatele meselor lor îmbrăcate în verde – banchi *– de la care provine cuvântul „bancă" –, schimbând bani și oferind împrumuturi. Sculptorul Alberto di Arnoldo făcea ultimele retușuri la* Madona și Pruncul cu doi îngeri *care urma să încununeze ușa de la Loggia del Bigallo. Pe străduțele întortocheate*

dintre Piața Veche și Baptisteriu, cartierul lor obișnuit, prostituatele din oraș își etalau farmecele. Pe scurt, în timp ce soldații lor se luptau și mureau, viața florentinilor mergea mai departe ca de obicei.

Desigur, la aceasta a contribuit și faptul că mulți dintre soldații „lor" erau mercenari din altă parte. Malatesta însuși provenea din Rimini, de pe coasta de est a Italiei, luptase pentru Napoli și Sicilia înainte să lupte pentru florentini și se va duce să-i slujească mai întâi pe împărații bizantini, iar apoi pe papa de la Roma. În plus, în afară de faptul că orașele puteau fi asediate și jefuite dacă tăvălugul războiului năvălea peste ele, altfel – înainte de lovitura de ciocan a invaziei franceze de la sfârșitul secolului al XV-lea, care a dat startul celor 65 de ani de devastare – conflictele erau rare, adesea relativ limitate, purtate pe teritoriile altora. Comandanții mercenari, ai căror soldați erau marfa lor bancabilă, încercau să ducă războaie de manevră, în care scopul era de a gândi mai bine decât inamicul și de a-l împinge într-o poziție fără speranță, pentru a evita bătăliile crâncene care i-ar fi stors de sânge și pe unii, și pe alții. Între timp, prinții și magnații se întreceau între ei pentru a-și demonstra autoritatea culturală și bogăția, comandând opere de artă și dând instrucțiuni pristavilor și istoricilor astfel încât să elaboreze genul potrivit de relatări.

Nu e vremea ceasului cu cuc

Paralelele nu sunt deloc exacte, cu toate acestea, dau de gândit. Pentru majoritatea țărilor „nordice" –

Europa, America de Nord, Rusia – conflictele militare deschise în care sunt implicate constituie în mare parte războaie opționale, războaie din care pot să se retragă. Acestea se desfășoară „acolo", din Orientul Mijlociu până în Africa. Există și victime, dar în mare parte în rândul soldaților profesioniști despre care, în general, atât publicul larg, cât și politicienii consideră că a fost decizia lor când și-au ales o viață de risc (chiar dacă pentru mulți dintre ei, gama de alternative s-ar putea să nu fi fost prea largă). De multe ori, însă, războaiele sunt purtate prin intermediari, de la drone și mercenari autentici până la forțe aliate și miliții; așa cum susțin în cartea lor omonimă din 2019 Andreas Krieg și Jean-Marc Rickli, este epoca „războiului surogat".

De asemenea, conflictele secrete și civile purtate cu sancțiuni și filme de cinema, cu avocați și spioni sunt războaie surogat într-un alt mod, transferate pe noi câmpuri de luptă. În toate cazurile, poate exista o ripostă atunci când războaiele merg prost: familii care plâng un soldat căzut pe un câmp străin, atentate teroriste cu bombă, economia care suferă din cauza sancțiunilor, dezbaterea publică devenită mai toxică datorită încurajărilor judicioase. Cu toate acestea, de cele mai multe ori, războaiele par îndepărtate și viața merge mai departe ca de obicei, exact așa cum fusese și pentru florentini.

Mai mult chiar, aceste conflicte sunt adesea nu numai îndepărtate, ci și ascunse, fiind, astfel, nedeclarate, nerecunoscute, chiar necunoscute. Iar ceea ce nu este niciodată început în mod deschis este, de asemenea, rareori încheiat oficial. În loc de

un binom liniștitor și simplu război/pace, care a fost întotdeauna mai puțin clar conturat și tranșant decât am dori să credem, ne îndreptăm spre o epocă în care toată lumea poate fi tot timpul cel puțin într-un fel de stare de „război" cu toată lumea, și este doar o chestiune de grad de intensitate. Bineînțeles, vom avea în continuare aliați și dușmani, dar acești termeni vor însemna lucruri diferite în momente diferite, în contexte diferite. Chiar și vocabularul nostru este învechit: război, inamic, victorie, toate aceste concepte trebuie regândite. Bine ați venit într-o lume potențială a conflictului permanent, sublimat, a luptei politice a tuturor împotriva tuturor.

Cu cât recunoaștem mai repede acest lucru și ne adaptăm, cu atât vom avea șanse mai bune de a evita o astfel de situație – sau ne vom descurca mai bine într-o asemenea situație. În fond, poate fi deconcertant să ne confruntăm cu acest viitor de competiție constantă, dar există, de asemenea, oportunități și virtuți în această epocă a bătăliilor fără sânge, a coerciției calibrate și a opoziției externalizate. Dacă facem o paralelă cu Renașterea, atunci ar trebui să ne amintim de afirmația lui posibil nedreaptă, dar, fără îndoială, memorabilă, a lui Orson Welles din *The Third Man* (1949): „În Italia, timp de 30 de ani, sub Borgia, oamenii au avut parte de război, teroare, crime și vărsare de sânge, dar i-au creat pe Michelangelo, pe Leonardo da Vinci și Renașterea. În Elveția, au avut parte de

dragoste frățească; au avut 500 de ani de democrație. Ce au creat? Ceasul cu cuc." Acestea nu sunt cu siguranță vremuri ale ceasului cu cuc.

Instituțiile internaționale: o nouă relevanță?

Pentru o abordare adecvată a răspunsurilor la noua lume a războiului ar fi nevoie de o carte în sine, dar merită să schițăm câteva modalități în care diferite aspecte ale societății moderne pot răspunde în mod pozitiv, pentru a minimiza daunele și a maximiza oportunitățile. S-ar putea să ni se pară că nu mai este loc pentru instituțiile internaționale cum ar fi ONU, de exemplu, dar se poate susține și contrariul. Mai degrabă, este vorba de faptul că nu trebuie să ne mai concentrăm pe „războiul mare", ci pe stabilirea și aplicarea unei noi „etichete" a relațiilor internaționale. De exemplu, Organizația pentru Interzicerea Armelor Chimice (OIAC) a ajuns în prim-plan, în urma atacurilor cu arme chimice din Siria și a utilizării agentului neurotoxic Noviciok în tentativa de otrăvire a lui Serghei Skripal în 2018 și a liderului opoziției ruse, Aleksei Navalnîi, din 2020. Punctul forte al OIAC este chiar caracterul ei specific: este pur și simplu dedicată eliminării permanente și verificabile a tuturor armelor chimice, în conformitate cu prevederile Convenției privind Armele Chimice din 1997. Poate convoca expertiză de nivel mondial și dispune de un set de competențe definite prin Convenție și de o autoritate globală considerabilă. Rusia a fost învinuită pentru aceste atacuri și se pare că a încercat să ascundă de OIAC stocurile rămase. În

cele din urmă, a trimis o echipă de hackeri pentru a încerca să pătrundă în sistemele sale informatice fără fir, dintr-o parcare din apropiere. Cu toate acestea, chiar și Moscova continuă să accepte mandatul său.

Pe măsură ce noțiunea de dispută interstatală se estompează și se transformă în efortul de transformare în arme a multor altor domenii și probleme, de la drept la criminalitate, de la disputele privind proprietatea intelectuală până la algoritmii de social media, problema nu va fi aceea de a încerca să scoatem aceste conflicte în afara legii – cum ar fi posibil așa ceva? –, ci mai degrabă de a le gestiona și limita. Organismele existente, precum Interpolul, Curtea Internațională de Justiție, Organizația Mondială a Sănătății și chiar și Uniunea Internațională a Telecomunicațiilor (agenția ONU responsabilă pentru tot ce ține de tehnologia informației și comunicațiilor) vor trebui să-și ridice nivelul pentru a se adapta la aceste noi provocări.

Deși pe termen scurt acest lucru poate părea dificil, nu în ultimul rând pentru că țările care utilizează cu cel mai mare entuziasm noile forme de conflicte interstatale pot fi reticente când este vorba să-și limiteze opțiunile, este o problemă cu care omenirea s-a mai confruntat și a depășit-o și altă dată. De exemplu, în secolul al XIX-lea, Marea Britanie și SUA au manifestat reticență față de interzicerea extinderii gloanțelor „dumdum", deoarece apreciau utilizarea acestora împotriva așa-ziselor triburi fanatice din India și Africa, respectiv din Filipine. Cu toate acestea, au acceptat

interzicerea lor ca armă de război prin Convenția de la Haga din 1899. Pe de o parte, au acceptat acest lucru pentru a evita să fie folosite împotriva propriilor oameni, iar pe de alta din cauza presiunii internaționale și a opiniei publice interne.

Cât despre astfel de dispozitive diabolice precum napalmul și schijele de plastic, care nu pot fi detectate cu raze X, proiectul din 1980 cu denumirea intimidantă de „Convenția privind interzicerea sau limitarea folosirii anumitor arme clasice care ar putea fi considerate ca producând efecte excesiv de devastatoare sau nediscriminatorii" a fost menit să le pună capăt. În prezent, la ONU se discută intens despre un tratat privind securitatea cibernetică și există propunerea să fie reproiectate „Convenția internațională privind utilizarea radiodifuziunii pentru cauza păcii", din 1936, și „Convenția privind utilizarea internațională a Dreptului de corecție", din 1953, pentru a aborda dezinformarea. Pe scurt, deși e la modă să denigrezi dreptul internațional și convențiile sale, acesta continuă să înfrunte provocările.

Pe lângă aceasta, de ce nu pot și băieții buni să folosească unele dintre aceste noi opțiuni? Ce-ar fi să recurgă în mod deschis și transparent la propaganda inteligentă, țintită, pentru a submina regimurile care sfidează dreptul internațional și să facă acest lucru respectând cu strictețe adevărul, fără a fi tentați să exagereze și să denatureze? Ce-ar fi dacă s-ar depune eforturi mai energice pentru a îngheța și a confisca fondurile celor corupți, abuzivi și ucigași? Auzim multe despre utilizarea dronelor

cu rachete pentru a lupta în războaie și a vâna teroriști, dar avioanele fără pilot la bord devin, de asemenea, elemente de bază în monitorizarea încetării focului, în livrarea de medicamente în locuri îndepărtate, în combaterea incendiilor de pădure și în reperarea bărcilor cu refugiați. La fel, nici instituțiile ordinii internaționale nu sunt muribunde, nu sunt condamnate doar la abuzuri, ci trebuie să fie mai degrabă adaptate la utilizări pozitive în noua lume a războiului.

În plus, aceste instituții trebuie să fie protejate împotriva marginalizării deliberate. China a adoptat o interesantă strategie subtilă. În loc să încerce să spargă instituțiile ordinii internaționale și să le atace frontal, China a început în schimb să creeze o serie alternativă de structuri care, la început, le pun în umbră sau chiar le completează, dar, în ultimă instanță, au potențialul să reprezinte o provocare. Atunci când statele pot să aleagă între reguli și instituții, nu devin cetățeni ai lumii, ci consumatori. Organizația de Cooperare de la Shanghai, înființată în 2001, nu este un NATO asiatic, dar, cu toate acestea, dorește să fie principala instituție de securitate a continentului. Întrucât Rusia este și ea membră a organizației, aceasta se întinde deja în Europa. Banca Asiatică de Investiții în Infrastructură este întotdeauna dornică să colaboreze cu Banca Mondială și cu Fondul Monetar Internațional, dar prin aceasta creează un proces sinocentric care susține nu numai interesele Beijingului, ci și valorile acestuia. Dezbaterea cu privire la Parteneriatul Trans-Pacific este elocventă;

președintele american Barack Obama a avertizat că „nu putem lăsa țări precum China să scrie regulile economiei globale. Ar trebui să scriem noi aceste reguli". Este vorba despre cine va modela viitorul. Acordurile comerciale care diluează protecția proprietății intelectuale și pun mai puțin accentul pe sustenabilitatea mediului; acordurile de securitate care pun mai mult accent pe securitatea națională, decât pe drepturile omului; cadrele politice care subliniază suveranitatea națională în detrimentul înțelegerilor globale comune – toate acestea ar putea defini următoarea eră globală, dacă Beijingul va reuși să facă ce vrea. Ironia este că chinezii sunt în prezent adevărații westfalieni, dar dorința lor de a marginaliza actuala ordine internațională demonstrează totuși cât de mult contează cu adevărat în prezent aceste instituții.

Statul: instrumente noi?

Să spunem că aveți 15 miliarde de dolari care vă ard în buzunar – ce ați putea cumpăra cu ei? Ați putea să vă cumpărați un nou portavion de clasă Ford cu propulsie nucleară și poate chiar și avioanele suplimentare, dar nu v-ați putea permite de fapt să-l trimiteți pe mare, ca să nu mai vorbim de asamblarea grupului de nave de escortă și sprijin necesare pentru a vă asigura că nu ați cumpărat doar o țintă uriașă și scumpă. În fond, rachetele chinezești Dong Feng DF-21D sau noua rachetă hipersonică rusească 3M22 Țirkon sunt în mod clar considerate ucigașe de portavioane.

Pe de altă parte, este o sumă echivalentă cu ajutorul financiar cu care Vladimir Putin l-a convins pe președintele de atunci al Ucrainei, Viktor Ianukovici, să schimbe macazul și să renunțe la planurile de a semna un acord de cooperare mai strânsă cu UE, în detrimentul relației sale cu Rusia. Desigur, această decizie fatidică din 2013 a dus la căderea lui Ianukovici, dar principiul rămâne valabil. Alternativ, ar putea plăti facturile Organizației Mondiale a Sănătății timp de trei ani și jumătate, ar putea finanța trei sferturi din întregul buget de ajutor pentru dezvoltare în străinătate al Regatului Unit pe timp de un an, ar putea oferi o mită de 5 milioane de dolari unui număr de 3 000 de oficialități-cheie străini sau 100 000 de burse pe patru ani unor tineri inteligenți din întreaga lume, următoarei generații de antreprenori, politicieni și influenceri, pentru a studia în universitățile dumneavoastră și a cunoaște cultura dumneavoastră.

În ce măsură securitatea și influența sunt active înlocuibile? În timp ce numărul „războaielor mari" este în scădere, războaiele cu focuri de armă nu sunt în totalitate de domeniul trecutului, iar orice țară care se bazează exclusiv pe influențare și coerciție disimulate ar putea să-și dea seama că își dorește să fi păstrat câteva arme și rachete în arsenalul său. Cu toate acestea, într-un moment în care noile tehnologii militare sunt mereu salutate ca marea găselniță, sistemele care vor reinventa războiul (deși în practică nimic nu pare să înlocuiască elementul fundamental al tuturor bătăliilor, și anume sărmana

infanterie însângerată care stă în tranșee), multe țări se confruntă cu decizia dificilă pe ce să-și cheltuie banii.

De exemplu, în 2021, Marea Britanie a dat publicității „Analiza integrată a securității, apărării, dezvoltării și politicii externe", prezentată ca o evaluare cuprinzătoare a amenințărilor, nevoilor și oportunităților strategice, care vor deschide un nou domeniu intelectual. Chiar și așa, se stabilise deja că Marea Britanie își va păstra forțele nucleare și va continua să cheltuie cel puțin 2% din PIB pentru apărare (odată ce cheltuielile pentru criza pandemiei au fost depășite). Așadar, acesta nu a fost un exercițiu complet în alb. Exista riscul inevitabil ca acesta să se încheie ca de obicei cu o realocare a resurselor marginale, și nu cu ceva cu adevărat revoluționar. Într-adevăr, în mare parte s-a dovedit că este chiar așa, chiar dacă totul a fost îmbrăcat în retorica previzibilă despre „o națiune care rezolvă problemele și împarte greutățile, dintr-o perspectivă globală". Cu toate acestea, Regatul Unit merită o reală apreciere fiindcă măcar a recunoscut că acest tip de exercițiu a fost necesar – majoritatea țărilor nu au ajuns încă atât de departe. Toate guvernele tind să fie conservatoare, iar diversele servicii armate, ministerele și alte instituții vor lupta în mod firesc pentru a-și păstra și extinde bugetele, acesta fiind principalul semn al succesului într-o birocrație.

În viitor, țările vor trebui să dea dovadă de tot mai multă imaginație și să fie tot mai flexibile în modul în care își definesc puterea, influența internațională

și securitatea, iar statele capabile să realizeze acest lucru vor beneficia de oportunități considerabile. Estonia, de exemplu, este o țară minusculă, a cărei populație este mai mică decât cea a orașelor München sau San Diego. Cu toate acestea, experiența de a fi lovită de atacurile cibernetice rusești, precum și angajamentul de a depune eforturi în domeniul guvernării digitale a făcut din această țară o putere atât în domeniul securității cibernetice, cât și a spionajului cibernetic, deși acest lucru este mult mai puțin mediatizat. Nu trebuie să încercăm să depășim cheltuielile agenției NSA din America (al cărei buget estimat pentru 2020 este doar cu puțin sub cel al întregului stat eston) pentru a construi capabilități de nișă care depind de indivizi inteligenți cărora li se oferă posibilitatea de a-și transforma propria inteligență în armă.

În trecut, au existat țări mici, precum Iordania și Islanda, care au dobândit o influență globală disproporționată datorită poziției lor strategice, iar altele datorită faptului că au reușit să profite de puterea politică a populațiilor din diaspora (inclusiv Irlanda și Israelul). În viitor, țările ar putea să se impună peste ceea ce reprezintă ponderea lor, dacă vor dezvolta și vor păstra astfel de capacități de nișă. Polonia a descoperit acest lucru, trimițând membri ai forțelor sale speciale GROM pentru a participa la operațiunile aliate din Irak și din Afganistan, și a dobândit niveluri neașteptate de influență și acces la Washington și nu numai. O forță militară a devenit un atu politic. Alte țări cultivă de mult timp forțe economice marginale, de la secretul bancar al

Luxemburgului până la mediul de reglementare favorabil din Singapore, care pot fi convertite în forță geopolitică. Acum apar noi oportunități. Începând din 2008, Republica Coreea s-a angajat să realizeze un program ambițios de creștere economică bazată pe emisii reduse de dioxid de carbon, nu numai ca răspuns la impactul schimbărilor climatice și al poluării asupra propriei țări, ci și pentru a deveni un atelier global pentru aceste noi tehnologii, alocând acestui scop aproximativ 2% din PIB. Acest lucru este, bineînțeles, un lucru bun pentru omenire și pentru Coreea de Sud – inclusiv în ceea ce privește noile condiții de securitate. Preluând un rol de lider timpuriu în tehnologiile verzi emergente, Seulul preconizează să culeagă roade economice care pot fi reinvestite în alte sectoare (inclusiv în menținerea cheltuielilor mari pentru apărare, care reprezintă aproximativ 2,7% din PIB-ul său, comparativ cu media europeană de 1,7%). Presupune, de asemenea, că acest lucru îi va conferi un avantaj politic disproporționat, în timp ce țările se vor lupta pentru a profita de noile sale proprietăți intelectuale.

Țările mai mari care încearcă să acopere toate bazele ar putea constata că nu contează dacă au cele mai noi avioane de luptă sau chiar o soft power considerabilă, dacă infrastructura lor este deosebit de vulnerabilă la hackeri sau dacă elita politică poate fi mituită foarte ușor și supusă influenței străinilor. De exemplu, Nigeria și Africa de Sud – teoretic cele mai bogate și cele mai puternice națiuni din Africa –

sunt totuși frânate de corupție și de instabilitate, iar capacitățile lor de dezvoltare sunt limitate de aceste constrângeri invizibile.

Acest lucru va ridica, de asemenea, o întrebare fundamentală atât pentru state, cât și pentru sistemul internațional: care este valoarea valorilor? Este ușor să vedem această nouă lume ca pe o lume a cinismului însă, din fericire, acest lucru nu e chiar atât de tranșant. Una dintre cele mai mari vulnerabilități ale multor state moderne e de fapt discrepanța dintre retorică și realitate. Politicienii și instituțiile își trâmbițează adeziunea la politici bazate pe valori, de la „politica externă feministă" a Suediei, până la a demonstra, așa cum se afirmă în declarația de misiune a ministrului pentru afaceri externe, Commonwealth și dezvoltare, că „Regatul Unit acționează ca o forță a binelui în lume". Toate acestea sunt foarte bune și frumoase, atât timp cât limbajul este în concordanță cu realitatea și acest lucru este vizibil. Angajamentul Suediei față de egalitatea de gen în lume a fost admirabil, dar aceasta vinde arme Arabiei Saudite, țară în care principiul respectiv nu este câtuși de puțin respectat. „Forță a binelui", Marea Britanie încă își menține statutul în lume, dar, conform majorității indicilor, în ultima vreme, forța ei ca soft power este în declin, mai ales din cauza percepției că Brexitul a reflectat insularitatea și a generat disfuncționalități instituționale.

Aceasta nu înseamnă că vreau să incriminez aceste țări – orice inițiativă progresistă tinde să aibă momentele sale de eșec –, ci mai degrabă să scot în

evidență provocările legate de echilibrul dintre masă și moralitate, dintre relevanță și corectitudine. Mai ales în politica internă, tocmai această discrepanță, care indică punctele slabe, poate fi exploatată de alte state. De la neîncrederea publicului în sursele oficiale care le deschid calea dezinformării, până la lipsa de transparență și responsabilitate care încurajează corupția și finanțarea unor mișcări politice perturbatoare, definim noi înșine amenințările cu care ne confruntăm. O presă liberă, pluralistă și responsabilă; o transparență adecvată a beneficiarilor reali și a donațiilor politice; un angajament serios față de drepturile omului în străinătate și apărarea suveranității altor state; o educație mediatică adecvată și sancțiuni pentru platformele care abuzează de dreptul la libera exprimare; ridicarea comunităților din țară și a țărilor străine marginalizate economic și social – niciuna dintre acestea nu este câtuși de puțin ceva revoluționar, dar dacă le vom susține mai mult, cu mai multă consecvență și cu mai mult entuziasm, ne vor ajuta foarte mult.

În fond, reducerea decalajelor și aplicarea în fapt a propriilor noastre retorici grandioase, acasă și în străinătate, poate fi dificilă, dar în cele din urmă va genera atât autoritate (Suedia are o populație de doar 10 milioane de locuitori, dar în termeni de soft power se clasează în primele 5-10 locuri din lume) și securitate. Și, da, să cheltui 15 miliarde de dolari pe mită în străinătate poate părea o mișcare inteligentă, dar să nu uităm: în cel mai bun caz, mita nu face decât să închirieze oameni, iar ceea ce le plătiți

astăzi, va trebui să le plătiți din nou mâine. Mai mult, dacă acest lucru devine acceptat ca o regulă a jocului, cum îi veți determina pe propriii voștri funcționari să nu se mai lase mituiți la fel de ușor de un rival cu buzunare mai mari?

Sectorul privat: noi piețe?

Este tentant (și adesea la modă) să prezentăm sectorul privat drept un șacal care se înfruptă din mărunțaiele societății internaționale. Este desigur adevărat că externalizarea și universalizarea rivalității interstatale creează tot felul de noi oportunități comerciale. Nu este o perioadă bună doar pentru mercenari și spioni corporatiști: cineaștii, specialiștii în cosmetizarea știrilor, juriștii, programatorii, spălătorii de bani și tot felul de antreprenori pot obține o parte din câștig. Ar fi naiv și incorect să-i condamnăm pe toți aceștia ca profitori imorali, deși multe companii încearcă în mod explicit să lucreze în favoarea țării lor de origine sau își însușesc un anumit tip de cod moral.

Acest ultim punct este crucial. Într-o epocă transnațională, când o corporație poate alege să se mute oriunde se aplică un cod fiscal mai favorabil, indiferent unde se află birourile sale, reglementarea este adesea dificilă și contestată. Codul de conduită corporatistă al companiei Google conținea vestitul îndemn „Nu fi rău", iar atunci când s-a restructurat în Alphabet, aceasta și-a adoptat drept motto „Fă ce e corect". Pe măsură ce a fost tot mai mult criticată pentru fel de fel de lucruri, de la politicile sale de evitare a obligațiilor fiscale până la urmărirea

activității utilizatorilor, compania Google a ripostat adesea cu astfel de cuvinte frumoase sunând ca o dojană, însă adevărul este că există o valoare corporativă a comportamentului etic, dincolo de respectarea reglementărilor naționale și a capriciilor consumatorilor. În cazul Nigeriei invadate de corupție, de exemplu, Guaranty Trust Bank a devenit una dintre cele mai profitabile din țară, tocmai prin faptul că a căutat să adopte o atitudine etică fermă, care contrastează – și uneori intră chiar în conflict – cu practicile locale. Nu e vorba că nu poți obține un câștig dacă nu ești profitor și lipsit de moralitate; dar este posibil să-ți meargă bine și printr-o purtare corectă.

Dat fiind faptul că succesele și scandalurile companiilor, mesajele publice și trecutul principalilor funcționari oficiali sunt acum accesibile publicului, acest lucru poate contribui la atragerea unor persoane cu vederi înalte, la reasigurarea investitorilor îngrijorați de publicitatea negativă de la orizont și poate atrage „clienții morali". Conglomeratul de petrol și gaze Shell promite să producă zero emisii nete de carbon până în 2050 – ca să alegem doar unul dintre multele exemple –, ceea ce arată că întreprinderile dure trebuie să țină seama de moralistul lor din interior, fie și numai pentru că aceasta este noua modalitate de a obține un profit durabil.

Acesta este un aspect care poate fi valorificat și în abordarea noii ere a conflictelor diversificate. Acestea sunt combătute din ce în ce mai mult pe teritoriul sectorului privat, fie că e vorba de duelul

între echipele de avocați și experți care își dau cu părerea asupra granițelor maritime în apele arctice sau în Marea Chinei de Sud, ori de conflagrațiile sălbatice din războaiele încinse din social media. Platforme precum Twitter și Facebook încep deja să accepte – cu diferite grade de entuziasm – că au responsabilități pentru materialele pe care le publică. Acesta este un început. Există, de asemenea, o piață în creștere pentru ce am putea numi servicii și tehnologii de combatere a transformării lucrurilor în arme. Există deja companii care comercializează inteligență artificială și sisteme bazate pe algoritmi, capabile să identifice și să blocheze sau să urmărească trollii și identitățile false online. Unele dintre acestea sunt – ca să fim sinceri – niște șarlatani, dar altele reprezintă vârful de lance al acestei noi curse a înarmării care ar putea contribui la transformarea spațiului online într-un mediu mai puțin toxic și manipulator. Prin definiție, sectorul privat tinde să fie mai întreprinzător, mai imaginativ, mai flexibil decât statul. Așa cum a fost în centrul atâtor schimbări problematice evidențiate în această carte, de la creșterea numărului de contractori militari externalizați până la lanțurile de aprovizionare globală care transportă, de asemenea, arme, droguri și fac trafic de persoane, ele pot face parte din soluție.

Individul: noi responsabilități?

În cele din urmă, în ce măsură suntem noi, în calitate de cetățeni individuali, consumatori și alegători, ceva mai mult decât niște pioni și victime

ale noii dezordini mondiale? La fel cum autocrații speră că supușii lor îi iubesc și îi vor accepta, dar se vor mulțumi cu frica, apatia și lipsa de speranță – de ce să se revolte, dacă nu există nicio șansă de a obține ceva mai bun? – tot așa și presupunerea că nu putem face nimic pentru a schimba lumea este cel mai bun mod de a ne asigura că nu o vom schimba niciodată. De fapt, există trei lucruri deosebite pe care le putem face cu toții, pentru ca lumea să devină un loc mai bun și mai sigur.

Faceți click pentru ele. Este foarte bine să dai din cap cu înțelepciune atunci când cineva sugerează că guvernele ar trebui să sprijine alfabetizarea în domeniul noilor media și platformele ar trebui să facă mai mult pentru a bloca dezinformarea. Adevăratul vector de răspândire a știrilor false, a acelor meme care induc în eroare și a mesajelor toxice suntem noi, cei care redirecționăm pe Twitter articole pe care nu le-am citit cu adevărat, ca să nu mai vorbim că nu le-am analizat, acceptând cu ușurință știrile care se potrivesc cu presupunerile noastre, suntem de acord cu comportamentul civilizat, în principiu, dar suntem încântați să ne certăm, să denigrăm și denaturăm în mod special în online. Depinde de noi să practicăm genul de etică online pe care îl așteptăm de la ceilalți și să fim dispuși să ne retragem din acele platformele de socializare care nu își îndeplinesc rolul. Este relativ ușor să susținem o furtună pe Twitter sau să recurgem la boicot pentru a ne apăra și pentru a-i proteja pe cei pe care îi apreciem. Adevărata provocare va fi să facem același lucru și pentru cei

ale căror opinii și interese nu ne aparțin. Alternativa este să creăm comunități care se simt izolate și excluse, consumatorii perfecți de narațiuni contrare și agende politice disruptive.

Lucrați pentru asta. Exact tehnologiile care ne fac vulnerabili la manipulări și subversiuni din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii ne oferă, de asemenea, oportunități fără precedent de a forma comunități în slujba binelui. Online, putem amplifica și ajuta inițiativele de crowdfunding care fac din lumea noastră un loc mai bun. Organizații de microcreditare precum Kiva și Lendwithcare oferă împrumuturi de dezvoltare la scară mică, ajutând oamenii să aibă un loc de muncă alternativ și legitim, salvându-i pe unii de situația în care ar putea ajunge în mâinile insurgenților, ale criminalilor și ale demagogilor. Platformele de jurnalism cetățenesc înseamnă că oricine are o cameră de smartphone, acces sau timp pentru a se ocupa de aceasta, poate submina tehnicile de gestionare a mass-media folosite de guverne și de corporații. Organizații precum Bellingcat, care reunește jurnaliști de investigație profesioniști, informatori asupra neregulilor și jurnaliști cetățeni, au identificat spioni și au descoperit atrocități.

Votați pentru aceasta. Nu toate țările care se numesc democrații sunt cu adevărat democratice, dar puține sunt cu adevărat totalitare. Deși într-o mare parte a lumii există diferențe uriașe în ceea ce privește oportunitățile între, să zicem, SUA, Rusia (unde există încă spațiu pentru societatea civilă locală, dar nu și pentru opoziția națională) și China

(unde statul încearcă să domine toate activitățile politice), individul are o anumită posibilitate de a modela sau cel puțin de a influența guvernele. Există oameni curajoși care acționează pentru democrație sau pur și simplu încearcă să-și facă vocea auzită în Rusia și chiar și în China, iar aceștia trebuie să fie susținuți, încurajați și protejați, atunci când acest lucru nu va fi periculos și contraproductiv pentru ei.

Dar aceia dintre noi care pot vota și pot face campanii semnificative nu trebuie să-și asume această responsabilitate cu ușurință. Este ușor să spunem că avem politicienii pe care îi merităm, dar atunci când respingem pur și simplu politica deoarece este tărâmul celor corupți și preocupați numai de interesul personal (ceea ce înseamnă că nu ne așteptăm la nimic mai bun), atunci când suntem de acord ca țara noastră să adopte un sistem de vot secret, cu sumă zero și coercitiv față de ceilalți și când ridicăm din umeri și votăm fără să ne așteptăm la ceva mai bun, atunci, de fapt, votăm pentru cea mai rea lume transformată în armă.

Concluzii: Oh, lume nouă și curajoasă

O carte de asemenea dimensiuni nu poate spera decât să schițeze liniile de bază ale noii lumi potențiale a războiului și va fi deschisă la toate tipurile de critici. Și pe bună dreptate: deși este greu de argumentat împotriva ideii că mediile noastre individuale, naționale și geopolitice se schimbă, ceea ce vor deveni prin schimbare constituie o chestiune încă foarte mult deschisă spre dezbatere. Și chiar acest act al dezbaterii în sine ajută la definirea lumii.

Acesta este unul dintre motivele pentru care trebuie să ne gândim la vocabularul nostru. Vom avea în continuare dușmani și aliați, dar semnificația acestor termeni se va schimba. Având în vedere că Rusia se amestecă în politica occidentală și desfășoară activități de mare intensitate și adesea chiar operațiuni de spionaj criminale în interiorul granițelor noastre, aceasta nu face din ea un inamic? Și dacă da, de ce mai cumpărăm în continuare petrol și gaze rusești, negociem controlul armelor și îi încurajăm pe oligarhi să-și aducă banii aici? Turcia este membră a NATO, fiind aliat al Occidentului. Dar dacă este așa, de ce amenință că va da drumul câtorva milioane de migranți în Europa, de ce cumpără armament rusesc, în ciuda îngrijorărilor SUA, și îi susține pe jihadiștii din Siria și din Libia deopotrivă? Nu putem aplica definiții simple și, de fapt, toți suntem pur și simplu pe un spectru de competiție, unii cu anumite nuanțe de rivalitate.

De asemenea, în afara conflictelor explicit militare, noțiunile de război și pace, victorie și înfrângere devin la fel de neclare. Există victorii, nu *o* victorie; există escaladări și deescaladări în ceea ce privește amploarea și seriozitatea competiției. Există, de asemenea, definiții în întregime noi ale puterii. În conflictele de orice fel, puterea depinde de instrumentele adecvate de care dispui și de hotărârea de a le folosi. Dacă acest conflict este transferat din ce în ce mai mult pe tărâmul influenței, al conectivității, al forței economice și al manipulării disimulate, atunci noi indici de putere

vor deveni mai importanți. Revenind din nou la întrebarea lui Stalin despre câte divizii are papa, atât timp cât papalitatea deține autoritatea spirituală, rezerve financiare și o capacitate de strângere de informații nu cu ajutorul spionilor, ci și printr-o rețea extraordinară de reprezentanți, atunci poate că o mână de gărzi elvețiene în costume pitorești este suficientă? Papa ar putea, eventual, să întrebe câți influenceri sociali avea Stalin.

Se poate spune că această nouă lume a fost inaugurată de prăbușirea URSS, exemplu clasic al unui stat care a depins prea mult și pentru prea mult timp de forța militară, neglijând soft power-ul ideologiei, avantajul tehnologiei de vârf și necesitatea fundamentală a unei economii înfloritoare. A făcut greșeala clasică a planificării pentru ultimul război – ciocnirea industrială de masă împotriva lui Hitler – și nu pentru următorul război, cel politic flexibil, tehnologic și cultural împotriva democrației, a calculatoarelor și a muzicii rock.

Poate că se cuvine să-i dăm ultimul cuvânt lui Machiavelli: „Războiul trebuie să fie singurul studiu al unui prinț. Prințul trebuie să ia considere pacea doar ca pe un respiro, care îi oferă timp liber pentru a născoci și îi oferă capacitatea de a pune în aplicare planurile militare." Liderii sovietici au considerat cu siguranță „pacea doar ca un respiro" în lupta lor geopolitică împotriva Occidentului, dar au eșuat în studierea războiului și nu au văzut cum se schimbă acesta. De atunci, ritmul schimbării nu a făcut decât să se accelereze, așa că se cuvine ca noi toți, în

numele unei păci cât mai îndelungate de care putem avea parte, să ne gândim la noua lume a războiului, să ne întrebăm dacă suntem pregătiți pentru ea și dacă ne-a mai rămas vreun respiro.

Vreți să știți mai multe?

Pentru o perspectivă interesantă asupra modului în care vor evolua politica, viața, conflictele și lumea în următorii ani și decenii, aș putea să vă recomand multe, multe lucrări, dar, din păcate, va trebui să mă limitez la câteva care par deosebit de relevante: *Future War,* de Christopher Coker, Polity, 2015, despre detaliile inumanității omului față de om (și despre roboți) și *Future War*, de Robert Latiff, Vintage, 2018, pentru o abordare mai conceptuală, alături de Andreas Krieg și Jean-Marc Rickli, *Surrogate Warfare: The Transformation of War in the Twenty-First Century,* Georgetown UP, 2019. Pentru schimbările de geopolitică, lucrările lui Parag Khanna, *The Future Is Asian: Global Order in the Twenty-First Century,* Weidenfeld & Nicolson, 2019, Daniel Yergin, *The New Map: Energy, Climate, and the Clash of Nations,* Allen Lane, 2020, și Jennifer Welsh, *The Return of History: Conflict, Migration, and Geopolitics in the Twenty First Century,* House of Anansi, 2016, merită să fie toate citite, deși din motive foarte diferite. Pentru o imagine de ansamblu foarte amplă, cartea lui Adrian Hon, *A New History of the Future in 100 Objects*: *A Fiction,* MIT Press, 2020, este o perspectivă optimistă și umană, în timp ce cartea lui Andrew Maynard,

Future Rising: A Journey from the Past to the Edge of Tomorrow, Mango, 2020, este în egală măsură un manifest și o proiecție.

După Ucraina: o încheiere

Putin ar fi trebuit să citească această carte.

Prima ediție a fost publicată cu o lună înainte ca el să-și lanseze invazia pe scară largă a Ucrainei și, la început, impresia care domina opinia publică era aceea că forțele Moscovei își vor netezi drumul spre victorie în decurs de două săptămâni. Adevărata tragedie a fost pentru ucraineni, desigur (și, de asemenea, pentru poporul rus – dintre care mulți s-au opus de la bun început acestei acaparări imperiale de pământ – pentru că, la un moment dat, va plăti un preț pentru asta). Toate acestea sunt stânjenitoare și pentru un autor care a scris o carte tocmai despre modul în care, în secolul al XXI-lea, aventurile militare de modă veche sunt de o utilitate tot mai mică.

Înțelepciunea comentatorilor, așa cum se întâmplă atât de des, s-a dovedit mai puțin consistentă. Pe de o parte, pentru că Kievul a petrecut opt ani pregătindu-se pentru un astfel de război, pe de altă parte, pentru că ucrainenii nu aveau intenția de a renunța la libertatea câștigată cu greu. În plus, pentru că Vladimir Putin a fost prea ambițios și nepregătit, graba Rusiei spre Kiev s-a împotmolit. După câteva luni, a trebuit să se plece în fața realităților de pe teren. Dacă, la început, a căutat

să cuprindă toată Ucraina, destul de repede a fost nevoit să se limiteze la a se concentrat pe sud-estul țării.

La momentul scrierii acestor rânduri, rușii și ucrainenii sunt în impas, dar fluxul tot mai mare de arme venite din partea Occidentului ar permite Kievului, în curând, să fie în măsură să lanseze un contraatac. Se pare că Putin a considerat acest lucru ca un „război scurt, victorios" – pentru a folosi cuvintele ministrului de interne Plehve din 1904, spuse înainte ca Rusia să se angajeze într-un război la fel de prost conceput împotriva Japoniei. Putin pare să fi crezut cu adevărat că toată Ucraina va fi rapid sub controlul său. În schimb, acesta a devenit un război al neputinței, unul costisitor, fără a se întrevedea un sfârșit la orizont.

Sau, mai degrabă, două războaie. Există un război specific secolului al XX-lea, care se poartă chiar în Ucraina, întrucât cei doi inamici se lovesc cu rachete și obuze; mai există și unul de secol al XXI-lea, non-cinetic, purtat între Rusia și Occident pe tărâmurile informației, politicii și economiei. Sancțiunile au lipsit Moscova de capacitatea de a importa tehnologii și componente esențiale, și au forțat mărcile universale, de la Shell la Starbucks, să părăsească piața rusă. Ca răzbunare, Rusia a redus livrările de energie către Europa, contribuind la creșterea vertiginoasă a facturilor.

Ironia este că, până în clipa în care și-a dezlănțuit forțele, Putin câștiga. Din primăvara anului 2021, el a adunat o forță uriașă la granițele Ucrainei, chiar și în timp ce s-a angajat – făcând cu ochiul – să nu

invadeze. A fost o diplomație clasică, dură. Sub umbra unei potențiale invazii ruse, investitorii s-au retras din Ucraina, iar economia acesteia a început să alunece spre colaps. Între timp, liderii occidentali s-au înghesuit la Moscova pentru a-i cere lui Putin să nu atace, plasându-l în acea poziție de prim-plan după care tânjește. Unii au mers mai departe, încurajându-l în privat pe președintele ucrainean Volodimir Zelenski să facă anumite concesii Rusiei, în numele păcii. Între timp, Moscova și-a continuat campaniile subversive, de dezinformare și terorism ocazional, toate pentru a înrăutăți situația Ucrainei și pentru a contribui la senzația că aceasta era un stat pe punctul de a eșua.

Dacă Putin ar fi fost un Machiavelli al zilelor noastre, cu care unii l-au comparat, ar fi lăsat această stare de lucruri să dureze. L-ar fi costat puțin, ar fi costat mult Ucraina și, pe măsură ce temerile referitoare la război treceau una câte una fără rezultat, el putea conta și pe reproșurile în creștere ale Occidentului.

Totuși, nu a fost. A declanșat invazia condus, pare-se, atât de credința în propriile sale pretenții că Ucraina era gata să-i pice în mâini la cea mai ușoară atingere, cât și de dorința lui de triumf, pentru a-și asigura un loc în panteonul marilor făuritori ai statului rus. El a greșit într-un conflict care a distrus practic mașina militară pe care a construit-o – cu mari costuri – de mai bine de două decenii, a rupt Rusia de mari segmente ale economiei globale și a generat o unitate fără precedent în cadrul Occidentului.

Și pentru ce? S-a ales cu câteva orașe distruse (și care vor avea nevoie de investiții uriașe pentru a fi reconstruite) și cu niște cetățeni noi, dintre care unii sunt nemulțumiți și duc un război de rezistență în spatele frontului. În același timp, sectoarele economiei ruse care depind de materiale importate din Occident se închid unul câte unul. Fiind imposibilitatea de a se conecta la satelit, și de a avea sisteme de antiblocare frâne sau airbaguri, o nouă versiune „clasică" a mașinii Lada le omite. Economia Rusiei probabil nu se va prăbuși, dar ea devine în sine versiunea „clasică", fără dichis, a celei dinamice, integrate și sofisticate, care crescuse cu 4,7% în 2021.

Desigur, și Occidentul suferă. Este un război politic în toată regula, unul în care câmpul de luptă economic este în dispută. În plus, Rusia nu este Iran, Coreea de Nord sau Venezuela. Are propriile resurse și și-a petrecut ultimii ani gândindu-se la modul în care ar putea răspunde la sancțiunile din Vest. Occidentul a ales să nu desfășoare trupe, dar continuă să înregistreze victime în alte moduri. Resursele sunt deturnate de la serviciile publice pentru a salva Ucraina și a-și înarma forțele proprii, oamenii trebuie să plătească prețurile în creștere ale energiei, iar guvernele încep să se confrunte cu consecințele politice.

Ceea ce trebuia să fie un studiu de caz în utilizarea rapidă și eficientă a forței militare – o repetare a confiscării Crimeii la scară largă – a devenit exact opusul, dovada limitărilor războiului de stil vechi, chiar și atunci când este purtat de o

țară cu o suprafață de peste trei ori mai mare și, pe hârtie, mult mai puternică decât victima vizată. Putin ar fi trebuit să citească această carte și să bage de seamă, dacă nu de dragul lui, atunci pentru Ucraina.

Mark Galeotti
Washington DC, august 2022